

Oud Veenendaal

Maart 2001

- 16e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Hennie Henzen
Inge Nederstigt
Johan Slok

BESTUUR

G. Verhoef r.a., voorzitter
Mr R. Ottens, secretaris
W. Brands, penningmeester
D.J. Bouwhuis
J.T. Slok
H. Henzen
Mevr. T. Valkenburg-van Bruxvoort

Secretariaat:

Postbus 1099, 3900 BB Veenendaal, telefoon 0318 552828

Ledenadministratie:

Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:

D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal, telefoon 0318 528830

Postbank:

Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt f 30,— per jaar.

Losse nummers van dit blad f 7,50.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2	Om te beginnen de redactie
3	De Grebbelinie in 1806 H.P. Deys
11	Berichten uit Het Kleine Veenloo I.W. Nederstigt-van Vliet
13	De verzamelplaats H. Henzen
14	Uitgelezen G.C. Groenleer
16	Lustrum groots gevierd G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
17	Recensie lustrumuitgave 'Geschiedenis van Veenendaal' P.D. 't Hart
20	Bedrijfsruimte: Pastafabriek Blanken - Van Buren H. Henzen
21	In het kort
22	Jaarverslag de penningmeester
24	Het laatste woord het bestuur

Om te beginnen

De prachtige lustrumavond is alweer een paar maanden geleden, maar ligt ongetwijfeld bij velen nog vers in het geheugen. Dat zal niet in de laatste plaats komen door het mooie geschenk dat de leden kregen: het bijzonder fraaie boek 'Geschiedenis van Veenendaal'. Roelof Bisschop en Kees van Grootheest, de redacteurs van het boek, ontvingen die avond terecht de erepenning van de vereniging. Zij stonden aan de wieg van Oud Veenendaal. En nadat ze het bestuur hadden verlaten, drukten ze nog jaren hun stempel op dit blad.

Maar ook de redactie hebben zij nu vaarwel gezegd. De nieuwe redactie past het in de eerste plaats om Roelof Bisschop en Kees van Grootheest te bedanken voor hun enthousiasme, inzet en deskundigheid. Dankzij hen zijn vereniging en blad volwassen geworden. En zoals ouders op den duur afstand nemen van hun kind, trekken zij zich nu langzaam maar zeker terug, in de wetenschap dat anderen de fakkel overnemen.

De nieuwe redactie zal deels voortborduren op het werk van haar voorgangers, maar zeker ook nieuwe wegen inslaan. Dat blijkt niet alleen uit het veranderde uiterlijk van het blad, maar ook uit de inhoud. Zoals gebruikelijk vindt u een artikel over een historisch onderwerp (deze keer de Grebbelinie). Nieuw zijn enkele rubrieken die regelmatig zullen terugkeren. In dit nummer kijken we natuurlijk ook terug op lustrumavond en jubileumboek. We wensen u veel leesplezier toe. En laat ons eens weten wat u van het blad vindt. De sluitingsdatum voor kopij voor het juninummer is 17 april.

de redactie

De Grebbelinie in 1806

De Grebbelinie heeft op de kop af 200 jaar bestaan (van 1745 tot 1945). Tijdens haar bestaan zijn er vele discussies over gevoerd en verslagen, rapporten en zogenaamde Memoriën over verschenen. Een van deze Memoriën, uit 1807, zal na een kort historisch overzicht in dit artikel besproken worden.

DOOR HENK DEYS

Bij het samenstellen van een kort overzicht over de historie van de Grebbelinie doet zich het probleem voor, welke plannen tot die van de uiteindelijke linie moeten worden gerekend. Wij mogen toch wel tot de Tachtigjarige Oorlog teruggaan. Tussen 1582 en 1590 werd er een rapport uitgebracht over de mogelijkheden die de moerassige gesteldheid van de Gelderse Vallei bood tegen een aanval van een vijand uit het oosten op Holland en het Sticht.¹ Van de in dit rapport aanbevolen linie, een 'beschansing' van Rhenen naar Amersfoort en de aanleg van vier schansen, werd ca. 1590 echter slechts de schans te Woudenberg aangelegd.

In 1629, toen de Spaans-keizerlijke troepen de IJssel waren overgestoken en het westen van de Nederlanden bedreigden, werden allerlei maatregelen ter verdediging getroffen. Zo werd de vervallen schans bij Woudenberg weer hersteld, kwam er een verdedigingswerk aan de Rode Haan en kreeg het Utrechtse Statenlid mr Johan Strick van Amerongen opdracht met de besturen van Rhenen en Veenendaal overleg te voeren over het maken van de 'Grifte ofte Landweer' aan de Grebbe. Reeds in 1627 hadden de Utrechtse Staten aan ingenieurs opdracht gegeven te onderzoeken of op de "Gront tusschen den Grebbedijk ende Amersfoort ende van daar voorts langens de Eem tot de Zuerzee toe een lantweer soude dienen gelegd tot stuytinge van den vyant in cas sy die Yselle quame te passeerent".

Veenendaal viel toen bestuurlijk nog onder Rhenen, zodat ook met de Rhenense burgemeester Johan Vonck werd geconfereerd. Ondanks allerlei overleg en het reeds gedeeltelijk afgraven van de Grebbedijk ten behoeve van een inundatie kwamen, voornamelijk door onenigheid tussen de Staten van Utrecht en Holland, niet op tijd klaar. Daardoor konden de Spanjaarden onder Miontecuculi zonder problemen een in allerijl verlaten Grebbelinie passeren. Amersfoort en het Huis ter Eem werden bezet. Maar doordat Frederik Hendrik bij verrassing de vijandelijke bevoorradingsbasis Wesel bezette, trokken de Spanjaarden zich nog datzelfde jaar uit midden Nederland terug. Hierna raakte de Grebbelinie weer in verval.

De eerste gedachten en plannen tot het instellen van een waterlinie in de Gelderse Vallei dateren uit 1571. Toen stelden de heren Van Asperen, Adriaan van Bosvelt, Bonser, de Veldmaarschalk Wierz en de Controlleur-Generaal Genesis Pauw op last van de Gecommitteerde Raden van Holland een onderzoek in. In het verbaal, zoals een verslag indertijd werd genoemd, wordt melding gemaakt van diverse peilingen, die echter onnauwkeurig en overhaast schijnen te zijn uitgevoerd. Ook wreekte zich het gebrek aan het juiste kaartmateriaal. Wel heeft men later de denkbeelden van deze commissie met betrekking tot de keerkaden en redouten (verdedigingstorens) overgenomen.

In 1701 werd het idee gebruik te maken van de gunstige gesteldheid van de Gelderse Vallei ter verdediging van de provincies Utrecht en Holland, weer

¹ Algemeen Rijksarchief, bijlage bij kaart 4392.

Herberg Het Bonte Paard (foto uit boek: *De Gelderse Vallei*, H.P. Deys)

opgepakt. De Utrechtse landmeter Justus van Broeckhuijsen bracht een rapport uit, getiteld "Speculatiën rakende het onder water zetten van de landerijen gelegen tusschen De Grebbe en Amersfoort". Een kaart, door hem vervaardigd maar inmiddels verloren gegaan, vergezelde dit rapport. Hierop is elders door mij uitgebreider ingegaan.

Eveneens in 1701 werd na verkenningen een veel belangrijker rapport uitgebracht door de ingenieurs Passavant en B. de Roij. Dat gebeurde op last van de Generaal der Artillerie en Directeur Generaal der Fortificatiën, Menno Baron van Coehoorn. Hij had het denkbeeld van de Grebbelinie weer opgevat.

B.J. de Roij

In 1731 is op last van de Controlleur-Generaal der Hollandse Fortificatiën Johan Vink en diens adjudant Jan Philip Prevoste een nadere inspectie van de Gelderse Vallei en de heersende waterstaatkundige toestand verricht. In het rapport worden dezelfde denkbeelden als die van de commissie uit 1671 ontwikkeld: een indeling van de vallei in een aantal kommen met keerkaden. Daardoor zou men een onderwaterzetting beter in de hand kunnen houden. Men zou dan het gebied in een aantal aparte, beheersbare zones verdelen. Een uitgebreider onderzoek werd nodig geacht.

Dit onderzoek werd in 1741 en volgende jaren verricht door de Kolonel Directeur der Fortificatiën B.J. de Roij (kleinzoon van B. de Roij en toen 25 jaar oud!). Dat gebeurde in opdracht van de Raad van State. In het Rhenens Oud-archief berust een brief van de Staten van Utrecht, waarin wordt aangekon-

digd dat 'de Collonel' De Roij, of een medewerker, opdracht heeft gekregen waterpassingen te verrichten.

Men is toen begonnen de Grebbesluis, die via de Bisschop Davidsgrift reeds een belangrijke functie in de waterbeheersing vervulde, te verbeteren en tevens geschikt te maken voor een nieuwe bestemming, namelijk als inundatiesluis. Het jaar daarop werd deze sluis in militaire zin versterkt.

In 1745 is, volgens de plannen van B.J. de Roij, een aanvang gemaakt met de aanleg van de liniedijk, die de naam van Grebbelinie zou krijgen. Deze dijk bestond en bestaat uit een aarden wal met een bovenbreedte van 2 meter en een hoogte wisselend van 1,8 tot 3,5 meter, zodat de wal toch meer is dan een 'kniewering', zoals hij toen geringschattend werd genoemd. De liniedijk liep van de Rode Haan naar Krachtwijk bij Hoogland.

De Rode Haan was oorspronkelijk de naam van een herberg in het westen van Veenendaal. In de vorige eeuw is er een nieuwe herberg met die naam gebouwd, maar de naam heeft toch meer bekendheid gekregen door de sluis en de verdedigingswerken om die sluis in de Slaperdijk.

In de jaren 1785, 1786, 1793, 1795, 1799, 1800 en later nog in 1865-1867 heeft men vele uitbreidingen en verbeteringen in de Grebbelinie aangebracht. Een belangrijk man was indertijd de Directeur der Fortificatiën Dumoulin, die onder meer de drie grote bastions langs de Grift tussen de Grebbesluis en de Rijn heeft aangebracht (ca. 1740).

Volgens de Vestingwet van 1874 werd de Grebbelinie als voorpostenstelling voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie aangewezen. In 1926 was de interesse ervoor dermate afgenomen, dat een groot deel van de vestingwerken van de Grebbelinie werd opgegeven. Vlak voor de laatste wereldoorlog werd er weer opnieuw aan gewerkt en de rol ervan in deze oorlog is voldoende bekend. Nu kunnen wij echter waarschijnlijk wel over een definitief afdanken van deze linie spreken.

Memorie

Laten we teruggaan naar de hierboven toegezegde bespreking van de Memorie van 1807. In het Algemeen Rijksarchief² is een drietal exemplaren

² Onder signatuur G 88.

De eerste kom

In het rapport van Van Hooff wordt de Gelderse Vallei verdeeld in kommen. Deze kommen zouden, als onderdeel van de Grebbelinie, onder water kunnen worden gezet. Veenendaal lag in de eerste kom.

“De eerste kom, zich uitstreckende van den noordelijken Rhijndijk aan de Grebbe, tot aan en langs den Slaperdijk, bevat eene lengte van ruim 2,5 en 3 uur gaans en wordt door de zoogenaamde Buursteege als ‘t ware in twee onderscheidene vakken verdeeld. In dit geheele vak wordt gene doorgaande linie gevonden, terwijl de inundatie in deze kom ten westen tegen de hooge landen van de buurschappen den Achterberg, de Middelbuurt, en den Hondschen Elleboog rust; ten noorden en noordwesten tegen den Slaperdijk (van den Haspel tot voorbij de post aan den Rooden Haan), den Emmikhuizerberg, het Fort aan de Buursteege, en den Slaperdijk, van daar tot aan Daatzelaar; ten oosten tegen de hooge gronden van de Veluwe omstreeks Daatselaar, Lunteren, Eede, Bennekom en Wageningen en ten zuiden tegen den noordelijken Rhijndijk van Wageningen tot aan de Grebbe.”

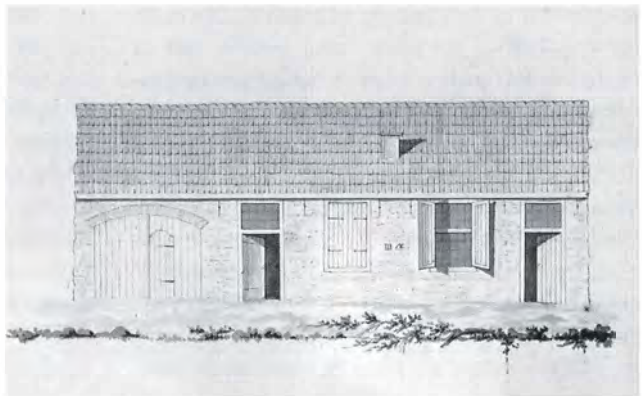
Uit: Memorie van den Kapitein Ingenieur Van Hoof, bevattende eene nauwkeurige beschrijving van het Frontier der Grebbelinie etc. op ordre en instructie van den Kolonel der Genie Kraijenhoff, aide de Camp van zijne Majesteit den Koning van Holland en Directeur Generaal van het Depôt Generaal van Oorlog, in dato 10 Augustus 1806.

aanwezig van de Memorie betreffende “Aaneengeschakelde Waterpassing van het geheele Frontier der Grebbe-Linie, in kommen afgedeeld; van de Grebbe sluis van den Rhijn af tot aan de Zuiderzee bij Spakenburg toe”. De memorie werd opgesteld door de kapitein ingenieur C.C. van Hooff, met medewerking van de ‘extra-ordinaris ingenieurs’ Van Hooff en Van de Polder. Laatstgenoemde zou het later nog brengen tot luitenant-kolonel. Van de Polder werd ook ‘Eerst aanwezend Ingenieur te Utrecht’. In die functie bracht hij een belangrijk rapport uit over het bestaansrecht van de linie.

Wat was het doel van deze waterpassingen? Van Hooff noemt drie redenen:

- het onderzoek van het verhang, dus het verloop van hoog naar laag, van het terrein van de Grebbe tot Spakenburg en in het algemeen van elk van de tien kommen, waarin de Grebbelinie is verdeeld;
- het bepalen van de hoogte van de damsluizen, gelegen in de diverse keerkaden, van de kadijken zelf en van de terreinen, waar deze bij aansluiten. Dit was bedoeld om na te kunnen gaan tot welke hoogte het water bij een uitgevoerde inundatie zou kunnen worden gekeerd;
- het bepalen van de verschillende hoogten van de terreinen in elke afzonderlijke kom, om na te kunnen gaan tot welke hoogte de landen bij een bepaalde aangenomen waterhoogte zouden kunnen worden geïnundeerd.

In de Memorie wordt uitgebreid verslag gedaan van de wijze waarop de metingen geschieden en wordt een uitvoerige verantwoording gegeven van de metingen zelf: van de onderlinge afstanden der diverse standpunten en van de gemeten hoogtes. Hoewel de uitkomsten van de vele hoogtemetingen voor ons van minder belang zullen zijn, is een overzicht van de genoemde meetpunten uit historisch en topografisch oogpunt gezien naar mijn mening wel interessant. Vooral omdat enkele punten zodanig gekozen werden dat daaruit voor ons een aantal belangwekkende afbeeldingen is overgebleven, lijkt mij deze bespreking hier op zijn plaats.

Huis van dokter Ambeek (foto uit boek: *De Gelderse Vallei*, H.P. Deys)

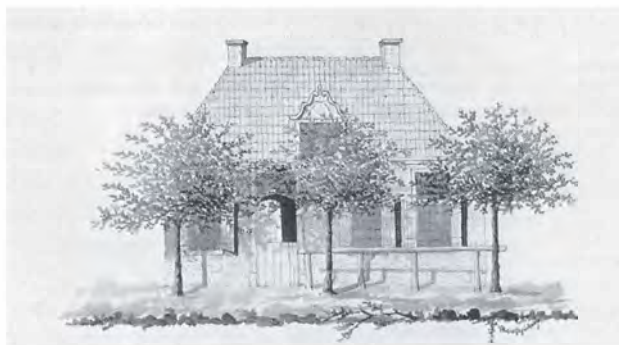
Huis van Klaas Heij (foto uit boek: *De Gelderse Vallei*, H.P. Deys)

Peil

De memorie begint met de beschrijving van de uitgevoerde methodiek en de definiëring van het vaste peil of punt van vergelijking. Hiertoe werd het nulpunt van 's lands peilsteen aan de Grebbesluis en het contramerck van dit peil, een gekruiste hakkelbout (dikke ijzeren pen), gekozen. Die was in de muur van het huis van de weduwe Slok geslagen. Het eigenlijke nulpunt of het begin van de telling van de peilpaal aan de Grebbesluis was niet meer aanwezig, zodat men de bovenkant van de buitenste blauwe hardstenen sponningstijl in de westelijke muur van de sluis als nulpunt heeft gekozen. De waterpassingen werden verricht met behulp van een soort kijker. Twee ingenieurs bedienden elk een baken en elke waterpasslag werd twee keer gemeten, waarna de gemiddelde waarde werd genomen. Begonnen werd met een baken te plaatsen op de hardstenen sponning van de Grebbesluis en deze hoogte door te waterpassen naar een paaltje naast het kogelhok in het linker halve bastion van de Grebbewerken. Hierna werd de hoogte van de hakkelbout in het huis van de weduwe Slok gemeten. We moeten nog nagaan, welke woning dit geweest is.

De waterpassing werd vervolgd door de lage weilanden, eerst langs de oost- en daarna langs de westzijde van de Bisschop Davidsgrift tot tegenover het huisje de Kruiponder, waar men een paaltje van een vroegere meting aantrof. Dit huisje is bekend: het lag vlak ten zuiden van het punt waar het (verlengde) Nieuwe Kanaal van Wageningen in de Grift uitmondt. De latere boerderij van dezelfde naam is in de meidagen van '40 verwoest en niet meer (op

deze plek althans) herbouwd. In dit huisje werd een hakkelbout geslagen. Een tweede hakkelbout werd een eind verderop geslagen, en wel in de herberg genaamd 'Het Bonte Paard', waar men Veenendaal binnenkwam. De juiste ligging van deze herberg konden wij berekenen uit de opgegeven afstand ten opzichte van het eerste meetpunt aan de Grebbesluis, namelijk 2026 roeden (= 7,7 km). We komen dan uit op het Benedeneind, waar het Maanderdijkje, tegenwoordig Meentdijk geheten, op uitkomt.

Herberg De Klomp (foto uit boek: *De Gelderse Vallei*, H.P. Deys)

Een van de volgende punten was de hoogte van een steen in de afloop van de Gelderse brug (naar de Boveneindse Grift). Bij het 27^e standpunt van de reeks metingen heeft men een hakkelbout geslagen in het huis van dokter Ambeek (op 'Het Zand' te Veenendaal aan de westzijde van de Grift). Ook dit punt is met redelijke nauwkeurigheid terug te vinden. Het 27^e standpunt was 877 roeden (3,3 km) van Het Bonte Paard verwijderd. 'Het Zand' vinden we terug op de grote kaart van Justus van Broeckhuijsen,³ waar dit deel, vanuit het centrum komend, aan de linkerzijde van de toenmalige Grift (thans de Zandstraat) 'het sant' heette. We moeten daarbij weten dat de Grift vroeger vanaf het Benedeneind doorliep via de tegenwoordige Valleistraat, het Verlaat, de Hoogstraat en Zandstraat tot aan het Panhuis. Het Omleidingskanaal dateert van omstreeks 1869. Dokter Ambeek moet

³ Justus van Broeckhuijsen, 'Caarte van den Slaperdijk streckende vande Stichtse bergen tot aan de hoogte van Gelderland', 1705.

gewoond hebben op de hoek van de huidige Zandstraat en de Korte Molenstraat, bij de brug over de (toenmalige) Grift die naar de Gortsteeg (thans Gortstraat) leidde.

Van Hooff vermeldt in zijn rapport enige gegevens over Veenendaal:

aantal inwoners	3000
aantal woningen	682
aantal woningen	340
geschikt voor inkwartiering	
geringe daghuurdershuisjes	342
aantal te plaatsen paarden	80
aantal aanwezige paarden	70
aantal aanwezige runderen	500

Hiermee was men aan het einde van Veenendaal gekomen en stak men de Grift over via de 'Meulenbrug'. Via de Gortsteeg en langs het Grote Veenloo werd westwaarts verder gewaterpast tot aan de Munnikenweg. Deze weg werd vervolgd tot de Slaperdijk voor de post aan de Rode Haan. Achter de sluis in de Slaperdijk stond een stenen

redoute, waarin de vierde hakkelbout werd geslagen. Hiermee was de waterpassing van de eerste kom, te weten van de Grebbesluis tot aan de Rode Haan, voltooid.

Men vervolgde de waterpassing langs de helling van de Enmikhuizerberg en verder over veen- en bouwlanden naar de Groepsekade. In de kadijk voor de post aan de Groep werd de vijfde hakkelbout geslagen, waarmee de tweede kom was gemeten.

Van de post in de Groep is de waterpassing over de Walgang van de linie voortgezet tot aan de damsluis voor de post te Lambalgen. Hier stond een grote stenen redoute, waar de zesde hakkelbout werd aangebracht. Men vervolgde de waterpassing noordwaarts over het bouwland naast de kadijk van Lambalgen tot op de Glashorsterweg en vervolgens in dezelfde richting over bouwland, heidevelden en door houtgewas tot aan de voorpost de Roffelaar. In de hier gelegen damsluis werd de zevende hakkelbout geslagen (einde van de vierde kom).

Verder noordwaarts, in rechte lijn lopend over bouwland, heidevelden en houtgewas, bereikte men de voorpost van Asschat. In de kadijk werd daar de achtste hakkelbout geslagen. In deze vijfde of

Schouw, ca. 1895 (foto: Gemeentearchief Veenendaal)

De Rode Haan, ca. 1900 (foto: Gemeentearchief Veenendaal)

Asschatterkom werd het 80^e standpunt van de waterpassingen ingenomen.

Men ging verder door bouwlanden, weilanden en bosjes tot aan de grote Hessische Karreweg van Amersfoort naar Barneveld, waarna de weg noordwestwaarts werd gevolgd tot aan de Hoogeweg en ten slotte tot aan de Lageweg voor Amersfoort. Het zou te ver voeren de waterpassingen tot het einde toe te volgen. Volstaan wordt met hier te melden dat in de tiende, de laatste kom, gewoonlijk de Bunschoter polder genoemd, de laatste waterpassing in de reeks plaatsvond: de 152^e meting. De zestiende en laatste hakkelbout werd geslagen in de noordwestelijke muur van de zeesluis te Spakenburg, en wel tegen de blauwe hardstenen sponningstijl.

Zijdelingse waterpassingen

Interessant zijn nog enkele zogenaamde zijdelingse waterpassingen. Dit zijn waterpassingen die men verrichtte vanuit standpunten die deel uitmaakten van de hierboven beschreven reeks, maar een andere richting uitgingen.

Bij de Gelderse brug te Veenendaal werd een hakkelbout geslagen in het huis van

Klaas Heij (aan de noordwestzijde van Gelders Veenendaal). Voorts ging men langs de zuidoostzijde van de Boveneindse Grift verder tot aan de herberg De Klomp aan het eind van de Boveneindse Grift. Daar werd eveneens een hakkelbout aangebracht. Deze omgeving was militair van groot belang. Daarom werd nog een aantal zijdelingse metingen uitgevoerd vanaf de herberg op de weg van het Fort aan de Buursteeg naar Arnhem. Dit fort was gelegen bij camping 'De Batterijen' bij de spoorwegovergang aan de

Nieuweweg. Bovendien werd een zijsprong gemaakt naar en door het Fort aan de Buursteeg over de voorpost aan de Schalmwijk en verder langs de lijn van de Juffrouwenwijk tot aan de zogenaamde Kerkdijk of Emmikhuizerweg. Andere waterpassingen werden verricht langs het zogenaamde Scherrenbergersteegje naar en over de Slaperdijk, terwijl ook in de richting van de Schalm- en Kerkedijken tot aan de voorpost aan de Engelaar werd gemeten. Het laatste standpunt hiervan bevond zich bij post Daatselaar, het eindpunt van de Slaperdijk.

In het stenen wachthuis in het Fort aan de

De Rode Haan, ca. 1958 (foto: Gemeentearchief Veenendaal)

De Rode Haan, ca. 1975 (foto: Gemeentearchief Veenendaal)

Buursteeg werd een hakkelbout geslagen. Weer een andere zijdelingse waterpassing, tussen De Klomp en Daatselaar, geschiedde van de weg naar de Bruinhorst westwaarts over het terrein naar en over de Slaperdijk over bouw- en weilanden en heidevelen en door houtgewas over de Schalm- en Kerkdijk tot aan de kadijk van de Groep. Waterpassingen werden nog verricht over de Groepse kade door de voorpost aan de Engelaar naar de post aan het hoofd van de Slaperdijk en van de voorpost aan de Engelaar westwaarts over het terrein in een rechte

lijn naar Scherpenzeel tot aan de Renswoudse weg en van daar noordoostwaarts tot aan het hoge heideveld.

Voor ons is de hierboven beschreven memorie vooral van belang, omdat de objecten waar een hakkelbout in werd geslagen, in het stuk nauwkeurig werden getekend en met waterverf werden ingekleurd. Hieraan hebben we 22 prachtige tekeningen overgehouden.

Onder water

Als de Grebbelinie werkelijk zou zijn gebruikt zoals Van Hooff in 1807 voor ogen had, was het dorp Veenendaal grotendeels onder water gezet: "Het dorp Venendaal, te midden in het Veenland een en een half uur van Rheenen en een uur van Renswoude gelegen is zeer uitgestrekt, terwijl midden door hetzelfde de zoogenaamde Bisschop Davidsgrift, henen loopt. De buurschappen de Middelbuurt, den Hondschen Elleboog (ten zuidwesten langs de Venen zich uitstrekkende) behooren insgelijks onder dit dorp. Behalve de woningen de buurschappen van de Middelbuurt en den Hondschen Elleboog uitmakende, welke op en langs de hoogte zijn gelegen, worden de opgegevene grotendeels bij eene gestelde inundatie volkomen onbruikbaar."

"De uit het midden van het dorp Venendaal zuidwestwaarts loopende weg, langs de Kerkewijk, uitkomende op de gewone weg van de Grebbe naar Woudenberg, geraakt, blijkens de over dezelve gedane waterpassing, eveneens als het naastgelegen terrein, voor het grootste gedeelte onder water."

"De weg van Venendaal langs de Bovenendsche Griff, naar de herberg De Klomp, - die langs den heuvel het Vendel genaamd (welke door de inundatie van rondsom wordt ingesloten) naar den Rooden Haan, de Munneke Weg geheeten, - en die langs het Vendel naar het Fort aan de Buursteeg, geraken mede, bij eene eventuele inundatie onder water; zodat in dit geheele vak, geen ander acces tot, of door de inundatie voorkomt, dan den Rhijnbandijk, naar en door de Grebsche werken loopende, terwijl alleen de Buursteeg boven de inundatie verheven blijft; moettende dezelve geacht worden, het water, hetwelk van Daatselaar naar en door het Heerenveen loopt, te keeren; ten einde te beletten, dat zich hetzelfde niet in de Veensche Kom verliest."

Uit: Memorie van den Kapitein Ingenieur Van Hoof, bevattende eene nauwkeurige beschrijving van het Frontier der Grebbelinie etc. op ordre en instructie van den Kolonel der Genie Kraijenhoff, aide de Camp van zijne Majesteit den Koning van Holland en Directeur Generaal van het Dépôt Generaal van Oorlog, in dato 10 Augustus 1806.

Berichten uit Het Kleine Veenloo

DOOR INGE NEDERSTIGT

Vrijwilligersavond

Het jaar 2000 is voor de vrijwilligers van het museum afgesloten met een gezellige avond op 11 december. Onder het genot van een hapje en een drankje konden wij luisteren naar Thea Valkenburg, die op enthousiaste wijze vertelde over haar expositie 'Blik op blikken'.

De muzikale omlijsting werd verzorgd door zanggroep de "Loose Singers", die veel bekende nummers ten gehore bracht. Na afloop van deze geslaagde avond, die door ongeveer 40 personen werd bezocht, was er voor iedereen nog een mooi geschenk.

Wie wil ons team van vrijwilligers komen versterken? De werkzaamheden zijn o.a. het ontvangen en wegwijs maken van bezoekers, het verstrekken van inlichtingen, het verkopen van kaartjes, boeken etc. en het bijhouden van de kas. Vooral mensen die zo nu en dan op zaterdagochtend of zaterdagmiddag zouden willen helpen, zijn van harte welkom! Ook op doordeweekse dagen is er nog plaats voor een vrijwilliger! Lijkt u dit wat, dan kunt u voor inlichtingen bellen naar het museum, tel. 0318 550010.

Verzamelingen van kinderen

Met ingang van 2001 is het museum gestart met een nieuw initiatief: het tentoonstellen van verzamelingen van kinderen. Eind vorig jaar is een oproep gedaan aan basisschoolleerlingen om hun eigen verzameling een maand lang in een vitrine van het museum te exposeren. De eerste verzamelingen waren aan het begin van dit jaar te zien.

Agenda

- Van 6 maart tot en met 30 april is er een expositie van het werk van Anton Heyboer.
- Op zaterdagavond 10 maart wordt in samenwerking met de Stichting Culturele Raad Veenendaal weer een Huis Concert in het museum gegeven. Hiervoor zijn kaarten verkrijgbaar bij theater De Lampegiet. Dit concert kan door maximaal 50 personen worden bijgewoond.
- Het Museumweekend is dit jaar op 21 en 22 april. Het museum is dan voor iedereen gratis te bezoeken op zaterdag en op zondagmiddag. Het depot wordt deze dagen opengesteld, zodat bezoekers hier onder begeleiding een kijkje kunnen nemen.
- Van 11 mei tot en met 8 september is er een expositie over strips en het maken van strips.

Aanwinsten

Vanaf 26 januari 2001 heeft het museum twee schitterende kunstwerken voor langere tijd van de gemeente in bruikleen gekregen. Het door de gemeente onlangs aangekochte schilderij 'Aan de Klomp' van P.J.C. Gabriël en 'Opvang Veenendaalse evacués in de Utrechtse Geertekerk' van W.C. van Dijk. Het museumbestuur is blij met de beslissing van B en W deze schilderijen aan het museum in bruikleen te geven zodat iedere Veenendaler ze kan bekijken en bewonderen.

In het museum hangt al een pentekening van Gabriël van ongeveer dezelfde plek als het schilderij 'Aan de Klomp'. Echte Veenendalers zullen de plek zeker herkennen. P.J.C. Gabriël behoort tot de toptien van de schilders van de Haagse school en

'Aan de Klomp', in 1870, geschilderd door Paul Joseph Constantin Gabriël.
(foto uit boek: *Geschiedenis van Veenendaal, Historische Vereniging Oud Veenendaal, 2000*)

heeft het schilderij in 1870 gemaakt. Het schilderij van W.C. van Dijk, dat tot voor kort de kamer van burgemeester J.J. Spros sierde, toont de opvang van Veenendaalse evacués in de Utrechtse Geertekerk en is in 1856 vervaardigd. Dit schilderij heeft in 1992 ook enkele maanden in het museum gehangen.

Onze nieuwste aanwinst is een geschilderd portret van de grootmoeder van Jan van Schuppen (winkeliersvereniging). De schilder is nog onbekend.

Museum Het Kleine Veenloo is gevestigd aan de Markt 10 in Veenendaal. De openingstijden zijn: dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 uur – 16.00 uur.

De verzamelplaats

De verzamelplaats is een rubriek waarin mensen aan het woord komen die voorwerpen of andere zaken verzamelen die betrekking hebben op Veenendaal. Deze keer vertelt Hennie Henzen over een uniek wandbord. Hij heeft ook nog enkele vragen aan de lezers.

DOOR HENNIE HENZEN

(foto: coll. H. Henzen)

Veenendaal. Er staat een afbeelding op van Gilbert van Schoonbeke met de tekst 'stichter van Veenendaal'. Dat inmiddels duidelijk is dat dit niet het geval is, was bij het maken van het bord nog niet bekend. Dat maakt het nog interessanter.

Het bord heeft een diameter van 40 cm. Het is in Delfts blauw beschilderd. Tot op heden ben ik niets wijzer geworden over de herkomst van het bord, het aantal gemaakte exemplaren of de opdrachtgever. Ook ben ik benieuwd of er nog meer exemplaren van dit bord bewaard zijn gebleven. Wellicht kan iemand deze vragen beantwoorden? Mijn telefoonnummer is 0318 517944.

In 1999 heb ik op de veiling bij Huibers een wandbord gekocht voor mijn verzameling. Ik had een dergelijk wandbord nog niet eerder gezien en was dan ook heel blij dat ik aan het einde van de veiling de gelukkige bezitter was van dit prachtige bord. Het betreft een wandbord uit 1949. Het is gemaakt ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van

Uitgelezen

DOOR GERT GROENLEER

Het Antjesgeloof. Het merkwaardige gezelschap van Zwarte Jannetje uit Veenendaal door Leendert H. de Kluijver. Geïll., 240 p., De Groot Goudriaan, ISBN 90 6140 755 9, f 39,95.

Met dit kloeke boek, reeds aangekondigd in het decembernummer van *Oud Veenendaal*, heeft Leendert H. de Kluijver het zijne toegevoegd aan de literatuur over de sekteleidster Jannetje Hootsen en haar volgelingen. Het zijn vooral de volgelingen die voor het voetlicht treden. De leidster blijft een wat duistere achtergrondfiguur, die pas op het laatste moment in een viertal persoonlijke brieven iets loslaat over zichzelf en de leer die zij voorstaat.

De Kluijver is genuanceerd in zijn weergave en soms al te uitbundig als het gaat om genealogische details die minder relevant zijn voor het onderwerp. Opmerkelijk zijn de stichtelijke uitweidingen in de noten. De woordkeus is niet altijd gelukkig en de stijl niet overal vlekkeloos. Ook op de keuze voor een chronologische opbouw valt wel iets af te dingen. De chronologie leidt in hoofdstuk 6 en 7 tot herhaling en onoverzichtelijkheid.

Maar de opmaak is fraai. En daarom is het te betreuren dat het boek zo ontsierd wordt door tikfouten. En wat is er toch met die goedgekozen illustraties gebeurd? De meeste zijn ronduit wazig. Jammer van de naarstig verzamelde familiekiekjes en krantenknipsels.

Heb ik er misschien te veel van verwacht? En toch werpt het boek overvloedig nieuw licht op de kring van Zwarte Jannetje. De auteur heeft heel wat archiefonderzoek gedaan en is bepaald niet op geruchten afgegaan. Hij heeft zijn eigen verhaal

geschreven – rustig, overwogen en betrokken. Heb ik de illusie gehad dat hij de groep rond Jannetje tot op het bot zou ontleden? Maar dat kon niet. Het gezelschap van Jannetje Hootsen was immers, kort gezegd, een piëtistische sekte die haar kracht zocht in het isolement. Een geheim gezelschap dus.

De schrijver aarzelt de groep van Jannetje een sekte te noemen. Maar onmiskenbaar had de groep zowel theologisch als sociologisch alle kenmerken van een sekte en ongetwijfeld was Jannetje zelf een charismatisch leidster met aanzien en macht. Bij het lezen van *Het Antjesgeloof* uit 2000 moest ik denken aan *Charismatisch leiderschap* van de socioloog Bryan Wilson uit 1978. Wilson schreef: "Charisma is geen persoonlijkheidskenmerk, maar een geslaagde machtsclaim krachtens een bovennatuurlijke beschikking. Als iemand naakt over straat rent, terwijl hij roept dat alleen hij anderen kan redden van de dreigende ondergang, en hij onmiddellijk een aanhang krijgt, dan is hij een charismatisch leider: er is een sociale relatie ontstaan. Als hij geen volgelingen krijgt, is hij gewoon een gek." Dat de kring van Jannetje Hootsen maar één generatie heeft bestaan, past ook helemaal in de klassieke godsdienstsociologische theorieën over sekten en aanverwante groeperingen. Een sociologische analyse van het Antjesgeloof zou het inzicht in de groep zeker verdiepen. Maar dat is een ander verhaal.

40 jaar Petrakerk in Veenendaal.

Geïll., 92 p., f 15,-.

Deze bundel bevat veertig korte bijdragen over de geschiedenis van de Gereformeerde Petrakerk van Veenendaal-Zuid. Ze zijn geschreven door predikanten en andere ambtsdragers, jongeren en ouderen, kosteren en organisten, hervormden en andere betrokkenen. Omdat de meeste teksten gebaseerd zijn op persoonlijke herinneringen, overheerst de luchtige toon. Dus gaat het niet alleen over de bouw en de inrichting van de kerk, de huishoudster van dominee Overduin, de kindernevendienst, het kerkkoor, de bloemschikcommissie en het Samen-Op-Weg-proces, maar ook over een drum en een doedelzak, zelfrijzend bakmeel, bruine suiker en spinazie, verbrande kopij, een verlate voorganger, de houthakende jeugd, de omgedraaide banken en het plafond waarmee ze, als ik het goed begrepen heb, nog steeds omhoog zitten. Het mooiste verhaal is dat van de hamsters en de collectezak.

De rode draad in het boek zijn de veranderingen die zich sinds 1960 in de Gereformeerde Kerken hebben voltrokken. In zijn oecumenische programma *Hoe meer zielen* zei de van huis uit roomse cabaretier Fons Jansen er ooit dit van: "Ja mevrouw, gereformeerden mogen 's zondags wel op de roltrap,

maar alleen naar beneden." De bladspiegel van het boekje is aan de krappe kant, maar de teksten zullen ingewijden én andersdenkenden beslist aanspreken. Het is verkrijgbaar bij de familie G. Verweij, Kerkewijk 133, telefoon 0318 514316.

Jubileumboek 25 jaar "boeren" op Het Erf.

Geïll., 107 p., f 15,-.

Onderwijsgeschiedenis is populair. Logisch, want iedereen heeft op school gezeten. De protestants-christelijke basisschool Het Erf is een dynamische school, die onlangs een leuk jubileumboekje heeft uitgegeven. Aan bod komen de gebouwen, de meesters en de juffen, de kinderen en de ouders, het bestuur, het cadmiumgeladen koffertje van Deetman, het gebruik van de computer, de musicals, de schoolreisjes, de buitenschoolse sportactiviteiten en nog veel meer. Oudgedienden en ouders van nu kunnen terug en kijken vooruit en er is veel ruimte voor foto's en andere illustraties. "Op en om Het Erf daar moet je wezen, op en om Het Erf daar moet je zijn...". Voor het boek kunt u terecht in de locatie "Dragonder Noord", Ronde Erf 2-4, telefoon 0318 514414.

Roelof Bisschop overhandigt burgemeester Spros het eerste exemplaar van 'Geschiedenis van Veenendaal'. In het midden Kees van Grootheest. Zie pag. 16 en volgende (foto: H. Stöver).

Lustrum groots gevierd

Op 19 december 2000 vierde de Historische Vereniging Oud Veenendaal haar derde lustrum. De lustrumcommissie had die avond wijselijk voor een andere locatie gekozen. Zijn er normaal in de aula van De Meent zo'n honderd leden aanwezig, dit keer stroomden de bezoekers de aula van het Ichtus College aan de Vondellaan massaal binnen. Het mag een wonder heten dat er voldoende stoelen waren.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Voor de bijeenkomst begon werden de bezoekers door de firma Van de Craats getraakteerd op een heerlijk petitfourné bij de koffie. Tevens was er gelegenheid een tentoonstelling te bekijken, wat altijd weer een feest der herkenning is.

De avond werd geopend door voorzitter Gert Verhoef. Voor de tweede maal in de geschiedenis van de vereniging vond de uitreiking van de erepenning plaats. Werd de penning de eerste keer postuum toegekend aan de heer Philips, ditmaal waren beide heren in levenden lijve aanwezig: Kees van Grootheest en Roelof Bisschop. Zij stonden niet alleen aan de wieg van de Historische Vereniging, maar hun initiatieven en enthousiasme hebben ook een grote rol gespeeld in het tot bloei brengen daarvan. Een terechte en verdiende onderscheiding!

Vervolgens kreeg Jaap Pilon het woord. Op zijn eigen onnavolgbare wijze en aan de hand van dia's lichtte hij de activiteiten toe, die in de loop van de jaren door de gemeente Veenendaal voor de jeugd werden opgezet. Tot in de jaren vijftig kreeg het jongerenwerk weinig steun van de gemeente, maar vanaf de jaren zestig kwam daar verandering in. Stichting De Vaart werd in het leven geroepen en het eerste jongerencentrum De Pomp ontstond in de oude Dr. Heksterschool. We kregen ook een kijkje in het familiearchief, waaruit bleek dat de gebroeders Pilon in dit opzicht ook graag eigen initiatieven mochten ontplooiën.

Oude herinneringen

In de pauze kon men weer genieten van een hapje en een drankje, wederom aangeboden door de firma Van de Craats, en van de mogelijkheid de doorlo-

pende diavoorstelling te bekijken werd dankbaar gebruik gemaakt. Het werd een gezellige drukte waarbij veel Veensen oude herinneringen met elkaar ophaalden.

Na de pauze kwam een langverwacht hoogtepunt: het eerste exemplaar van het naslagwerk 'Geschiedenis van Veenendaal' werd door de samenstellers Kees van Grootheest en Roelof Bisschop aan burgemeester Spros overhandigd. Het is een standaardwerk geworden, waaraan meer dan 20 auteurs een bijdrage hebben geleverd. Het idee een dergelijk boek uit te brengen speelde al langer, maar eist natuurlijk veel voorbereiding. We kunnen rustig stellen dat het een schitterende uitgave is geworden die alle daaraan verbonden moeite en werk dubbel en dwars waard is geweest.

Als vereniging kunnen we er dan ook trots op zijn, dat alle leden die avond gratis een exemplaar mee naar huis konden nemen. Dit laatste werd mede mogelijk gemaakt door de medewerking van de gemeente Veenendaal en de financiële ondersteuning van Notariskantoor Ottens, Van den Dikkenberg & Bons Architecten en boekhandel Van Kooten.

Nadat Johan Slok de kijkers en luisteraars had meegenomen op een diawandeling door Veenendaal, liep de bijeenkomst ten einde. Behalve het boek ontvingen alle aanwezigen ook nog drie prachtige posters. Een boeiende avond kan in de annalen van de vereniging worden bijgeschreven.

Recensie lustrumuitgave 'Geschiedenis van Veenendaal'¹

Meestal krijgt de jarige geschenken, maar de Historische Vereniging Oud Veenendaal heeft de rollen omgedraaid. Op haar vijftiende verjaardag heeft ze haar leden een cadeautje aangeboden: 'Geschiedenis van Veenendaal'. Een fraai uitgevoerd boek, bijna 400 bladzijden dik en vol mooie foto's. Zo'n 25 auteurs en twee werkgroepen hebben de 22 hoofdstukken geschreven en verzorgd. Als lid van die vereniging hebt u het boek natuurlijk grondig bestudeerd, zodat u kunt beoordelen of mijn recensie en kritiek juist en eerlijk zijn.

DOOR PIET 'T HART²

Ik vind het een mooi boek. Het bewijst hoeveel materiaal er in Veenendaal bewaard is en hoeveel mensen daar enthousiast mee bezig zijn geweest. Het past naar formaat en uitvoering ook keurig in de reeks stads- en dorpsgeschiedenissen die de laatste jaren zijn verschenen. Er staan er nog meer op stapel en die zullen andere plaatsen wel weer stimuleren om ook zo'n onderneming op te zetten. Liefhebbers kunnen dus nog veel verwachten.

De meeste van die geschiedenissen zijn geschreven door meerdere personen. Soms zijn dat uitsluitend beroepshistorici, beroepsspecialisten. In andere gevallen – zoals in Veenendaal – hebben vrijetijdshistorici er een steen aan bijgedragen. Over het algemeen heeft een redactie de bijdragen naar inhoud en taal op elkaar afgestemd. Het eindproduct van al dat monnikenwerk is meestal een boekwerk waarin de geschiedenis van dorp of stad vanaf de prehistorie wordt behandeld. En al die boeken willen – volgens de inleiding, het burgemeesterlijke voorwoord of de flaptekst – de lezers een prettige tijd bezorgen en verder onderzoek stimuleren.

Fraai uitgevoerd

Geschiedenis van Veenendaal schetst hoe het dorp zich ontwikkelde 'van geïsoleerd veendorp tot modern ondernemerscentrum'. Een interessante geschiedenis van een bijzonder dorp dat perioden van stilstand en van dynamische groei heeft doorgemaakt. Het is geen doorlopend verhaal, maar een bundel studies over uiteenlopende aspecten van Veenendaals verleden. De auteurs hebben hun deskundigheid in hun bijdrage (nu eens aangeduid als hoofdstuk dan weer als artikel) kunnen uitleven. Een nadeel daarvan en van de terughoudende opstelling van de redactie is dat de onderlinge samenhang tussen de bijdragen niet optimaal is. Een voordeel is dat er thema's zijn behandeld die bij een doorlopend verhaal wel eens ondergesneeuwd kunnen raken. Ik denk bijvoorbeeld aan het slothoofdstuk, over *Nieuwe Veenendalers*, waarin de geschiedenis van de gastarbeiders/allochtonen wordt beschreven. Een nadeel is dan weer dat diverse onderwerpen in meerdere hoofdstukken aan de orde komen, terwijl andere on- of onderbelicht blijven. Ik noem als voor-

¹ A.C. van Grootheest en R. Bisschop, *Geschiedenis van Veenendaal* (Veenendaal 2000)

² Prof. dr Piet 't Hart is publicist, educatief medewerker bij het Utrechts Universiteitsmuseum en bijzonder hoogleraar Utrecht Studies aan de Rijksuniversiteit Utrecht. De leerstoel is ingesteld door de Vereniging Oud Utrecht met als doel het historisch onderzoek over stad en provincie in kaart te brengen en de lokaal-regionale component te introduceren in het universitaire onderwijs.

beelden van dat laatste de sigarenindustrie, de industrialisatie tussen 1914 en 1945 of het onderwijs in de twintigste eeuw. Door dit alles lijkt het boek nog het meest op een fraai uitgevoerd en extra dik nummer van het tijdschrift van een historische vereniging.

De hoofdstukken zijn chronologisch gerangschikt onder vier thema's (ruimtelijke omgeving, bestuur, economie en religie, cultuur en maatschappij). Daardoor is het niet altijd even makkelijk de ontwikkelingen in de tijd te volgen. Maar ja, zo heeft elke opzet zijn voor- en nadelen.

De burgemeester spreekt in zijn voorwoord de wens uit dat dit boek veel 'lokaal-historisch leesgenoegen' zal verschaffen. Welnu, hij is op zijn wenken bediend. Iedere belangstellende kan er wel iets van zijn of haar gading in vinden. Naast grote lijnen worden er interessante en grappige (ook wel eens overbodige) details in geschetst. Kaderteksten bieden informatie die de lopende tekst verdiept en aanvult. Omdat u het boek al heeft, ga ik hier de inhoud niet navertellen en evenmin alle bijdragen bespreken. U heeft natuurlijk net als ik gezien dat er nogal wat tikfouten in staan. Ik zeg niet dat het ervan krioelt, maar er zijn er veel te veel ontsnapt aan het waakzaam oog van de redactie. Die stelt in haar inleiding wel dat ze niet geprobeerd heeft de stijl van de bijdragen te uniformeren, maar die fouten had ze moeten schrappen. Het gaat bijvoorbeeld om slordigheden die ontstaan door het gebruik van een tekstverwerker, zoals bij het afbreken van woorden. Of een

auteur heeft een zin veranderd en per ongeluk een paar 'oude' woorden laten staan. Een voorbeeld: op p. 223 staat 'Veenendaal oefent een op den duur een dermate grote aantrekkingskracht uit' enz.

Register

Soms leidt het gebrek aan redactioneel ingrijpen tot onduidelijkheden. Op p. 297 is bijvoorbeeld sprake van een schetsmatige plattegrond van voor 1800, waarschijnlijk door Evert van Schaik. Zou dat het kaartje zijn dat op p. 51 is weergegeven en daar wordt toegeschreven aan een onbekende tekenaar? Omdat het boek niet echt chronologisch is opgezet, staat de vroegste geschiedenis van Veenendaal mij niet helder voor ogen. Zo duikt op p. 265 bijvoorbeeld het Kartuizerklooster op en moet ik gaan terugzoeken wat ik daarover heb gelezen. Dan blijkt weer hoe nuttig een register zou zijn.

Ik vind niet dat een boek als dit moet wedijveren met geleerde publicaties vol voetnoten en vakjargon, waarin het laatste woord over bepaalde thema's wordt gezegd. Het is niet voor geleerden geschreven, al hebben sommige auteurs in hun taalgebruik weinig concessies gedaan aan de 'algemene lezer'. Maar ook wie voor een breder publiek schrijft, moet zijn verhaal tegen de achtergrond van de ontwikkelingen in regio en land plaatsen. Dat vergt van auteurs en redactie grote belezenheid. Ik vind dat daar wel eens iets aan ontbreekt. Laat ik een enkel voorbeeld noemen over een aangelegenheid waar-

Gezicht op Veenendaal vanuit zuidwesten, in 1949 geschilderd door E.A. van den Broek (foto uit besproken boek)

van ik denk dat ik er iets van af weet. Op p. 347 wordt de hoge kindersterfte in de negentiende eeuw grotendeels toegeschreven aan de armoede. Een aantal jaren geleden hebben geleerden zich het hoofd gebroken over de vraag waardoor die kindersterfte werd veroorzaakt. En waarom ze aan het eind van de eeuw zo plotseling begon te dalen. Daar lees ik niets over. Op p. 349 schrijft dezelfde auteur dat de pokkensterfte in Nederland in de negentiende eeuw laag was onder invloed van de Franse overheersing. Dat kwam volgens hem doordat de Fransen de vaccinatie hebben gepropageerd. Die Franse overheersing was omstreeks 1870 toch echt al een jaar of wat voorbij en toen bleek bij het uitbreken van een ernstige pokkenepidemie in Nederland voor de zoveelste keer dat zeer veel ouders hun kind niet hadden laten behandelen. In zijn literatuuroverzicht noemt de auteur van dit hoofdstuk wel mijn boek over de cholera in Utrecht, maar niet het proefschrift van Willibrord Rutten, met de fraaie titel *'De vreselijkste aller harpijen'. Pokkenepidemieën en pokkenbestrijding in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw: een sociaal-historische en historisch-demografische studie* dat in 1997 is verschenen. Ik zou ook best meer willen weten over de houding tegenover vaccinatie in het orthodoxe Veenendaal. Ik heb sommige bijdragen aandachtiger gelezen dan andere. Dat kan ook niet anders, want de een houdt nu eenmaal van de moeder, terwijl de andere de dochter aanbidt. Maar mijn kritiek betekent niet dat

ik geen plezier heb beleefd aan dit boek. Zo vond ik de stukken over de gevolgen van de ontvening voor landschap en waterverkeer zeer instructief. Ik was ook nieuwsgierig hoe het in Veenendaal is gelopen met de belangstelling voor socialisme en nationaal-socialisme. Beide stromingen kregen weinig voeten aan de grond. In beide gevallen wordt daarvoor met name de binding aan de kerken genoemd. Toch waren de arbeiders niet passief en volgzaam. Zo braken er bijvoorbeeld relletjes uit toen de gemeente in 1893 de jaarlijkse kermis verbood in verband met de cholera. (De auteur noemt deze beslissing op p. 111 'wat merkwaardig gefundeerd'. Maar op p. 103 staat dat zo'n afgelasting vaker voorkwam als er cholera heerste.)

Klusje

De sociale rust was dus niet vanzelfsprekend. Ja, als je bij Van Schuppen werkte, dan had je weinig te klagen. Bij de VSW waren de arbeidsomstandigheden zo beroerd dat daar een vruchtbare voedingsbodem lag voor onbehagen en socialistische propaganda. Ik vraag mij af of de kerk een afdoend tegenwicht vormde, zeker bij de groeiende tegenstelling tussen arbeiders en elite.

U ziet het, ik wil veel meer weten. Maar ja, dan was het boek nog veel dikker geworden en waarschijnlijk veel duurder. De redactie sluit haar inleiding af met de wens 'dat het (boek) mag aanzetten tot verder onderzoek van de geschiedenis van ons bijzondere dorp'. Een klusje voor het volgende lustrum?

Bedrijfsruimte: Pastafabriek Blanken - Van Buuren

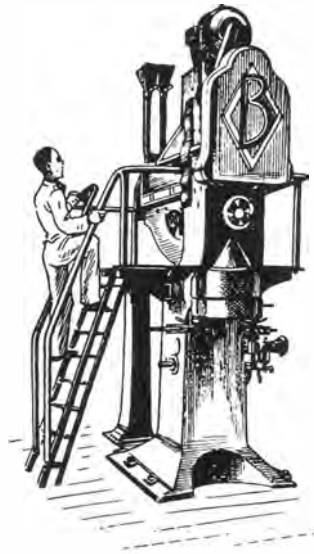
Veenendaal staat bekend om de wol-, textiel- en sigarenindustrie. Minder bekend is dat de gemeente ooit ook een pastafabriek binnen de grenzen had. De Stoom Vermicelli- en Macaronifabriek Blanken - Van Buuren NV werd opgericht in 1906. Het bedrijf was gevestigd aan het Verlaat.

DOOR HENNIE HENZEN

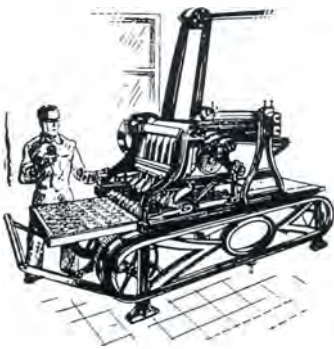
Op bescheiden schaal begon men vermicelli, macaroni en spaghetti te produceren. Mede door het goede inzicht en het doorzettingsvermogen van de eigenaren werd herhaaldelijk uitgebreid en gemoderniseerd. Het bedrijf had een eigen elektriciteitsvoorziening voor het licht en het aandrijven van de motoren voor de machines. Men beschikte ook over een eigen installatie voor het bereiden van gas uit antraciet.

In eerste instantie werd het werk handmatig verricht, maar al snel werd er overgegaan op volledige mechanisatie. Er waren zelfs machines die het hele proces van mengen, kneden en persen deden. De kwaliteit van de producten hing zeer nauw samen met de grondstoffen tarwebloem en tarwegriesmeel. Om het product voldoende stevigheid te geven werd hoofdzakelijk Amerikaanse tarwe gebruikt.

Na het fabricageproces was het product nog vochtig en volgde het drogen. Dat duurde 24 tot 48 uur, afhankelijk van de vraag of dit gebeurde met koude of warme lucht. Hierna werd het aantrekkelijk ver-

Automatische vermicellipers
(coll. H. Henzen)

Machine voor het leggen van vermicellikrullen
(coll. H. Henzen)

pakt, onder het motto 'het oog wil ook wat'.

In de periode dat Blanken - Van Buuren in Veenendaal zijn productie voerde, waren er in Nederland diverse bedrijven die vermicelli, macaroni en spaghetti vervaardigden. Deze producten waren niet alleen bestemd voor de binnenlandse markt, maar werden ook geëxporteerd naar het buitenland. Veense pasta's werden onder meer gegeven in Oost- en West-Indië en Afrika. Buiten deze gegevens is mij niets bekend van dit bedrijf, dat toch vele jaren een aantal Veenendalers van werk heeft voorzien. Wellicht een aardig onderwerp voor nader archiefonderzoek?

In het kort

Werkgroep Genealogie zoekt leden

De werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal is een actieve groep. Zij stelt zich ten doel oude geschriften die van belang kunnen zijn voor stamboomonderzoek voor een breder publiek toegankelijk te maken door middel van publicaties. De werkgroep is sinds 1990 actief en heeft reeds enkele voor genealogen interessante uitgaven weten te realiseren.

Op dit moment wordt gewerkt aan een uitgave over de leggers van de morgentalen. Deze boeken geven aan wie welke gronden bezat en hoe groot die waren. Ook werd vaak vermeld aan wie deze gronden werden overgedragen. Tevens is een aantal leden van de werkgroep bezig met het indiceren van de notulen van de veenraden. Al met al een enorm tijdrovende taak.

Voor deze activiteiten zoekt de werkgroep nieuwe actieve leden die thuis zijn in het oud schrift, beschikken over een computer en geïnteresseerd zijn in een stuk geschiedenis van Veenendaal. Ook beginners in voorouderonderzoek zijn welkom en kunnen ingewerkt worden in het lezen van oud schrift. Eventuele gegadigden kunnen contact opnemen met Jolietta van Hardeveld, Moerasmos 6, 3904 BV Veenendaal. Telefoon 0318 517216.

Genealogie Veenendaal op internet

'Genealogie Veenendaal en omgeving' is een website opgezet en onderhouden door het lid van onze vereniging C.J. Slok. U vindt op de homepage verwijzingen naar de

pagina's Genealogieën, Kwartierstaten, Parentelen, Familiegeschiedenis Slok en Het gezin van Jan en Aaltje Slok-Kroesbergen. Op die verschillende pagina's treft u een schat van genealogische gegevens aan van vrijwel alle Veenendaalse families. Het resultaat van jarenlang onderzoek is nu op internet te vinden. Surf eens naar een parenteel en u zult versteld staan van de vele familienamen die de revue passeren. Niet alleen namen, doopdata enz., maar ook verwijzingen naar publicaties en rechterlijke archieven.

U kunt deze website vinden via <http://slok.cjb.net>. Ook is er de door Slok opgezette website 'Familiegeschiedenis Slok/Slok'. Deze is bereikbaar via 'Genealogie Veenendaal en omgeving' of rechtstreeks via <http://users.raketnet.nl/cjslok>.

Wellicht kunt u gegevens gebruiken. Dat mag, maar controleer zelf zo veel mogelijk. En geef op- en aanmerkingen aan de samensteller van de website door!

Jaarverslag penningmeester

REKENING 2000

Inkomsten/uitgaven terzake van:	Inkomsten	Uitgaven
A. Contributies en donaties	f. 22.987,50	f. 30,00
B. Bijdragen van sponsors en donaties	f. 750,00	f. 0,00
C. Bankrenten en –kosten	f. 861,22	f. 3,95
D. Uitgaven (boeken e.d.)	f. 13.570,75	f. 7.556,75
E. Blad Oud Veenendaal	f. 310,00	f. 17.317,78
F. Lezingen/bijeenkomsten	f. 30,00	f. 4.468,51
G. Werkgroepen, commissies en documentatie	f. 0,00	f. 1.066,75
H. Administratie	f. 66,50	f. 1.590,72
I. Bestuurskosten	f. 0,00	f. 1.025,05
J. Contributies en lidmaatschappen van andere instellingen en organisaties	f. 0,00	f. 242,56
K. Voorziening lustrumboek	f. 0,00	f. 4.000,00
L. Diversen	f. 25,00	f. 50,00
Totaal	f. 38.993,97	f. 37.352,07
Voordelig saldo		f. 1.248,90
Algeheel totaal	f. 38.600,97	f. 38.600,97

BALANS PER 31 DECEMBER 2000

Activa		Passiva	
Saldi:			
Kas	f. 597,95	Eigen vermogen 1 jan. 2000	f. 10.308,38
Bank (ver. rek.)	f. 15.147,12	Voordelig saldo 2000	f. 1.248,90
Bank (rend. rek.)	f. 18.979,60	Eigen vermogen 31 dec. 2000	f. 11.557,28
Postbank, giro	f. 12.530,88	Voorziening lustrumboek	f. 19.000,00
Depot PTT Post	f. 150,00	Nog te betalen	f. 6.883,22
Vooruitbetaalde kosten		Vooruitontvangen contributies	f. 11.077,50
Lustrumboek	f. 1.152,45	Vooruitontvangen lustrumboek	f. 40,00
Overige bezittingen	PM*		
Totaal	f. 48.558,00		f. 48.558,00

Toelichting bij de jaarstukken 2000

- PM* Staat van overige bezittingen: bestaande uit brochures, uitgaven en andere op voorraad gehouden publicaties, bestemd voor de verkoop en/of welkomstgeschenk nieuwe leden.
- A. Contributies en donaties: over 2000 bedroeg het gemiddelde contributiebedrag f. 33,53 (in 1999 was dit f. 28,44). Het hogere gemiddelde is onder meer veroorzaakt door de verhoging van de minimum-contributie naar f. 30,- per jaar. In 2000 hebben zich 109 nieuwe leden aangemeld.
- B. Sponsorbijdragen: op drie bladwijzers zijn advertenties geplaatst, waarvoor in totaal f. 750,- werd ontvangen.
- D. Uitgaven: in 2000 werden 225 exemplaren van het boek 'Toen de vloed over het land raasde' aangekocht. De verkoop leverde in 2000 reeds een kleine winst op. Daarnaast is het boekje 'Veenendaal, straat in straat uit' uitgegeven. Hiervan zijn 1520 exemplaren aangemaakt. Mede door een grote afname door de gemeente Veenendaal en het Notariskantoor mr R. Ottens leverde dit boekje een winst op van ruim f. 4.000,-. Dit bedrag is in de jaarrekening opgenomen als 'Voorziening lustrumboek'. De in 2000 gedane ontvangsten en gemaakte kosten voor dit lustrumboek 'Geschiedenis van Veenendaal' zijn overgeboekt naar het boekjaar 2001. Na afsluiting van dit project kan alsdan rekening en verantwoording worden gedaan.
- E. Blad 'Oud Veenendaal': de kosten hiervan zijn als volgt te specificeren: drukkosten f. 14.039,70; enveloppen f. 492,33; verzendkosten PTT f. 1.594,80; opmaakkosten f. 1.000,-; diversen f. 190,95. Over 2000 betrof dit in totaal 3.000 exemplaren.
- F. Lezingen/bijeenkomsten: de hogere kosten op dit onderdeel zijn toe te schrijven aan de kosten die verband houden met de lustrumviering, gehouden op 19 december 2000.

BEGROTING 2001

Geraamde inkomsten/uitgaven terzake van :

	Inkomsten:	Uitgaven:
A. Contributies en donaties	f. 21.700,00	f. 0,00
B. Bankrenten en -kosten	f. 750,00	f. 0,00
C. Uitgaven (boeken en dergelijke)	f. 1.000,00	f. 500,00
D. Blad Oud Veenendaal	f. 0,00	f. 18.400,00
E. Lezingen	f. 0,00	f. 1.000,00
F. Werkgroepen, commissies, documentatie	f. 0,00	f. 1.000,00
G. Administratie	f. 0,00	f. 1.000,00
H. Bestuurskosten	f. 0,00	f. 1.000,00
I. Contributies en lidmaatschappen	f. 0,00	f. 300,00
J. Diversen	f. 0,00	f. 250,00
Totalen	f. 23.450,00	f. 23.450,00

Het laatste woord

Volgende bijeenkomst

De volgende bijeenkomst van de Historische Vereniging wordt gehouden op donderdag 22 maart. Spreker is Evert Davelaar, misschien beter bekend als Boveneinder (schrijft wekelijks 'Over de heg' in de Rijnpost Weekend). Hij zal ons iets vertellen over 't Aàuwe Vèèn en zijn bewoners. Het belooft een boeiende avond te worden en iedereen is welkom!

Dus: donderdag 22 maart 2001

- de heer E.G. Davelaar (Boveneinder)
- over 't Aàuwe Vèèn en zijn bewoners
- aanvang 19.45 uur
- in De Meent, Grote Beer 10
- de toegang is gratis

Algemene ledenvergadering

Tijdens de komende bijeenkomst op 22 maart wordt ook de algemene ledenvergadering gehouden. De jaarstukken vindt u in dit blad.

De heer G. Verhoef is aftredend als voorzitter en niet herkiesbaar. Voor deze functie is voorgedragen de heer H. van 't Veld.

De heer J.T. Slok is aftredend als bestuurslid en eveneens niet herkiesbaar. Voor deze functie is voorgedragen mevrouw G.M.J. Van Schuppen-Diepeveen.

Data

De data van de volgende bijeenkomsten zijn ook al bekend, dus noteert u alvast in uw agenda: Donderdag 14 juni. De heer L.H. de Kluijver zal op deze avond een lezing houden over Zwarte Jannetje naar aanleiding van zijn boek 'Het Antjesgeloof'.

Donderdag 20 september. De lezing van deze avond zal in het teken staan van de criminaliteit in Veenendaal in de 19e eeuw en wordt verzorgd door de heer G.C. Groenleer.

Donderdag 22 november. Over de invulling van deze avond zijn nog geen nadere gegevens bekend.

In de volgende nummers vindt u meer informatie.

het bestuur

Oud Veenendaal

Juni 2001

- 16e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Hennie Henzen
Inge Nederstigt
Johan Slok

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
Mevr. T. Valkenburg-van Bruxvoort

Secretariaat:

Postbus 1099, 3900 BB Veenendaal,
telefoon 0318 552828

Ledenadministratie:

Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:

D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:

Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud
Veenendaal

De contributie bedraagt f 30,— per jaar.

Losse nummers van dit blad f 7,50.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór
het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

- 26 Om te beginnen
de redactie
- 27 Johan van den Heuvel en de mislukte staking van januari 1910
C.D. van den Heuvel
- 38 Berichten uit Het Kleine Veenloo
I.W. Nederstigt-van Vliet
- 40 De verzamelplaats
J. Wegen
- 41 In het kort
- 42 Uitgelezen
G.C. Groenleer
- 44 'Groote ijsmassa's bij hoogen waterstand'
G.A. van Beek
- 46 De werkplaats
C. van Silfhout-van Ravenswaaij
- 48 Het laatste woord
het bestuur

Om te beginnen

Vanaf deze plaats danken wij graag de afgetreden voorzitter van de Historische Vereniging, Gert Verhoef, voor al het werk dat hij in deze functie voor de vereniging heeft gedaan. Wij zijn ervan overtuigd dat de HVOV ook met de nieuwe leidsman, Henk van 't Veld, de toekomst met vertrouwen tegemoet kan zien. Hem en zijn medebestuurders wensen wij sterkte en wijsheid toe.

DOOR DE REDACTIE

Geschiedenis. Dat was op de lagere school het verhaal van de grote mannen en de grote gebeurtenissen. Karel de Grote (zie je wel), Willem van Oranje, de slag bij Nieuwpoort (1600), Napoleon: dat was geschiedenis. Tegenwoordig doen we ook aan sociale geschiedenis, mentaliteitsgeschiedenis, regionale geschiedenis en oral history. Al die 'geschiedenissen' zitten in het hoofdartikel van Constant van den Heuvel. Het gaat over 'gewone' Veense mensen en hun grootheid rond 1900.

Verderop in het blad vindt u de museale rubriek, de verzamelaar Hans Wegen, een correctie van Martin Brink, enkele boekbesprekingen, de watersnood van 1855 in Europees verband en niet te vergeten een uitgebreide presentatie van de onvolprezen werkgroep Genealogie. Doen stamboomonderzoekers niet bij uitstek aan de vermenschelijking van de geschiedenis?

Met genoegen stellen we vast dat het boek 'Geschiedenis van Veenendaal' loopt als een trein. Boekhandel Van Kooten is door de voorraad heen en inmiddels hebben ook de Veenendaalse gemeenteambtenaren elk een exemplaar van hun werkgever ontvangen.

Ons hebben diverse positieve reacties bereikt op het vernieuwde blad en dat doet ons goed. Wij blijven echter kritisch en zijn van mening dat vorm en inhoud hier en daar nog wel verbeterd kunnen worden. Wij doen ons best. Mocht u iets willen bijdragen aan Oud Veenendaal, dan weet u ons wel te vinden. De sluitingsdatum voor kopij voor het nummer van september is 23 juli. Voor nu veel lees- en kijkplezier en een hartelijke groet!

Johan van den Heuvel

en de mislukte staking van januari 1910

In dit artikel besteed ik aandacht aan een bijna vergeten staking, zo'n 90 jaar geleden. De reden dateert uit mijn jongensjaren, toen ik als jeugdig genealoog in allerlei publicaties over het oude Veenendaal zocht naar gegevens over mijn voorgeslacht. Veel vond ik niet, maar mijn overgrootvader bleek in het standaardwerk van dr J.G. Thoomes (uitgegeven in 1949; heruitgegeven in 1982) te staan. Thoomes schreef het volgende: "In januari 1910 brak er een staking uit bij de gebr. Van Leeuwen. Er was zelfs een 'stakingsbureau' ten huize van Johan van den Heuvel in de Gruttersstraat, een straatje tegenover de fabriek. Het conflict duurde slechts enkele dagen. Maar de stakingsleiders raakten hun baantje kwijt..."¹

DOOR CONSTANT VAN DEN HEUVEL

Deze alinea prikkelde mijn nieuwsgierigheid en ik nam mij voor om de kwestie 'ooit' uit te zoeken. Nu is dat voorkomen verwezenlijkt en wil ik u laten delen in mijn bevindingen. Het verhaal volgt twee sporen; de levensloop van Johan van den Heuvel en het verloop van de staking. Eerst wil ik nog enkele mensen bedanken voor hun hulp, te weten H. Meijer (Streekarchivariaat in Wijk bij Duurstede), Mieke Lansink (Gemeentearchief Ede), Gert Groenleer (Gemeenterarchief Veenendaal) en Roelof Bisschop, Johan Slok en Peter Will van de Historische Vereniging. Voor de inhoud ben ik alleen verantwoordelijk.

Dit onderzoek heeft me doen beseffen dat hetgeen ik van mijn ouders aan levensbeschouwing heb meegekregen bijzondere historische wortels heeft, die deels op mijn overgrootvader zijn terug te voeren.

Hendrikus van den Heuvel (1856 - 1921) met zijn tweede vrouw Aartje van den Heuvel-Borren (1857 - 1934) (foto: collectie C.D. van den Heuvel)

Jeugd en huwelijk

Johan van den Heuvel werd geboren op 16 februari 1888 in Gelders Veenendaal. Hij was het vijfde kind van de fabrieksarbeider Hendrikus van den Heuvel (1856-1921) en Cornelia Blom (1851-1892). Hoewel zijn vader later tot grote welstand zou komen (bij zijn overlijden liet hij onder meer vier huizen op het

Benedeneind na), was het gezin in 1888 arm. Het gezin was niet kerkelijk meelevend. Desondanks werd de kleine Johan wel in de Nederlandse Hervormde Kerk gedoopt.

Al op jeugdige leeftijd werd hij met verdriet geconfronteerd. Als jongetje van drie jaar verloor hij zijn eenjarig zusje Jannigje en toen hij vier was, overleed zijn moeder in het kraambed. Enkele dagen daarvoor was zijn drie dagen oude broertje Hendrikus overleden. Vader Hendrikus bleef achter met de kinderen Anthonie (12 jaar), Geertruida (10 jaar), Jacob (bijna 9 jaar), Willem (6 jaar) en de kleine Johan. In 1894 overleed ook broertje Willem.

In 1896 hertrouwde Hendrikus met de weduwe Aartje Borren (1857-1934), die enkele kinderen uit haar eerste huwelijk met Jan van Engelenburg meebracht. In de vier tussenliggende jaren zou zus Geertruida (1882-1964, later getrouwd met Gerrit van Dijk) als een moeder voor Johan zorgen. Bovendien kreeg hij 'Engelse ziekte', waardoor hij op zijn vijfde jaar nog niet kon lopen en een kleine bochel had. Zijn hele leven zou hij een zwak gestel houden. Aan zijn verstand daarentegen mankeerde niets.²

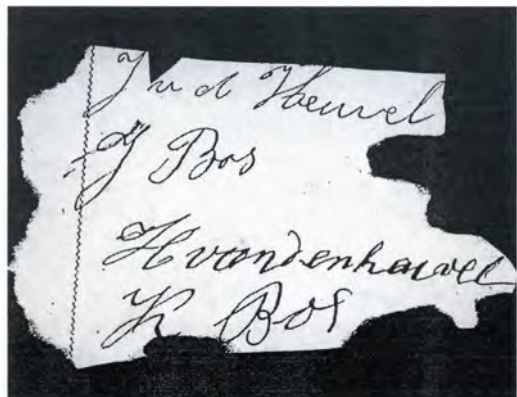
De samenvoeging tot één gezin verliep goed. Ook werden nog twee zoons geboren: Willem in 1897 en Melis in 1900. Door de invloed van Johans tweede moeder, met wie hij het erg goed kon vinden, werd het gezin enigszins kerkelijk, al bleef er veel onbekendheid met het christelijk geloof. Wel bezocht Johan een christelijke school. In tegenstelling tot zijn

vader leerde hij lezen en schrijven. Maar na enkele jaren moest hij toch naar de fabriek.³

In 1909 trouwde hij met Jannetje Bos (1888-1973), afkomstig uit het grote arbeidersgezin van Klaas Bos en Jannetje van Wakeren. Grootvader Berend Bos had enige bekendheid verworven als oefenaar (prediker zonder bevoegdheid). Het gezin was aangesloten bij de Gereformeerde Brugkerk en zou later ds W. den Hengst volgen naar de Gereformeerde Gemeenten. Tijdens de afscheidspraak van ds Den Hengst in 1911 was Jannetjes vader een van de twee mensen, die radicaal tot bekering kwamen.

Het religieuze klimaat in de familie van Jannetje was echt anders dan in het gezin Van den Heuvel. De familie Bos had daar moeite mee. Johans zwakke gezondheid was geen punt, maar wel zijn socialistische overtuiging. Dat laatste bleek uit het feit dat hij geheelonthouder en waarschijnlijk lid van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) was. Ook was hij penningmeester van 'De Eendracht', een lokale afdeling van de socialistische Algemeene Nederlandsche Bond van Textielarbeiders. Dit was opmerkelijk, want vanuit het orthodox-protestantisme werd benadrukt dat christendom en socialisme onverenigbaar waren. De sociaal-democratie werd in Veenendaal (en niet alleen van kerkelijke zijde) nadrukkelijk bestreden. Johans lidmaatschap van 'De Eendracht' was dus een bewuste keuze en hij probeerde ook anderen voor het socialisme te winnen.⁴

Johan en Jannetje gingen wonen in de Gruttersstraat, een straatje dat nu niet meer in Veenendaal is terug te vinden. Op de kadastrale kaart van 1894 komt de naam niet voor. In een boekje over oude Veense straat- en veldnamen van Rik Valkenburg wordt de Gruttersstraat wel genoemd. Het straatje liep van het Verlaat (toen een kanaal) in de richting van de Vijgdam. De doorgang lag ter hoogte van de Evangelische Boekhandel De Rank en de aanpalende aardappelhandel. Waarschijnlijk was het een onverhard straatje - een slop - zonder straatverlichting met een rij kleine arbeidershuizen. Vaak hadden dergelijke huizen maar een of twee kamers, een gang en een doorlopende, niet van de burens afgesloten zolder. De huizen waren eigendom van een particulier, aan wie men huur betaalde. Tegenover het water lag de fabriek van de Gebroeders Van Leeuwen, waar Johan werkte.⁵

De handtekeningen van Johan van den Heuvel, Jannetje Bos, Hendrikus van den Heuvel en Klaas Bos in de huwelijksakte uit 1909 (Archiven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2578)

Johan van den Heuvel (1888 - 1957) rond 1910 (foto: collectie C.D. van den Heuvel)

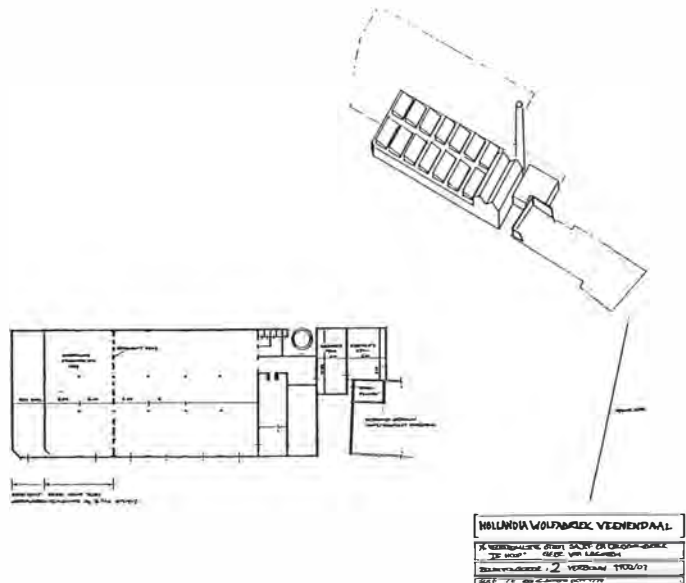
De Mussenfabriek

Rond 1900 kende Veenendaal enkele grote textiel-fabrieken: de Wed. D.S. van Schuppen en Zoon, de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW), de sajettefabriek van Van Woudenberg (in 1910 overgenomen door de familie Feitz en omgedoopt tot de Frisia), de Nieuwe Fabriek van Roessingh (Kerkewijk) en de Stoom Sajet- en Kousenfabriek De Hoop van de Gebroeders Van Leeuwen (later de Hollandia). Ook waren er nog kleinere fabrieken, zoals de fabriek van L. Hey (de latere Pehavee). In 1920 kwam aan de Spoorlaan een zesde grote textiel-fabriek: de Nederlandsche Wol-spinnerij (NEWO; later de Leidse Wolspinnerij).⁶

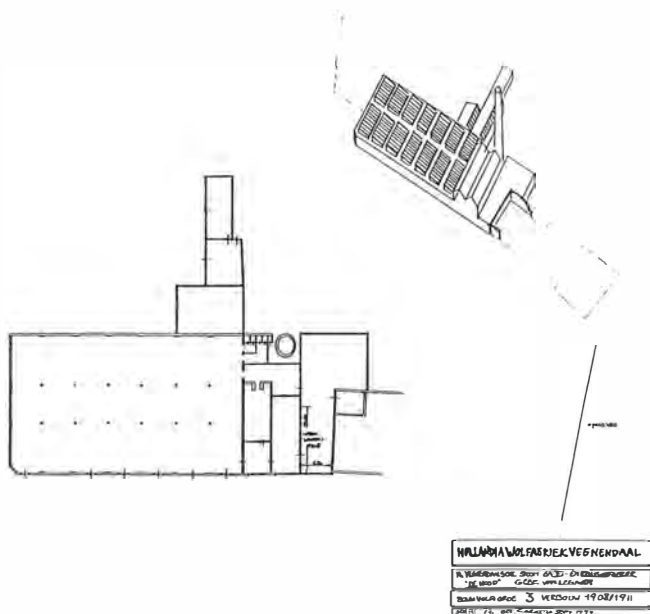
De fabriek van Van Leeuwen was ontstaan uit de wolkamerij, die Otto van Leeuwen in 1789 was begonnen. Zijn nazaten, de wol-kammer Hendrik van Leeuwen (1841-1905) en de spinner Jacob van Leeuwen (1854-1927), beslo- ten hun bedrijfjes samen te voe-

gen tot een moderne fabriek. In november 1898 stichtten zij het bedrijf, dat bekend werd als de 'Gebr's. Van Leeuwen'.

In de volksmond werd de fabriek aangeduid als 'De Mus' of de 'Mussenfabriek'. De fabriek verrees langs het Verlaat (een van de uitwateringssluizen in de Grift).⁷ In 1899 werd een fabriek van 22 bij 24 meter gebouwd, bestaande uit "een steenen gebouw met ijzeren verbindingsbalken en gedekt met glazen pla- ten en pannen". Daarnaast een ketelhuis (vier meter hoog) en een machinekamer met een schoorsteen voor de stoommachine. Boven het ketelhuis kwam een drogerij (2,5 meter). Later (in de periode 1900-1908) werden nog een wasserij, een ververij en een smederij aangebouwd. Bij deze uitbreidingen verschenen ook de bekende sheddaken. Binnen de fabrieksmuren hielden de arbeiders zich bezig met het spinnen en verven van diverse soorten garen (sajet), alsmede het breien van wollen kousen. Rond 1900 telde de firma 120 fabriekers (zoals fabrieksar- beiders in 't Veen werden genoemd). In 1912 waren dit er 176. Het deel van de fabriek dat de gemeente nu wil behouden, is dus niet het (oudste) gedeelte, waar ons verhaal zich afspeelt. Dat deel - rond de fabriekspijp - moet wijken, terwijl dat historisch gezien de beste papieren heeft...⁸

Verbouwing van het bedrijf in 1900 en 1907 (tekening uit de scriptie van G. Arkema)

Verbouwing van het bedrijf in 1908 en 1911 (tekening uit de scriptie van G. Arkema)

Sterke socialistische propaganda

Een oproerig marxistisch bolwerk was Veenendaal niet, maar in de jaren voor de staking werd wel duidelijk dat de arbeiders zich konden weren. Op de VSW vonden na de grote staking van 1883 soms korte werkonderbrekingen plaats. Serieuzer waren de oproeren na het verbieden van de kermis in 1892 en het niet door laten gaan van de viering van Koninginnedag in 1902. Daarbij trok een woedende volksmassa door de straten en werden bij notabelen van het dorp de ruiten ingegooid. De politie stond machteloos. In 1903 stemde de Tweede Kamer zelfs in met de detachering van enkele marechaussees in Veenendaal om een eventueel nieuw oproer de kop in te drukken. Overigens gaf burgemeester jhr L.H.J.M. van Asch van Wijck de schuld aan het socialisme, dat onder de jongere fabrieksbevolking steeds meer veld won.⁹

Begin 1908 vond opnieuw een staking plaats op de VSW. De arbeiders daar kregen stukloon. Doordat de directie soms slechte grondstoffen inkocht, kon er minder worden geproduceerd en verdienden de fabrikiers dus minder. De bonden Patrimonium, Unitas en De Eendracht bemiddelden. De directie

ging om en garandeerde de arbeiders een minimumloon van f 2,50 per weefgetouw per 60-urige werkweek. Bovendien had het onafhankelijke gemeenteraadslid G.J. van de Bovenkamp de stakers de gelegenheid gegeven om te vergaderen in zijn slachthuis. Deze steun had nog een positief gevolg voor de arbeiders: voortaan hoefden vergaderingen niet meer 48 uur van tevoren bij het gemeentebestuur te worden gemeld. Deze successen waren zeker een steun in de rug van arbeiders en bonden bij het conflict op de Van Leeuwenfabriek in 1910.¹⁰

Op deze fabriek was het de gewoonte dat de directie twee keer per jaar (in mei en december) aan arbeiders "die daarvoor in aanmerking kwamen" een loonsverhoging gaf. In december 1908 besloot de directie echter alle gehuwde arbeiders een loonsverhoging te geven, zodat zij

allen een weekloon kregen van f 8,50. Daarbij werd gezegd dat zij de eerste jaren geen opslag meer kregen. In december 1909 waren er echter arbeiders die toch loonsverhoging vroegen. Onder hen een paar meisjes, die van de eerdere regeling niet hadden geprofiteerd.

In die geagiteerde sfeer stookten SDAP'er G. Diepeveen en Johan van den Heuvel, respectievelijk secretaris en penningmeester van De Eendracht, het vuurtje nog wat op door andere meisjes aan te sporen ook loonsverhoging te vragen. De twee hadden zich al vaker opgeworpen als spreekbuis voor verongelijkte arbeiders en volgens het wat gekleurde verslag van burgemeester H.A. van de Westeringh maakten zij daarbij "steeds sterke socialistische propaganda". Ook belegden zij enkele protestbijeenkomsten. Rond de jaarwisseling greep de directie hard in: Diepeveen en Van den Heuvel kregen hun ontslag aangezegd, ingaande per 1 maart. Onder de arbeiders volgde protest. Ook De Eendracht besloot zich in het conflict te mengen.¹¹ Voorzitter H. van Voogseerd sprak met de directie. Tevergeefs. Vervolgens vormde De Eendracht een front met de christelijke vakbond Unitas. Samen

Veenendaal. 22. November. 1909.

Aan den Raad der Gemeente

Veenendaal.

Geleerde Heeren.

H. Diepeveen
secretaris

met verbod tekennen ondergetekende
diepeveen in kwaliteit van Secretaris der
Ving Veenendaal van de Textiel arbeider.
de Eendracht.

een organisatie heeft besloten een cursus
aan te bieden, in het leeren van Nederlandsche
tekens en schryven, en het uitdrukken van
ideeën op papier.

die daardoor moet hebben een lokalisiteit
dat van zelf spreekt.

het voor hen onmogelijk is daarin te voorzien
waareen wij onze Raad vriendelijk verroe
en lokaal van de openbare school de
kan gebruiken met 1/2 gebruik van meer.
licht.

Hedewijk doornik enz.

G. Diepeveen. Secretaris

schreven zij een brief aan de directie: het ontslag van de twee moest ingetrokken en de loonkwestie moest worden geregeld. De bonden stelden voor om de gehuwde arbeiders een minimumloon van f 7,50 te waarborgen, om uiteindelijk uit te komen op een loon van f 9,-. Ook moesten alle arbeiders (ook vrouwen en kinderen) tweemaal per jaar (op 1 januari en 1 juli) 25 cent loonsverhoging ontvangen. Tot slot

Jannetje van den Heuvel - Bos (1888 - 1973) rond 1910
(foto: collectie C.D. van den Heuvel)

werd voorgesteld om het loon voor overwerk met 25 procent te verhogen. De bonden waren bereid tot onderhandelingen en wilden vóór 5 januari iets horen.¹²

Het antwoord luidde dat het ontslag gehandhaafd bleef en de looneisen niet werden ingewilligd. Op maandagmorgen 10 januari deed een afvaardiging van de bonden een verzoek om te onderhandelen. De directie weigerde. 's Avonds belegden de bonden een gezamenlijke vergadering, waarbij de overgrote meerderheid van de arbeiders besloot tot een staking. Twee arbeiders waren tegen. Opmerkelijk was dat de Nederlands hervormden een dag eerder het Heilig Avondmaal hadden gevierd, waarbij als een van de uitvloeisels geldt het leven "in waarachtige liefde en enigheid met zijn naasten". De hervormde lidmaten moesten daarmee wel een grens over.¹³

De staking

Op 11 januari begon de actie. Volgens de Amerongsche Courant legde de meerderheid van de volwassen arbeiders het werk neer; zo'n 50 in totaal. Volgens de burgemeester waren het er 40. Toch bleven zo'n 60 mensen aan het werk: twaalf volwassenen en de rest minderjarig. Om opstootjes te voorkomen, werd de fabriek bewaakt door de marechaussee, gemeente- en rijkspolitie. Het zou de hele staking rustig blijven. Als penningmeester van De Eendracht stelde de jonge Van den Heuvel zijn huisje aan de Grutterstraat open als stakingsbureau, zodat de stakers zich konden laten registreren. Bovendien keek je vanuit het straatje precies op de fabriek. Waarschijnlijk was het stakingsbureau te de ontmoetingsplek van de stakende arbeiders, zodat het erop lijkt dat het huisje in die dagen het kloppend hart van de staking was...¹⁴

Johan van den Heuvel zat echter wel in een zeer moeilijke positie. Hij was net twee maanden getrouwd. Zijn vrouw was in verwachting. Als hij dit gevecht verloor, was het ontslag definitief en zou hij moeilijk elders nog aan de slag komen. Hij werd echter zijn hele leven gedreven door een sterk rechtvaardigheidsgevoel. In de Tweede Wereldoorlog zou hij dat opnieuw tonen door voedingsmiddelen te verstrekken aan ondergedoken joden. Verder was zijn vader een jaar eerder ook een ruzie op de fabriek aangegaan. Daarna was hij gaan handelen in manufacturen en dat liep goed. Verzet tegen de hoge heren hoefde dus niet je ondergang te betekenen. Ik heb zelfs het idee dat mijn betovergrootvaders ruzie ook bij de firma Van Leeuwen plaatsvond. Als dat waar is, zou er wellicht ook sprake kunnen zijn van rancune.

Gedurende de eerste dagen werd op de fabriek doorgewerkt. Enkele stakers werden bang en meldten zich op woensdag 12 januari weer op de fabriek. Inmiddels had het conflict de aandacht getrokken van de Kamer van Arbeid, een overlegorgaan van arbeiders en werkgevers. Op vrijdag kwamen de directeur-generaal en de inspecteur naar Veenendaal voor een uitgebreid onderzoek. Zij spraken eerst met de directie, daarna met de voorzitter van De Eendracht en tot slot met de burgemeester. Het bezoek had weinig effect.

Toch besloot de directie tot een tegemoetkoming,

die tegelijkertijd een subtiële waarschuwing inhield. Terwijl de werkvilligen een premie kregen, werd bij de stakers het verschuldigde loon thuisbezorgd. Enerzijds een gebaar van goede wil, waarmee de directie aan de lopende verplichtingen voldeed; anderzijds een formaliteit, waarmee ze ook duidelijk afstand nam. De stakers hoefden nu niet meer het fabrieksterrein te betreden om hun geld te halen. Op dezelfde zaterdag kregen echter ook de 35 stakers van De Eendracht hun geld: f 4,- voor de gehuwden met een toeslag van 50 cent per kind. De ongehuwden kregen f 3,-. Het stakingsbureautje bij Van den Heuvel bleek te functioneren. De actie van de directie daarentegen had weinig indruk gemaakt...¹⁵

Het geduld van de directie raakte op. De stakers kregen op maandag 17 januari te horen dat ze zich als ontslagen konden beschouwen. Dat had een tegengesteld effect: na de eerste schafttijd legden 10 vrouwelijke werknemers het werk neer, zodat het aantal stakers weer op 50 kwam. De directie besloot nu door te zetten en nam nieuwe arbeidskrachten aan, die meteen aan het werk konden. Daarmee was het moreel van de meeste stakers gebroken.

Een dag later werd besloten de staking te stoppen. De directie werd ingelicht dat men in de loop van de volgende dag weer beschikbaar was om aan het werk te gaan. De meerderheid meldde zich die woensdag 19 januari inderdaad. De directie deelde nu de genadeslag uit door hen slechts te registreren en vervolgens heen te zenden met de houthakende mededeling dat ze moesten wachten tot ze ontboden werden. Op maandag 24 januari waren er nog 42 arbeiders aan het wachten. Ze hadden op alle mogelijke manieren het onderspit gedolven. Volgens Unitas door de te geringe deelname van het fabriekspersoneel.¹⁶

Gevolgen van de staking

De Gebroeders Van Leeuwen hadden getoond de touwtjes stevig in handen te hebben en te willen houden. Helemaal onbegrijpelijk was hun harde opstelling niet. De firma wilde net een nieuwe weverij in gebruik nemen, zodat de staking voor haar op een zeer ongelukkig moment kwam. Het lijkt erop dat de staking dit inderdaad wat heeft vertraagd. Ook de teruggekeerde arbeiders kwamen niet zonder kleerscheuren uit het conflict. Hun moreel was gebroken en nadrukkelijk beseften ze hun afhankelijkheid van de patroon. De meest ingrijpende gevolgen ervoeren echter die arbeiders, die hun werk kwijt waren. Onder hen mijn overgrootvader.

Hij probeerde niet meer in Veenendaal aan de slag

Johan van den Heuvel en Jannetje van den Heuvel - Bos op latere leeftijd
(foto: collectie C.D. van den Heuvel)

De ingang van de Hollandia Wolfabrik aan het Verlaat omstreeks 1970 (foto: Gemeentearchief Veenendaal)

te komen. Samen met zijn vrouw vertrok hij in maart naar Heerlen in Limburg. Daar kregen zij onderdak bij een van zijn stiefzussen, om daarna zelfstandige woonruimte te betrekken. Johan werd aangenomen bij een kolenmijn. Of hij werkelijk in de mijnschacht werkte of alleen bovengronds, is onduidelijk. Anderen volgden, maar of dit ook daadwerkelijk stakers waren is niet met zekerheid te zeggen, aangezien het archief van Gebr. Van Leeuwen is verdwenen. In maart vertrok ook Jan Diepeveen (25 jaar) naar Heerlen. Het is onwaarschijnlijk dat hij dezelfde persoon is als de eerdergenoemde secretaris van De Eendracht.

Teunis Willemsen (39 jaar) kwam met zijn vrouw Berendina en hun vier kinderen. Zij vonden onderdak in Schaesberg. De meesten kwamen alleen, zoals de 41-jarige G.J. Oelderik, de 22-jarige Jelis Diepeveen, Geurt Willemsen (geboren 4 mei 1890), Hendrik Johan van Leeuwen (geboren 22 oktober 1889) en Gerrit van Wijk (geboren 26 september 1884). Laatstgenoemde liet ook zijn vrouw en drie kinderen overkomen. Ook arriveerden Marinus Alberti en Jacob van Maanen in Limburg. Lang bleef de Veense kolonie niet in stand. Na ongeveer drie jaar waren ze bijna allemaal weer terug in Veenendaal.¹⁷

Hoewel Johan en Jannetje verblijd werden met de geboorte van zoontje Hendrikus, was mijn overgrootmoeder niet gelukkig. Ze had enorme heimwee naar Veenendaal. In augustus 1912 keerden ze terug. Voorlopig konden ze inwonen bij vader Hendrikus. In tegenstelling tot zijn vader verloor Johan zijn vertrouwen in het socialisme. Hij kwam in een ideologisch vacuüm terecht, dat na 1921 - toen zijn vader (op wie hij enorm gesteld was) plotseling overleed - langzaam werd ingevuld. Dit sterven bepaalde hem erbij dat een mens niet bij brood alleen leeft. Er kwamen vragen over de dood en wat dan volgt. Langzaam werd hij gewonnen voor hetgeen waar hij eerst geen boodschap aan had: het christelijk geloof. Later voltrok zich bij zijn vrouw een soortgelijk geestelijk proces, maar sneller en openlijker. Zijn interesse voor de Bijbel en de kerkdiensten nam toe, maar hij sprak er weinig over. Zijn levenswandel en zachte manier van doen, spraken daarentegen duidelijke taal.¹⁸

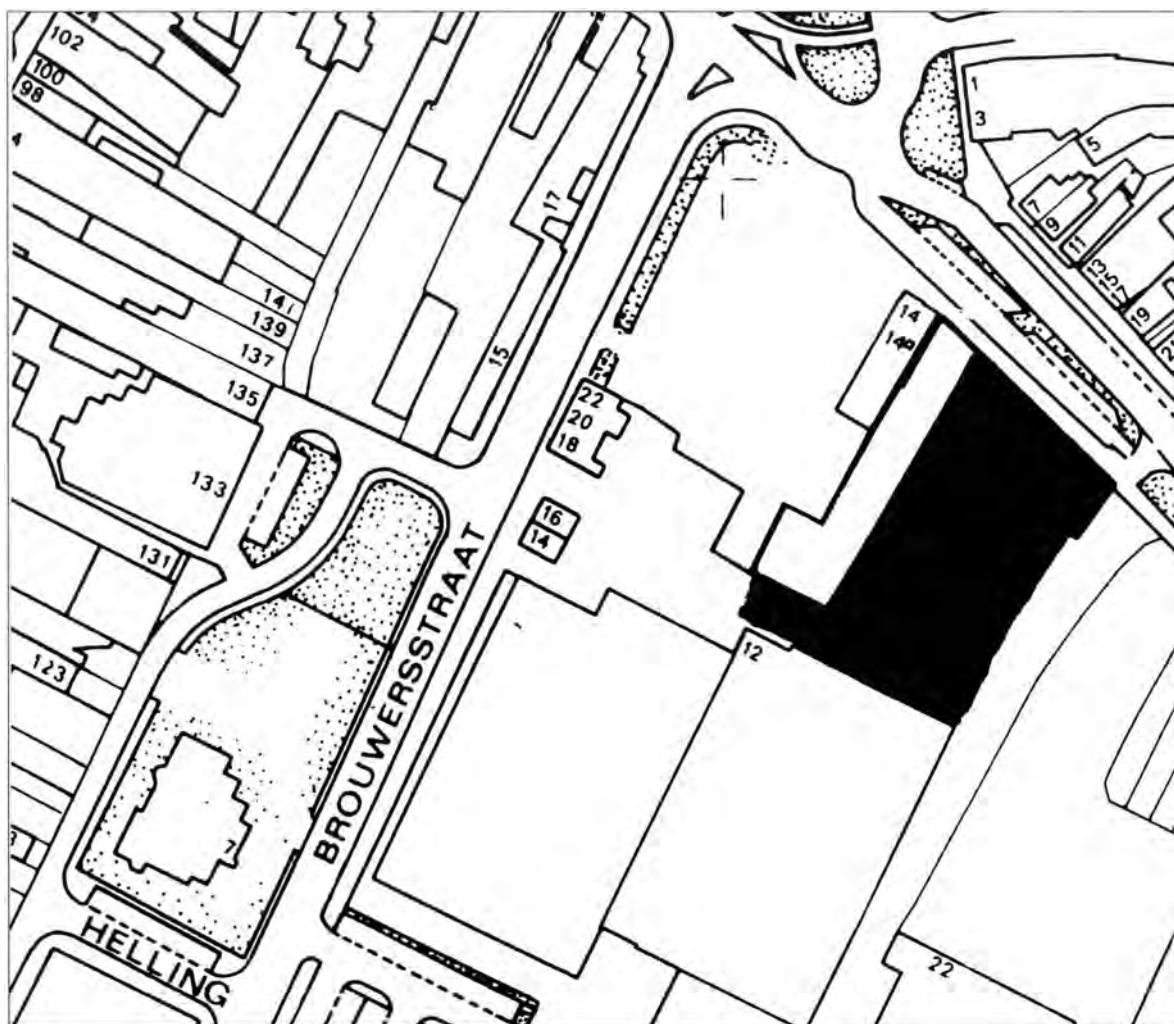
Na zijn terugkeer in Veenendaal werkte hij bij textielfabriek Roessingh. Later, inmiddels woonachtig

aan de Parallelweg, was hij aardappelhandelaar. Over de staking sprak hij bijna nooit en van het socialisme werd hij een verklaard tegenstander. In 1947 trad hij nog een keer naar buiten. Toen voelde hij zich gedrongen om openbare geloofsbelijdenis in de Nederlandse Hervormde kerk af te leggen. Hij had een andere levensbeschouwing gekregen, die hem zekerheid gaf voor leven en dood. In 1957 overleed hij aan slokdarmkanker. Op zijn rouwkaart stond Psalm 121 - berijmd - waarin Gods bescherming en trouw worden bezongen.

Noten

- 1 J.G. Thoomes & D. Sandbrink, Vier eeuwen Veenendaal (Wageningen, 1949); J.G. Thoomes, Veenendaal, toen en nu (Veenendaal, 1982), 100. In het exemplaar van mijn oudtante B.G. van Essen-van den Heuvel heeft mijn oudoom H. van den Heuvel (1910- 1987) een aantekening gemaakt, waarin hij dit feit als zodanig niet bestrijdt. Daaruit leid ik af dat de bewering van Thoomes en Sandbrink op waarheid berust. Zelf stam ik af van Johans tweede zoon Cornelis van den Heuvel (1914-1973).
- 2 Vraaggesprek met mijn oudtante J. de Rooder-van den Heuvel op 11 september 1999. De officiële naam van Engelse ziekte bij kinderen is Osteomalacie rachitis. De botten worden zacht en buigzaam, omdat het skelet kalk verliest. Dat kan komen door een tekort aan vitamine D. De ziekte kan tot ernstige misvormingen leiden. Dank aan mijn collega drs Annette Buitenhuis, die mij hierover informeerde.
- 3 R.C. Duvekot, Industrialiserend Veenendaal. Textielfabricage in Veenendaal in de negentiende eeuw tot 1914, in: R. Bisschop & A.C. van Grootheest, Geschiedenis van Veenendaal (Veenendaal, 2000), 184-212. In 1891 was er een overeenkomst gesloten tussen de gemeente en de fabrikanten om geen kinderen aan te nemen, die geen bewijs konden overleggen dat zij de lagere school doorlopen hadden. De minimumleeftijd kwam hiermee op 12 jaar te liggen. Dat betekent dat Johan waarschijnlijk rond 1900 naar de fabriek ging.
- 4 Interview 11 september 1999; Johan Slok, Kerk en fabriek in de politiek. Het politieke leven in Veenendaal 1880 - 1920. Ongepubliceerde docto-

- raalscriptie, 18-19; 26-28; 32-33; 36-39; Brieven 18 en 19 januari 1910, Correspondentie burgemeester, Buitengewone voorvallen. Inventarisnummer 442, Gemeentearchief Veenendaal 1811-1941 (GAV).
- 5 Rik Valkenburg, Wat zit er in een naam (z.p. [Veenendaal], 1985), 22. Volgens Valkenburg lag de Gruttersstraat ter hoogte van de toenmalige kapperszaak van Jan Sagel; Jan van 't Hof, Marinus Kooiman en Taeke Stol, Veenendaal. Geschiedenis en architectuur. Reeks Monumenten-Inventarisatie Provincie Utrecht (Zeist, 1992), 54; Interview. De ligging van de Gruttersstraat baseer ik op een gesprek met een mij onbekende passant, die tijdens onderzoek ter plaatse mij direct begreep en mij de goede plek wees. Een plek die precies overeenkomt met de mededeling van Thoomes in de geciteerde alinea.
 - 6 R.K.M. Blijdenstijn, De cultuurhistorische waarde van de Hollandia Wolfabriek te Veenendaal, in: Hollandia-Wol van transformatie naar realisatie (z.p. [Veenendaal], z.j. [1996]) Bundel met referaten gehouden op 31 oktober 1996, 8-12; G. Arkema, De ontwikkeling van de wolindustrie in Veenendaal als achtergrond voor de ontwikkeling van de gebouwen van de wolfabriek van de gebr's Van Leeuwen. Ongepubliceerde scriptie, 16.
 - 7 Blijdenstijn, 10; Arkema, 18-19; Van 't Hof e.a., 143-44; H. Wormsbecher, Genealogie Van Leeuwen (Arnhem, 1984), zie VII.9 en VII.11.

De fabriek in het perspectief van de omgeving (plattegrond uit: *Inventarisatie historische bebouwing gemeente Veenendaal*, 1989)

Welke leden van de familie Van Leeuwen in 1910 de directie vormden, is niet geheel duidelijk. Jan (1880 - 1937), de oudste zoon van de overleden Hendrik, zal waarschijnlijk toen al directielid zijn geweest. Verder komen nog in aanmerking zijn broer Melis Jan (1887 - 1967) en de zoons van de toen nog levende Jacob: Willem (1880 - 1956) en Emilius Hendrik (1882 - 1947).

8 Blijdenstijn, 10; Van 't Hof e.a., 52; Slok, 21.

9 Slok, 16-17; 33; Thoomes, 99-100.

10 Slok, 36, 46-47.

11 Brief 19 januari 1910, Correspondentie burgemeester. Inv.nr. 442 GAV. De werkweek bestond uit vijf dagen en tweederde deel van de zaterdag. Dagelijks verdiende men dus f 1,50 en op zaterdag f 1,-.

12 Brief 19 januari, Correspondentie burgemeester. GAV; Amerongsche Courant. Nieuws- en advertentieblad voor Amerongen, Leersum, Doorn, Elst, Rhenen, Veenendaal en omstreken, 5 januari 1910, 36e jaargang, Streekarchivariaat Kromme Rijngebied - Utrechtse Heuvelrug (SAKRUH), Gemeente Amerongen 1811-1947.

13 Amerongsche Courant, 5 januari 1910; Avondmaalsformulier, vastgesteld op de Synode van Dordrecht. Dit formulier is te vinden in bijna alle kerkboekjes met een Bijbel in statenvertaling en psalmen in de berijming van 1773.

14 Amerongsche Courant, 12 januari 1910; Courant, 19 januari 1910; Brief burgemeester, 19 januari 1910 GAV; Thoomes, 100. In de familieoverlevering worden twee karaktertrekken van Johan van den Heuvel benadrukt: een sterk rechtvaardigheidsgevoel, gekoppeld aan vasthoudendheid en een grote zachtaardigheid, die vooral op de voorgrond trad op oudere leeftijd.

15 Amerongsche Courant, 19 november 1910.

16 Amerongsche Courant, 19 november 1910; Courant, 26 januari 1910.

17 Interview 11 september 1999; Register van vertrokken personen 1907-1932. Inv.nr. 2673 GAV; Register van ingekomen personen 1907-1932. Inv.nr. 2677 GAV; Bevolkingsregister Gelders Veenendaal. Inv.nr. 2032 Gemeentearchief Ede (GAE).

18 Interview 11 september 1999; Familieoverlevering.

Berichten uit Het Kleine Veenloo

Het Nationaal Museumweekend werd gehouden op zaterdag 21 en zondag 22 april. Het thema was dit jaar: 'Even te zien, verborgen schatten uit eigen depots'. Ook Museum Het Kleine Veenloo deed mee en liet de bezoeker een kijkje nemen in het depot.

DOOR INGE NEDERSTIGT

Terugblik Nationaal Museumweekend

Op zaterdag en zondagmiddag gaf Hans Wielhouwer tekst en uitleg over allerlei Veense schatten. Sommige bezoekers zagen hun eigen spullen weer terug, die ze ooit aan het museum hadden geschonken. Beneden in het museum werd een demonstratie spinnen verzorgd door mevrouw Jothmann. Dat er voor dit alles veel interesse bestond, bleek wel uit het grote aantal bezoekers dat we mochten verwelkomen. Er werden dit weekend in totaal 296 personen geteld!

Huis Concert

Het tweede Huis Concert van 10 maart, dat in samenwerking met de Stichting Culturele Raad Veenendaal in het museum werd gegeven, was een succes. Het concert met karakteristieke Spaanse muziek werd uitgevoerd door René Nillesen (piano) en Femke Wesley (zang). De uitvoering was zeer geslaagd en alle plaatsen waren uitverkocht.

Koninginnedag

Ook op Koninginnedag was het museum geopend. De toegangsprijs was voor de gelegenheid gehalveerd. Er kwamen 136 bezoekers. Voor iedereen stond er een feestelijk glaasje oranjebitter of sinaas-appelsap klaar. Het was tevens de laatste dag dat de wisselexpositie 'Anton Heijboer en zijn bruiden' nog bezichtigd kon worden. Deze tentoonstelling trok gedurende zeven weken in totaal 955 bezoekers.

Verzamelingen van kinderen

Er is weer een nieuwe jeugdexpositie. Wouter Sterkenburg verzamelt al jaren brandweerauto's. Hij

heeft modellen uit allerlei landen, waaronder zeer speciale exemplaren, zoals een 'Ahrens Fox'. Een gedeelte van zijn verzameling zal tot en met 4 juli te zien zijn in een museumvitrine. Kinderen die ook hun verzameling willen tentoonstellen, kunnen zich opgeven bij Het Kleine Veenloo, Postbus 901, 3900 AX Veenendaal.

Nieuwe wisselexpositie

Het museum heeft met ingang van 11 mei een nieuwe wisselexpositie met de titel 'Beeldlezen', een stripexpositie van de Veenendaler Yuri Landman. Yuri is sinds tweeënhalf jaar de eigenaar van stripwinkel 'The Drowning Man' aan het Scheepjeshofplein te Veenendaal. Onder deze naam heeft hij ook een platenlabel, uitgeverij en illustratiebureau. In 1998 kreeg hij voor zijn strip 'Het verdiende loon' de cultuursprijs als aankomend talent. Hij hoopt dat deze expositie een bijdrage levert aan een vernieuwende kijk op de strip.

De expositie bestaat uit twee delen. Het eerste deel gaat over zijn werk, bronnen, invloeden en andere stripvormen uit het verleden. Hierin wordt zijn manier van werken uitgelegd en wat men bijvoorbeeld onder een 'klare lijn' verstaat. Zijn tekenwerk neigt naar vereenvoudigd realisme en zijn verhalen vertonen grote overeenkomst met de werkelijkheid. Het tweede deel van de expositie is een vooruitblik op zijn nieuwe project, aangevuld met voorbeelden van ongebruikelijke beeldvertellingen van andere kunstenaars. Het visueel lezen wordt hierin belicht. Hij maakt duidelijk waarom strips educatief nuttig zijn voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Met name door de toegenomen automatisering is het

volgens Yuri bijna noodzakelijk dat iedereen visuele taal kan lezen en begrijpen. Windows, computergames en websites vereisen een bepaalde beeldtaalvaardigheid. Strips kunnen hieraan een positieve bijdrage leveren.

Uitgebreide tekst over zijn manier van werken, inspiratiebronnen, invloed van de beeldende kunst en invulling van de expositie ligt voor iedere bezoeker klaar. Deze expositie loopt tot en met 8 september 2001.

Openingstijden

Dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur. Het Historisch Museum Het Kleine Veenloo is gevestigd aan de Markt 10 te Veenendaal. Rondleidingen voor groepen op afspraak: tel. 0318 550010. Bezoekers met een Museumjaarkaart hebben gratis toegang.

De verzamelplaats

De verzamelplaats is een rubriek waarin mensen aan het woord komen die voorwerpen of andere zaken verzamelen die betrekking hebben op Veenendaal. Deze keer vertelt Hans Wegen over een reclamebord van de vermaarde Scheepjeswolfabriek.

DOOR HANS WEGEN

Mijn meest in het oog springend verzamelstuk is een mechanisch reclamebord van de Scheepjeswol. Dit object stond, voor zover ik het mij kan herinneren, in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw in de etalages of op de toonbank van de wol- en textielwinkels.

Je kunt het object het best omschrijven als een apparaat. Het bestaat uit reclameplaten die links- en rechtsom draaien. Daar tussendoor beweegt zich van voren naar achteren het bekende bootje, dat bestaat uit een knotje wol, breinaalden en een zeil.

Ik heb dit apparaat gekocht, terwijl het helemaal uit elkaar lag. Ik heb het gerepareerd, waardoor het weer in volle glorie kan draaien. Zo vormt het een lust voor het oog van iedereen die de Veense historie een warm hart toedraagt.

In het vorige nummer schreef Hennie Henzen over een Delfts blauw wandbord uit 1949. Dit bord werd gemaakt in 1949 ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van Veenendaal. Inmiddels weten we uit archiefonderzoek dat de firma B. Van den Bosch wandborden heeft laten maken en te koop heeft aangeboden. Dat gebeurde door middel van een brief. Van den Bosch stuurde onder meer de

gemeente zo'n brief, waarin Burgemeester en Wethouders werden opgeroepen tot de aanschaf van 'een blijvende herinnering' over te gaan. Zij gingen echter niet op het aanbod in. Hoeveel wandborden er uiteindelijk zijn gemaakt, is niet bekend. Wel kan worden geconcludeerd dat het slechts een zeer beperkt aantal moet zijn geweest.

In het kort

Dit is de pagina voor kleine berichten die groot genoeg zijn om doorgegeven te worden. Varieert de vorm van mededeling tot oproep en van rechtzetting tot aankondiging, de inhoud raakt natuurlijk in alle gevallen 't Veen. Zo was er eens een feest in 1937 en zo zijn er negatieven anno 2001.

Een verkeerde foto bij het feest

Het decembernummer van Oud Veenendaal (jaargang 14, nummer 4) bevatte een aantal verzen. Deze werden vaak geschreven ter gelegenheid van een hoogte- dan wel dieptepunt in de Veenendaalse geschiedenis. Martin Brink, oud-bestuurslid van de vereniging, vond het een goede gedachte van de redactie om dit verdwenen stuk folklore voor de eerste maal in herinnering te roepen.

Brink constateerde wel een storende fout op pagina 139 en 140. Op deze pagina's staat een vers van H. Gottmer te Amsterdam. Hij schreef het ter gelegenheid van de viering van het vermeende vierhonderdjarig bestaan van Veenendaal in september 1949. Het bijschrift is volgens Brink niet correct. Sterker nog: de foto heeft niets met het vers te maken.

Het is geen groep feestvierders uit 1949, maar een van de groepen van de historisch-allegorische optocht ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard op donderdag 7 januari 1937. Blijkbaar is dit feest bijkans vergeten, aldus Brink. In (kranten-)publicaties van de laatste jaren wordt namelijk dezelfde fout gemaakt of zelfs helemaal geen aanleiding meer genoemd.

Voor Martin Brink was deze vergissing in ons blad aanleiding voor het schrijven van een artikel over dit Oranje-feest en een aantal andere feesten die in de afgelopen eeuw werden gevierd. Want feesten konden de Veenendalers! De redactie is blij met het artikel. Het zal worden geplaatst in het komende decembernummer. Een gepast moment, omdat we dan immers aan de vooravond staan van een nieuw groot Oranje-feest: de bruiloft van de kroonprins met Maxima in januari 2002.

Negatievencollectie

Onlangs heeft de gemeente de negatievencollectie van de Veenendaalse fotograaf Cord Otting aangekocht. Het gaat om een verzameling van 20 à 30.000 opnamen over de periode 1967-2000. Omdat de verzameling veel (bijna) dubbelens bevat, gaat het in werkelijkheid om een veelvoud van dit aantal. Het materiaal heeft betrekking op Veenendaal in de meest brede zin van het woord: straten en bedrijven, DOVO en GVVV, de bijenmarkt en de avondvierdaagse, de afbraak van de VSW en het afscheid van raadsleden. Enzovoort. Otting heeft, om zo te zeggen, alles en iedereen in de gemeente vastgelegd. Een gedeelte van de verzameling is al digitaal te raadplegen. Het is de bedoeling dat ook 'de rest' gedigitaliseerd wordt en dat zo de hele collectie optimaal toegankelijk wordt voor elke geïnteresseerde. Wij houden u op de hoogte.

Ook in 2000 was de rivaliteit tussen DOVO en GVVV groot (foto: Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Uitgelezen

Nog niet zo lang geleden hebben de schietsportvereniging Prins Hendrik en de Rehobothschool elk een feestje gehad: de schutters zijn honderd geworden en de school heeft Abraham gezien. Allebei hebben ze een jubileumboek samengesteld. Prins Hendrik had in 1924 gebrek aan munitie en moest terug naar de pijl en boog. Rehoboth hield in de jaren vijftig noodgedwongen school in een koekjesfabriek. Allebei zijn ze er aardig bovenop gekomen.

DOOR GERT GROENLEER

Honderd jaar Schietsportvereniging Prins Hendrik Veenendaal. Een historisch overzicht van 1901 tot 2001 door Wim Kroesbergen & Hans Weijers. Geïll., 101 p., Studio WK - Veenendaal, f 27,50.

Dit is het verhaal van een betrekkelijk onbekende sportvereniging, het verhaal van de stoere mannen met volle baarden en opgestoken snorren, de mannen die rozen raken, worsten eten en borrels drin-

ken - in die volgorde. Het is een mooi verhaal geworden. Het gaat over buksen, geweren en pistolen, wedstrijden en kampioenschappen, jaarvergaderingen en feestgelagen én over een voorbeeldige zelfwerkzaamheid met als bekroning de opening van een eigen accommodatie in 1979. En vergis u niet. Wie lid wil worden van Prins Hendrik, moet in het bezit zijn van een blanco strafblad.

Opmerkelijk is de gemeentelijke belangstelling voor de vereniging. Zij werd opgericht door A. de Klerck, de gemeentesecretaris die later een notoire fraudeur bleek te zijn. Thans is burgemeester J.J. Spros erevoorzitter van Prins Hendrik. Zijn ambtsvoorgangers H.A. van de Westeringh en J.J.P.C. van Kuyk waren dat eveneens.

Het boek is meer dan een historisch overzicht: het is ook een autobiografie van Wim Kroesbergen. Vrij van schrijffouten is het niet. Onmiddellijk schrijf je met dubbel l en accommodatie met dubbel m en als iemand iets meedeelt doet hij dat met een t en niet met een d. Er zijn ook stilistische eigenaardigheden. Zo neemt op zeker moment het voortbestaan van de vereniging kritische vormen aan, worden resultaten naar grote hoogten gejaagd en laat Wim Kroesbergen senior, omdat hij van ze wint, veel jongere en getalenteerde schutters in de kou staan.

Soms leunen de teksten uitsluitend op citaten uit notulen en jaarverslagen. Daar komt bij dat een chronologische weergave toch al iets opsommerigs heeft en onvermijdelijk ook gaten laat vallen: over de oorlogsjaren, toen er niet geschoten mocht worden, wordt bijvoorbeeld niets vermeld. Kortom, een meer thematische aanpak had meer evenwicht in de compositie gebracht. Wat je verder mist zijn een

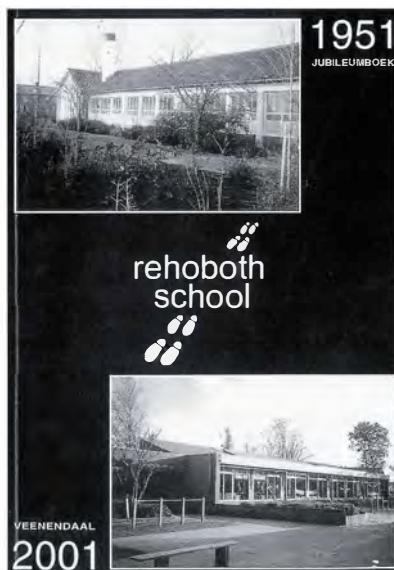
inhoudsopgave en een opgave van literatuur en bronnen. En over de verhouding met Volksweerbearheid en de Bijzonder Vrijwillige Landstorm had ik best iets meer willen lezen.

Maar waar praten we over? "Wij zijn amateurs," zegt de vrouw van Hans Weijers terecht. Wie dat in ogeschouw neemt, waardeert het boek des te meer. Want het leest vlot en de foto's en andere afbeeldingen zijn scherp en ondersteunen de tekst functioneel. Het eigen archief is uitvoerig geraadpleegd en oudgedienden hebben uit hun herinnering geput. Een ludiek relaas is dat van de tocht met de geweren in 1932 naar de schietwedstrijd in Den Haag. Om met politiemann Wesseloo te spreken: "Oh guttegut, hier komen moeilijkheden van."

Prins Hendrik was een fervent jager, maar zelf heb ik alleen met een waterpistool geschoten. Het geschrift van de gelijknamige schietsportvereniging was voor mij dus niet minder dan een openbaring. Het te koop bij Hans Weijers, telefoon: 0318 520925.

Jubileumboek Rehobothschool Veenendaal 1951-2001. Geill., 70 p., f 7,50.

De herinneringen van diverse betrokkenen bij de hervormde Rehobothschool hebben als basis geendiend voor dit levendige en leerzame boekwerkje. Sommige mensen herinneren zich dezelfde dingen. Zo komen de naamsbetekenis en de koekjesfabriek op twee of drie plaatsen voor. Behalve een tekst-

boek is het ook een fotoboek. Veel foto's zijn flets. Knap is het dat van flink wat foto's bijna alle kinderen en leerkrachten geïdentificeerd zijn. Aan het woord komen de directie, de voorzitter van het schoolbestuur, meester Van den Dikkenberg, ouders en leerlingen en oud-leerkrachten, de schoolcommissie en de medezeggenschapsraad. Oud-onderwijzeres A.M. Stobbelaar-de Gier en oud-onderwijzer K. Floor houden in heldere betogen de veranderingen in het onderwijs tegen het licht. Wat is er in de laatste halve eeuw niet veranderd in het onderwijs? In de bijdrage van oud-leerling en oud-leerkracht G. Kloosterman-Roiaan zit humor en in die van oud-bestuurslid G. van Kooten-Bos een leuke verschrijving: "Dochter Janneke was een paar maanden oud en moest de fles hebben. Ze was eten aan het koken, moest zes personen ontvangen en koffie geven (te gek)." Inderdaad. Ook de bijdrage van overbuurman G. Leppers is leutig. Het jubileumboek is verkrijgbaar op de Rehobothschool, Koninginnelaan 46/48, telefoon 0318 511097.

‘Groote ijsmassa’s bij hoogen waterstand’

Er is al heel wat geschreven over de watersnood die Veenendaal in 1855 trof. Ook de gevolgen van deze ramp voor andere delen van Utrecht en Gelderland zijn wel eens voor het voetlicht gebracht. Minder bekend is dat ook onze oosterburen te lijden hadden van de wateroverlast die in Veenendaal leidde tot de dood van een aantal burgers en veel vee. Onder meer de stad Bingen aan de Rijn werd zwaar getroffen, evenals een aantal dorpen die wat verder stroomafwaarts lagen, al vielen daar voor zover bekend geen slachtoffers. Een beeldend feitenrelaas van een tijdgenoot.

DOOR GERT VAN BEEK

“Streng en straf regeerde de wintervorst gedurende de eerste maanden van het jaar 1855; wel was zijne heerschappij niet van langen duur, maar haar druk deed zich ernstig gevoelen.” Zo begint mr W. Van de Poll zijn ‘Schets van den Watervloed’. Hij vervolgt: “Zodra de geweldenaar zijn ijzeren scepter zwaaide, moest alles bukken voor zijne macht; hij betoonde zich inderdaad als een grimmig overheerscher, die geen wederstand dulden kan. Terwijl in den voorwinter de weersgesteldheid over ‘t algemeen zacht, de atmosfeer meest in mist en damp gehuld was, klaarde omtrent het midden van Januari op eens de hemel op, en viel er plotseling zulk een felle vorst in, dat de wateren weldra tot ijs waren gestold. Maar eindelijk begon het in het begin van Februari te dooiën en woei er een zuidwesten wind.”

Dan verplaatst Van de Poll zijn blikveld naar het oosten: “Treurig luiden de berichten, die men omstreeks dien tijd (14 Februari) uit Bingen Am Rhein ontving. In het Bingerloch had zich het ijs, door het aandrijven van groote ijsmassa’s bij hoogen waterstand, ten gevolge der toenemende koude vastgezet. De eerste gevolgen daarvan waren toen er sneeuw viel, en het begon te dooien, dat het water steeds wassende bleef. Stortregens brachten nog meer water richting Bingen, gelegen aan de voet van de Hunsrück, zonder dat het aan de kracht van den

stroom gelukte door het ijs heen te breken. Het ijs vormde eene zo natuurlijk reusachtige sluis, die den afloop van het water in de Boven-Rijn belette, dat het eene grotere hoogte bereikte, dan men in deze eeuw had beleefd. In een groot gedeelte van de stad Bingen stond het water op den 7den reeds 25,5 voet. Anderzijds stond de grote weg van Mainz naar Bingen op drie plaatsen onder water.”

Tal van bewoners moesten een veilig heenkomen zoeken naar andere dorpen of steden. Men vreesde voor grotere ongelukken langs de lager gelegen gedeelten van de Rijn, als het bij Bingen opgestuwde water plotseling door het ijs zou breken. “Eindelijk liet het ijs den 10den Februari bij Bingen in het midden los en nu het water weder vrije afvloeiing had, viel het aanmerkelijk - 12 voet zelfs in den tijd van een nacht - en was de rivier weldra binnen hare oevers teruggekeerd. Zij deed zulks echter niet, na alvorens in den Beneden-Rheingau grote verwoestingen te hebben aangericht. Sedert 1784 had men in die streken geen zo hogen waterstand gehad.”

In de nacht van 5 op 6 februari schoven de ijsmassa’s zo op elkaar, dat je in sommige dorpen de daken van de huizen nauwelijks meer kon zien. Andere huizen waren tot aan de tweede verdieping door het water overstroomd en stortten in. Langzaam maar zeker verplaatsten water en ijs zich richting Nederland. Op 5 maart 1855 leidde de ijs-

gang tot een doorbraak van de Grebbedijk tussen Wageningen en Rhenen. Het water stroomde door de dijk via Achterberg naar Veenendaal met alle gevolgen van dien voor have en goed van de Veenendalers. Wie daar meer over wil lezen, kan het best 'Toen deloed over het land raasde' van Rik Valkenburg ter hand nemen.

Bronnen

Mr. W. Van de Poll, Schets van den Watervloed in Gelderland, Noord-Brabant, Utrecht en Zuid-Holland in Maart 1855. Tiel 1855.

Archief Gert A. Van Beek.

Spinnende vrouwen uit Veenendaal in de Utrechtse Geertekerk na de watersnood van 1855 naar een tekening van A.P. de Kleuver uit 1969 (foto: Gemeentearchief Veenendaal)

De werkplaats

Binnen de Historische Vereniging Oud Veenendaal zijn diverse werkgroepen actief. Op deze plaats krijgen zij de ruimte om te vertellen waar ze mee bezig zijn. Deze keer vertelt Corrie van Silfhout over de werkgroep Genealogie.

DOOR CORRIE VAN SILFHOUT

Wat doet de werkgroep Genealogie? De werkgroep houdt zich hoofdzakelijk bezig met het transcriberen (vertalen) en overtypen van geschreven bronnen. Het lezen van oude Nederlandse handschriften is voor de meeste mensen moeilijk. Door het gebruik van andere letters en afkortingen is de tekst vaak onleesbaar. Daarom worden de stukken met behulp van de computer overgetypt en voorzien van een index op persoons- en/of veldnamen. De bewerkte stukken worden in sommige gevallen uitgegeven in boekvorm door de Historische Vereniging.

Genealogen en mensen die zich bezighouden met lokale geschiedenis kunnen zo snel zien of de informatie die geboden wordt gegevens bevat die van belang zijn voor nader onderzoek. Op deze manier kunnen ze thuis een diepgaand onderzoek in het archief voorbereiden.

Morgentalen

Er loopt een aantal projecten. De hele werkgroep is bezig met het vertalen van de morgentalen 1618-1810. Dit zijn lijsten van personen die een aanslag krijgen voor onroerendgoedbelasting. Hierbij staat vermeld over welk perceel belasting moet worden betaald, de oppervlakte en op welke wijze het perceel overgaat op een andere persoon, bijvoorbeeld door vererving of koop. Een voorbeeld:

Aelbert Aelbertsz *two mergen een quart, mede genaemt de Hell. Op den 8 november 1670 sijn dese two mergen een quart op het versoeck van* ***Egbert Aelbertsz*** *als te rechte voor coop van sijn broeder* ***Aelbert Aelbertsz*** *vercregen hebbende, verboeckt op syn soon* ***Hendrick Egbertsz.***

Cursus stamboomonderzoek

Elke winter wordt door de Stichting Welzijn Ouderen een cursus stamboomonderzoek georganiseerd die door een lid van de werkgroep gegeven wordt. Een van de leden heeft zelf een cursusboek samengesteld. Hierin wordt uitgelegd hoe men moet beginnen met het onderzoek en welke gegevens waar te vinden zijn. De cursisten brengen tevens een bezoek aan het gemeentearchief van Veenendaal.

Veenregister

Een andere activiteit is het indiceren van het Veenregister van de Gelderse en Stichtse Venen van 1545-1854. Deze serie bestaat uit 31 delen en is te omvangrijk om compleet te vertalen. Een aantal leden leest daarom elke week de authentieke stukken. Aan de hand daarvan wordt een index gemaakt op familie- en aardrijkskundige namen. We hebben zo 20.000 namen in de computer gebracht. Veel personen komen meer dan eens voor. Op dit moment zijn er 5000 verschillende namen. De stukken zijn totaal verschillend van aard. Zo komen er waterschapszaken aan de orde, kerkelijke aangelegenheden, bestuurlijke zaken, maar ook notariële akten. Een voorbeeld van genealogisch waardevolle informatie die we vinden is de verklaring uit 1693 van Bastiaan Joosten, oud 55 jaar, schutmeester in de Grebbe. Hij verklaart dat hij vanaf zijn negentiende jaar schut- of vaartmeester is en dat hij het beroep van zijn vader Joost Jansz zaliger overgenomen heeft.

Diaconierekeningen

De diaconierekeningen verkeren in slechte staat. Ze

worden bewerkt voor zover ze nog leesbaar zijn. De diaconie had niet alleen de zorg voor de armen, maar gaf ook de middenstand opdracht voor het leveren van goederen. We lezen in de stukken welke kleding de mensen uitgereikt krijgen, welke voedingsmiddelen de inwoners gebruiken en welke ziekten er voorkomen. Door het bestuderen van dit archiefmateriaal kunnen allerlei vragen beantwoord worden. Het bevat interessante informatie over 'gewone mensen' die veelal met hun bijnaam worden aangeduid. Een voorbeeld:

*Betaelt aen **Griet Boecken** de weduwe van **Jan de Gulicker** 6 jaren erpacht van 't houte wambois ider jaar een gulden, te leste verschenen may 1657 dus 6-0-0.*

Raadsnotulen

De raadsnotulen van 1844 tot 1847 zijn geschreven door burgemeester H. van de Poll, die tevens gemeentesecretaris was. Zijn handschrift is dermate zwierig dat het lezen van de besluiten heel moeilijk is. Slechts na langdurig vergelijken van letters en lezen van de tekst is het geheel te ontcijferen. Alhoewel niet van genealogisch belang, is dit ook een aanvulling op de geschiedenis van Veenendaal. Het transcriberen van de teksten kan aangemerkt worden aan een nevenactiviteit van de werkgroep.

Joods Veenendaal

Omdat we het archief goed kennen, zijn we ook andere werkgroepen behulpzaam met het aanleveren van materiaal. Aan de werkgroep Joods Veenendaal wordt informatie over joodse mensen doorgegeven. De bijnamen en het gebruik van dialect in de stukken worden bestudeerd door de werkgroep die zich daarmee bezighoudt en ook die helpen we.

Kerkmeestersrekeningen

De getranscribeerde kerkmeestersrekeningen (1574-1645) liggen sinds kort ter inzage in het gemeentearchief van Veenendaal. De rekeningen laten zien dat de Oude Kerk of Sint Salvatorkerk van oorsprong katholiek was. Zo lezen we in 1576:

"Noch betaelt voor een wijwaterquasse, I libra en X schellingen".

Om een swingend koor te krijgen had men ook zo zijn eigen gebruiken:

"Noch betaelt toe Paessche voor een halff vatt byers tot behouff van de sangers in 't choer om beter te choer te comen daervoor betaelt, 1 libra XV schellingen".

Misschien is dit alles aanleiding voor u om meer te weten te komen over familie, plaatselijke gebruiken, kerkelijke aangelegenheden of hoe het was in 1584....? Wie meer informatie wil over de werkgroep Genealogie, kan contact opnemen met Joletta van Hardeveld, Moerasmos 6, 3904 BV Veenendaal, Telefoon 0318 517216.

Leden van de werkgroep Genealogie buigen zich over de oude teksten in het Veenendaalse archief, 1998. Van links naar rechts: Jaap Drost, Corrie van Silfhout, Elleke van Engelenburg en de inmiddels overleden Hennie Middelhoven (foto: Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Het laatste woord

Tijdens de algemene ledenvergadering van 22 maart is de heer G. Verhoef afgetreden als voorzitter. Hij is opgevolgd door de heer H. van 't Veld. De heren R. Ottens en W. Brands hebben hun functie geruild: de heer Ottens is voortaan penningmeester en de heer Brands secretaris. Mevrouw G.J.M. van Schuppen-Diepeveen heeft de plaats ingenomen van de heer J.T. Slok.

DOOR HET BESTUUR

Volgende bijeenkomst

De volgende bijeenkomst van de Historische Vereniging wordt gehouden op donderdag 14 juni. De heer L.H. de Kluijver zal op deze avond een lezing houden over Zwarte Jannetje naar aanleiding van zijn boek 'Het Antjesgeloof'. Het belooft een boeiende avond te worden en iedereen is welkom!

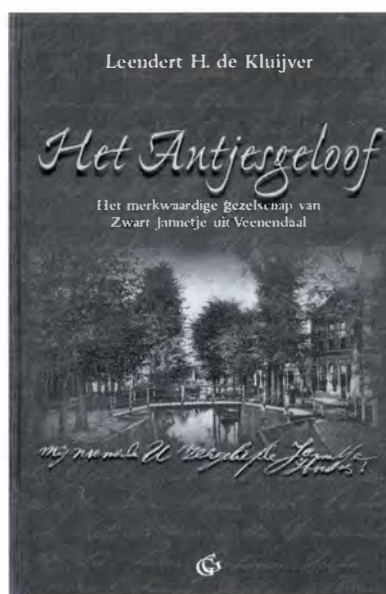
- **Dus: donderdag 14 juni 2001**
- **de heer L.H. de Kluijver**
- **over Zwarte Jannetje, naar aanleiding van zijn boek 'Het Antjesgeloof'**
- **aanvang 19.45 uur**
- **in De Meent, Grote Beer 10**
- **de toegang is gratis**

Agenda

De data van de twee volgende bijeenkomsten kunt u ook alvast in uw agenda noteren:

Donderdag 20 september. De lezing van deze avond zal in het teken staan van de criminaliteit in Veenendaal in de 19e eeuw. Zij zal worden verzorgd door Gert Groenleer.

Donderdag 22 november wordt de vierde bijeenkomst van dit jaar gehouden. Over de invulling van deze avond zijn nog geen nadere gegevens bekend. In het komende nummer vindt u meer informatie.

Oud Veenendaal

September 2001

- 16e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Hennie Henzen
Inge Nederstigt
Johan Slok

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
Mevr. T. Valkenburg-van Bruxvoort

Secretariaat:

Postbus 1099, 3900 BB Veenendaal,
telefoon 0318 513650

Ledenadministratie:

Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:

D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:

Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud
Veenendaal

De contributie bedraagt f 30,- per jaar.

Losse nummers van dit blad f 7,50.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór
het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

50	Om te beginnen De redactie
51	De Achterkerkstraat: herinneringen van een oud-bewoner T. van Beek
62	Berichten uit Het Kleine Veenloo I.W. Nederstigt-van Vliet
63	Overzicht van werkgroepen Het bestuur
64	De verzamelplaats G.C. Groenleer
66	Uitgelezen G.C. Groenleer
68	De werkplaats H. van 't Veld
70	De verloren zoon in het Vèèns W. Diepeveen
72	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Het bestuderen van de geschiedenis is een vak, maar ook een passie. Dat blijkt weer eens uit dit nummer van Oud Veenendaal. Dank zij de harts-tocht van een oud-bewoner kunnen we kennis nemen van een stukje bijna vergeten Veens verleden: de Achterkerkstraat. Diezelfde liefde voor de historie bracht de werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen ertoe een bijbelgedeelte te vertalen in Vèèns dialect.

DOOR DE REDACTIE

Veenendaler Teus van Beek groeide in de jaren twintig op in de Achterkerkstraat. Hij hoorde de bolderende karrenwielen, de hamer van de smid op het aambeeld, de fabrieksfluiten en de paardenhoeven. Hij rook de acacia's bij de Oude Kerk en de azijn van apotheker Recter. Hij zag de pratende mensen bij de pomp, de bodedienst op Arnhem en de fotograaf die de jubilerende dominee in de tuin van de pastorie op de gevoelige plaat vastlegde. Allemaal herinneringen uit een voltooid verleden tijd. Maar gelukkig gekoesterd, opgeschreven en nu samen met een aantal unieke foto's gepubliceerd in ons blad.

Het artikel van Teus van Beek wordt wel een ego-document genoemd: een persoonlijk verhaal over iemands verleden. In de rubriek 'Uitgelezen' vindt u een recensie van een onderzoeksgids waarin dit soort documenten ter sprake komt. Bij de boekbesprekingen wordt u tevens geattendeerd op een gids voor kerkhistorisch onderzoek. Wie iets met kerkgebouwen heeft, is André van Dijk. Een interview over zijn hobby staat in de rubriek 'De verzamelplaats'.

Oud Veenendaal is een vereniging die leeft. Dat blijkt niet alleen uit het feit dat we elk jaar vier goed bezochte bijeenkomsten organiseren, maar ook uit de activiteiten van onze werkgroepen. In dit blad een overzicht van mensen die op de een of andere wijze bij een werkgroep betrokken zijn. Het is een indrukwekkende lijst. Een van de werkgroepen bestudeert dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, wat al een paar bijzondere publicaties heeft opgeleverd. In dit nummer wordt daar iets bijzonders aan toegevoegd: de gelijkenis van de verloren zoon uit het Grieks van de evangelist Lukas vertaald in Vèèns dialect. In Twente zijn ze bezig de hele bijbel te ver-

talen in de volkstaal. Zou het in Veenendaal ook ooit zo ver komen?

Rest ons u te wijzen op de bijlage bij dit nummer. Die bevat de inhoudsopgaven van en indexen op alle nummers uit de jaren 1996-2000. Ook deze keer werd dit monnikenwerk verricht door Coen van Viegen. De vereniging is hem hiervoor zeer erkentelijk. Dank zij deze 'registers' wordt het blad immers ontsloten voor hen die het in de toekomst willen gebruiken als naslagwerk en voor nader onderzoek. Ten slotte nog dit: de redactie krijgt zo nu en dan stukken aangeleverd die het waard zijn om te worden gedrukt. Het artikel van Van Beek is daarvan een voorbeeld. Wij stellen zulke bijdragen zeer op prijs. Mocht u ook, in beeld of geschrift, iets voor het blad willen betekenen, neemt u dan contact met ons op. De sluitingsdatum voor het komende nummer is 24 september. We zien uw inzendingen met belangstelling tegemoet.

De Achterkerkstraat: herinneringen van een oud-bewoner

Klepperende klompen, nijvere neringdoenden en geurende acacia's: zo herinnert Teus van Beek (geboren in 1923) zich de Achterkerkstraat van zijn jeugd. Hoewel de Achterkerkstraat een van de oudste en levendigste straten van Veenendaal was, is er tot op heden maar weinig over geschreven. Van Beek maakt dat met dit artikel, geïllustreerd met prachtige, meest onbekende foto's, in één klap goed.

DOOR TEUS VAN BEEK

Wanneer je vanuit de Hoofdstraat of de Kerkewijk naar de Achterkerkstraat wilde, moest je eerst de Markt op. Oudere fietsers gingen er vaak bij lopen vanwege de inspanning die het kostte om tegen de bult op te trappen, maar ook omdat de toegang tot 'het Achterkerk' smal was en men goed moest uitkijken. Twee voertuigen konden elkaar daar nauwelijks passeren. De nauwe ingang van de straat is goed te zien op de foto's die door mij werden gemaakt in februari 1956, enige maanden voordat de pastorie werd afgebroken en de Achterkerkstraat uit haar isolement verlost werd.

Deze foto is gemaakt vanaf het terrein van de kerk. Links woonde dominee Van Wijngaarden. In de doorkijk zien we het voormalige burgemeestershuis, dat in 1960 plaats moest maken voor de Hema.

De smalle ingang van de Achterkerkstraat vanaf de Markt. Links de Oude Kerk, in het midden de pastorie.

De smalle ingang van dichtbij.

De Veenendaalse markt heeft de laatste tijd erg in de belangstelling gestaan. Laten we dus, alvorens de Achterkerkstraat in te gaan, nog even kijken hoe de noordkant van de markt er vroeger uitzag. We pakken daar een paar foto's bij, die een kleine honderd jaar geleden gemaakt zijn. Op de eerste foto is er ossenmarkt. De veehouders zijn even op een kluitje gaan staan toen ze de fotograaf zagen aankomen. Een fotograaf kon nooit spontaan een plaatje maken, want hij moest werken van statief en zoiets gebeurt niet onopgemerkt. Tegelijk met de mannen en de koeien kwamen de mooie gevels van de noordkant van het plein in beeld. Het huis helemaal links op de foto is het enige pand dat nagenoeg onveranderd is gebleven. Het is nu eigendom van de Hervormde kerk, die er een hulppost in gevestigd heeft.

Ossenmarkt op de Markt, begin twintigste eeuw.

De daarnaast gelegen woning met het lange balkon heeft veel functies gehad. Het was onder meer burgemeestershuis, handelsbank, kantoor van advocaat Van Es, antiekwinkel, woonhuis en café. Van 1933 tot 1946 heeft de familie Van Kuyk er gewoond. Nee, niet burgemeester J.J.P.C. van Kuyk, maar Nico van Kuyk, de vader van onder meer C.N. (Kees) van Kuyk, die later wethouder voor de ARP werd. Van Kuyk senior was ook een van de oprichters van de levensmiddelenegroothandel Kraan & Van Kuyk, die eerst midden in de Hoofdstraat (westzijde) gevestigd was en later naar de Julianastraat ging.

Het huis met het kleine balkon zullen de meeste Veenendalers zich nog wel herinneren als het woon-

Hit en wagen voor het fotografisch atelier van Wim van Son aan de Markt.

huis van burgemeester J.J.P.C. van Kuyk. In dit grote pand was eerder ook een kostschool voor jongens gevestigd. Burgemeester Bakker, de opvolger van de in 1945 afgezette Van Kuyk, vond het pand te groot. Hij ruielde de woning met de eerder genoemde Nico van Kuyk, die er woonde totdat het pand werd afgebroken.

Vitrine

We gaan nog een gevel verder en zien een dorps tafereeltje. Over paard (hit) en wagen zullen we het nu niet hebben, maar wel over die grote staldeuren. Zijn die van herberg De Berendans, waarover zo dikwijls is gefantaseerd? Zou het een koetshuis kunnen zijn? Of misschien de stalling van het rijtuig van Teunis van Woudenberg, die op de hoek van de markt ooit een weverij was

begonnen? En die vitrine dan, naast het poortje. Wat zat daarin?

Het gemeentearchief komt ons te hulp. Daaruit blijkt dat W. van Son burgemeester en wethouders op 25 april 1913 verzocht om "een fotografisch atelier van 3,50 bij 6,15 mtr. te mogen plaatsen in de tuin van perceel B. 321 aan de markt, kadastraal bekend onder sectie D. Nr. 857".

W.A.J. van Son kreeg de vergunning en begon daar als fotograaf. In de vitrine liet hij zijn werk zien, want er moest wat verdiend worden. Fotograferen deed je in die tijd niet zomaar. De apparatuur was omvangrijk. Er werd met glasplaten gewerkt. De uitdrukking 'iets op de gevoelige plaat vastleggen' stamt uit de begintijd van de fotografie. Wim van Son zou later

Een nog jonge Wim van Son.

een pand betrekken in de Hoofdstraat op de plaats waar nu Blokker zit. Hij zou ook uitgever worden van de Veenendaalsche Courant en lid worden van de gemeenteraad.

P.C. (Piet) van de Bosch verbouwde het pand met de grote staldeuren en de vitrine van de fotograaf in 1922 tot winkel. Van de Bosch had al een

grote textielwinkel aan het begin van de Hoofdstraat (nu Megapool), maar in het pand aan de Markt kon hij gemakkelijk zijn bedden en matrassen kwijt en ging hij tapijten verkopen. In 1951 begon Bertus van Hees daar met orgels, piano's en grammofoonplaten.

Azijn

Nu wordt het tijd om ons om te draaien en richting Achterkerkstraat te gaan. Met opnieuw een plaatje uit de winter van 1956 kunnen we ons wat oriënteren. We zien dat de bakker met zijn broodkar de nauwe toegang van de straat is gepasseerd en dat de vrachtauto met balen katoen van de VSW op weg gaat naar het station. Rechts is de muur om de domineestuin.

We zien nog een stukje van het mooie pand uit 1906 waarin Recter zijn apotheek hield.

Wanneer we daar in mijn jeugd voorbijkwamen en het ijzeren kelderluik aan de straat openstond, zagen we daar vaak mannen bezig met flessen. Het rook hier altijd naar azijn.

Naast dit gebouw stonden de winkel van Recter en het woonhuis. Op deze plek kwam het nieuwe gebouw met de strakke gevel, waar in 1938 de galanteriewinkel van Pauk gevestigd werd en de eerste orgel-

en pianozaak van Van Hees. Kees van Kuyk begon daar, na de verhuizingen van Pauk en Van Hees, met zijn textielgroothandel.

Het grote pand van Van Stuijvenberg heeft vele bewoners gehad. Bekend zijn onder meer de familie W. de Haas senior (in 1923) en daarna de familie J.A.H. de Haas. Vóór 1923 woonde P.A. van Stuijvenberg er. Alle vier de zonen, Gert, Ries, Kees en Bep, zijn daar geboren. Later is de familie, na een kort verblijf in de Hoofdstraat, verhuisd naar de Kerkewijk, naast de Brugkerk en het pand van dominee Berends (later dominee Van Enk).

Huis en werkplaats aan de Achterkerkstraat werden, na aan talrijke bewoners onderdak te hebben verschaft, (onder meer aan de familie Sjoer, Marinus en Bep de Kleuver en Job en Truus van Dijk), afgebroken om plaats te maken voor een winkelpand dat er nooit had mogen komen.

De tuin van de dominee

In de domineestuin achter de muur, tegenover het pand van Van Stuijvenberg, kon de predikant mediteren. Het was ook een mooie plek om een foto te maken. Deze foto werd gemaakt toen dominee Jongebreur zijn 25-jarig ambtsjubileum vierde op 23 maart 1925. Hij werd omringd door collega's, vrienden, bloemenmanden en een tuinkaboutertje. Op de achtergrond zie je de daken van ons huis en dat van grootvader. Ook de smederij van Arie Molenbeek is duidelijk herkenbaar.

Tussen de werkplaats van aannemer Van Stuijvenberg en de smederij van Arie Molenbeek

De Markt vanuit de Achterkerkstraat in februari 1956.

stond een ijzeren hek. Dat hek is deels te zien op de foto van de smederij (zie verderop). Achter het hek waren tuinen en stonden fruitbomen. De Fluiterstraat was er nog niet. Op de ansichtkaart van het panorama van Veenendaal zijn de tuinen goed te zien. Wilden wij gaan spelen op het Fluiterpad, dan moesten wij de Smidstraat door. Bij het lange blok huizen gingen we rechtsaf en langs de schutting, die midden op de ansichtkaart goed zichtbaar is, verder de lichte helling af. Wanneer we het pad helemaal zouden aflopen, kwamen we terecht in de Zandstraat bij het cafeetje van Wim Keman. Hij had daar ook een goedlopende loodgieterszaak.

Vroeger sprak men van buurten en blokken. Ook in

het doodlopende stuk van de Smidstraat stond zo'n lang huizenblok. Op de panoramafoto zie je deze huizenrij met plat dak. In mijn prille jeugd woonde in het eerste huis tante Woutje van de Bovenkamp. Verder herinner ik mij de families Van de Brink, Schoeman, Lubbers en Van de Weerd. Ook hebben daar drie families Van Ojik gewoond.

Precies in het midden woonde mijn beste vriend Sander de Kleuver. Ik kwam daar graag. Het was een gezellige, grote familie. Niet te geloven dat in zo'n kleine ruimte zoveel mensen konden leven. Keuken en wc waren in de schuur. Riolering en waterleiding waren er niet.

De buitenpomp was een ontmoetingsplaats. Daar werd gewassen, gespoeld, gepraat. Tegen de winter

Dominee Jongebreur vierde in maart 1925 zijn 25-jarig ambtsjubileum. In de tuin van de pastorie werd een groepsfoto gemaakt. Van links naar rechts achterste rij: Griet van Schuppen-Hootsen (moeder van makelaar Piet senior), Jan Jansen (kruidenier), twee keer onbekend, mevrouw Beekenkamp-Begeer, ds Beekenkamp senior, Adèle Groot-Ensering, ds Groot-Ensering, mr dr Beekenkamp uit Leiden (broer van Truus) en mevrouw Van Grieken.

Middelste rij: waarschijnlijk enige huishoudsters, W. van Barneveld (kleermaker), P.A. van Schuppen uit Delft (hoofd Mulo aldaar en vader van Piet), mevrouw Jansen, drie neven en nichten, mevrouw T. Jager (lerares Mulo), Let Hootsen, ds Remme, een nichtje, Truus Beekenkamp (lerares), Truus Hootsen, ds Van Grieken uit Delft, Nel Hootsen-Bos en D.H. Hootsen.

Zittend: mevrouw Remme, mevrouw Hootsen, ds Willenswaard, mevrouw Willenswaard (zuster van mevrouw Jongebreur), ds Jongebreur, mevrouw Jongebreur-van Vliet en een broer van ds Jongebreur met echtgenote.

Een panoramafoto van vóór 1910. Het Boerscheland (links) is nog onbebouwd.

werd de pomp ingepakt met stro. Dat was tegen de vorst. Ook de pompen in de Hoofdstraat bij de viswinkel van Rijk van Doorn en de horlogerie van Oortman, naast de tuin van Hein van Schuppen, kregen 's winters een beschermende laag stro.

Ondernemersgeest

De Achterkerkstraat is altijd wat weggestopt geweest achter het hoge schip van de Oude Kerk. Vanaf de markt was de straat nauwelijks zichtbaar door de nauwe toegang. Het was zeventig jaar geleden al een van de oudste straten van Veenendaal. Maar het was geen duffe, saaie buurt, veel-
eer een levendige straat vol nering en ambacht. Toen ik er opgroeide waren er in 't Achterkerk:

- twee smederijen (zoals hierboven al aangegeven van Takken en Molenbeek/Van de Loosdrecht)
- een timmermanswerkplaats (Van Stuijvenberg)
- een schildersbedrijf (Geenhuizen)
- een boekwinkel (Van Veldhuizen)
- een expeditiebedrijf (Van Veldhuizen)

Voor de smederij van Molenbeek. Het pand ernaast is van Takken, die in de steeg ernaast (de Smidstraat) ook een smederij had. Daarnaast was de winkel in potten en pannen van Van Beek, de grootvader van de schrijver van dit artikel. Op de zijgevel is gedeeltelijk het sierlijke reclamebord van smederij Takken te zien. Arie Molenbeek (met kiel) staat voor de open deur. Verder in de groep opa Van Beek (met bakkebaarden) en opoe (met kap).

Arie Molenbeek beslaat een paard. Op deze foto uit ongeveer 1915 is het reclamebord van Takken beter te zien.

Mevrouw en meneer Mark en mijn grootouders Teunis van Beek (1846-1928) en Louisa du Pree (1849-1921). Grootmoeder Louise werd Let genoemd. Dat was gemakkelijker. Ze heette naar haar grootvader Louis Beat Sebastien du Pree (1748-1818). Opa deed in pannen, potten, glas- en aardewerk. Het was sjouwen, in de winkel en onderweg met de hondenkar.

- drie schoenmakers (Willem en Bart Bouman, Finkenflügel)
- twee slagerijen (Jan Veenendaal/Veenhof en Sander van de Heuvel)
- twee cafés (Bart Lagerweij en Aart van Barneveld)
- twee kappers (Geenhuizen en Slotboom)
- twee melkboeren (Smit en Van Kampen)
- twee tabakswinkels (Jan Boers/Van de Weerd en A. Van Walsem)
- twee zaadhandelaren en marktkraamverhuurders (Hannisse en Oeben)
- twee bakkers (Bolderman en De Fluiter)
- twee textielwinkels (Hiensch en R. van Beek).

Kruidenierswaren kon je kopen bij buurman Bouman en snoep bij vrouw Van de Poel. Nachtspiegels en inmaakpotten bij Van Beek op de hoek van de Smidstraat. Voor groente kon je terecht bij Jan van Barneveld en voor kolen bij Ertman. Kaas was in voorraad bij Blankestijn, klompen bij Ben Diteweg, die tevens kleermaker en begrafenisondernemer was. En dan had je nog de 'keueskopers' en de mensen die geen winkel hadden, maar eieren, petroleum en groenten uit eigen tuin verkochten. Wat een ondernemersgeest!

Galanterieën en kramerijen

Er werd nog wel eens wat vertimmerd in 't Achterkerk. De bewijzen daarvan vinden we terug in het gemeentearchief. In 1905 vroeg T. Verbeek (dit moest zijn T. van Beek) voor perceel sectie B nr. 2560 een vergunning aan voor bouw en verbouw van een woon- en winkelhuis. In datzelfde jaar verzocht buurman W. Bouwman (moest Bouman zijn) hetzelfde voor een schoenmakerij. A. Molenbeek verbouwde in 1913 zijn huis en in 1921 zijn smederij en winkel. N. Takken veranderde in 1916 de voorgevel van zijn pand en de stoep.

Mijn vader Louis van Beek (1892-1956) kwam in 1918, na vier jaar gemobiliseerd te zijn geweest, uit militaire dienst. Het winkelhuis B 304 werd gekocht van boekhandelaar P. Mark, die verhuisde naar een winkel verderop in de Achterkerkstraat. De straat kreeg er weer een ondernemer bij, want mijn vader begon samen met zijn vrouw Cornelia Adriana van Veldhuizen (1893-1929) een winkel annex grossierderij in galanterieën en kramerijen. Moeder was een dochter van Gijsbertus van Veldhuizen uit het bekende, nu nog bestaande, huis 'Onder de bomen' in de Achterkerkstraat bij de Oude Kerk.

Het is 1928. Louis van Beek in de deuropening van zijn winkel. Op de stoep Gijs van Veldhuizen, met Marietje, het zusje van Teus van Beek.

De handel van mijn ouders floreerde, maar hun privéleven niet. Moeder werd ziek en moest enige keren worden opgenomen in het diaconessenhuis in Utrecht. Ze was ook langere tijd thuis bedlegerig.

Louis van Beek (1892-1956), vader van de schrijver van het artikel.

Vader kocht een radioinstallatie, die in die tijd minstens drielijg was: een grote luidspreker, een accu en een kast waarin de lampen en afstemknoppen zaten. Door te draaien aan een knop probeerde je het gewenste station te vinden. Dat gaf een jankend geluid, ook wel 'Mexicaanse hond' genoemd. Ik herinner mij dat de Veenendaalse do-

minee Jongebreur op een doordeweekse dag op de radio kwam. Ons huis liep vol met belangstellenden. Er werd meegezongen en meegebeden.

Mijn vader huurde aan de overkant van de straat een stuk grond van Feitz, waar hij een tuin maakte en een prieel op liet zetten. De ingang van deze tuin was tussen de dubbele houten garage, die in 1927 werd gebouwd voor de auto's van de dominee en het lange blok, waar in het eerste huis Kobus Achterberg woonde. Onze tuin daar werd begrensd door een haag van hulstbomen. Deze bomen, en dat mag voor Veenendaal een zeldzaamheid heten, staan er nu nog. Ze zijn inmiddels wel vijftien meter hoog en kunnen intussen wel honderd jaar oud zijn. De plantsoendienst heeft het

zeldzame van deze ilexhaag ingezien en haar bij alle veranderingen die er zijn geweest gespaard.

Moeder overleed op 36-jarige leeftijd. Met de grossierderij ging het intussen goed. Daar zou je een apart verhaal over kunnen schrijven. Vader Louis deed het geweldig. Met hulp van neef Gijs van Veldhuizen (1912-1959) in de zaak en tante Adrie van Veldhuizen in huis kon het leven doorgaan. Mijn vader is na het vroege overlijden van mijn moeder nooit hertrouwd.

De Vlas

Tegenover ons huis stond een lang wit gebouw met een puntdak dat 'De Vlas' werd genoemd. Daar woonde Jansen, de politieagent. Achter het woonhuis was een ruimte in gebruik bij de gemeente. Er stonden brandweerspullen en handkarren, die onder meer dienst deden bij 'de steun' in de crisisjaren. Werklozen moesten toen voor hun uitkering klusjes doen, waarbij deze karren werden gebruikt. Achter die ruimte was een hok, waarin wel eens dronkaards werden opgesloten.

Halverwege de jaren dertig werd 'De Vlas' afgebroken. Op die plek ontstond een pleintje, dat door de jeugd 'het heuveltje' werd genoemd. 'De Vlas' dankte zijn naam waarschijnlijk aan het feit dat daar voorheen vezels werden verwerkt.

Bij het afbreken kwamen veel schedels en beenderen uit de grond. De doden werden vroeger om de

Een blik vanuit de Achterkerkstraat op de Oude Kerk. Het witte huis voor de kerk heette 'De Vlas'.

kerk begraven. Bij de ruiming van de menselijke resten ging men niet zorgvuldig te werk. Op de eerdergenoemde platte karren werd alles naar het oude kerkhof aan de Achterkerkstraat gebracht. Een vertegenwoordiger (toen 'reiziger' genoemd) nam een gave schedel mee voor zijn zoon, die medicijnen studeerde.

Speelgoed

Als kind had ik veel speelgoed. Soms moesten mijn zusje en ik een doos vol wegbrengen naar een kinderrijk gezin in de Van de Pollstraat. Vader kon nog wel eens wat leuks kopen bij een vertegenwoordiger met agenturen. Zo was Maurits Hollander agent voor een fabriek in huishoudtextiel in België. Maar Hollander had ook een agentuur in kinderwagens. Die fabriek ging ook autopedes (steps) op luchtbanden maken. Daar kreeg ik er een van. Als enig jochie had ik een prachtige step met brede luchtbanden. Die ging hard! Vriendjes bij de vleet. Ook had ik een houten trailer. Die zag je toen nog zelden. Een platte aanhanger, bruin met geel en oranje geverfd. Daar kon je prachtig mee sturen op

de gekleurde banen van het vloerkleed. Op de radiator van de truck stond met gele letters ADO. Ik heb nooit geweten wat dat betekende. Een paar jaar geleden vond ik de oplossing. Mijn vrouw en ik bezochten het Singer Museum in Laren, waar een tentoonstelling was van woninginterieurs uit de jaren twintig. In een van de zalen stond speelgoed uit die tijd, onder meer houten auto's met daarop de naam ADO. Op de toelichting lasen we dat deze letters de afkorting waren van Arbeid Door Onvolwaardigen. Deze aanduiding zou nu ondenkbaar zijn, beledigend zelfs. Maar in die tijd bleek deze verwijzing 'normaal'. Ook hier zien we weer eens dat je, wanneer je refereert aan het verleden, nooit iets uit de context mag halen.

Bodedienst op Arnhem

Grootvader Gijsbertus van Veldhuizen onderhield met paard en wagen een bodedienst op Arnhem. In 1902 nam hij dit bedrijf over van Evert Davelaar. Ik heb opa Van Veldhuizen nooit gekend. Hij overleed in 1922. Ook daarna werden in het boerderijachtige pand aan de Achterkerkstraat melk en eigenge-

De eerste vrachtauto van de firma Van Veldhuizen, die als legerauto nog dienst had gedaan in de Eerste Wereldoorlog. Links op de motorkap zit Gerrit. Op het spatbord, met snor en chauffeurspet, zien we Jos. De foto is genomen op de hoek Korenmarkt/Pauwstraat in Arnhem, waar het bestelhuis was. (Fotocollectie Van Veldhuizen.)

Achterste rij van links naar rechts: Henzen, Hiensch, Kobus Achterberg, Johanna Bouman, opa Van Veldhuizen, Bertha van Beek, vader (Louis van Beek), Gerrit van Veldhuizen, Geert Konings, Roelof van Beek, onbekend, Wim Bouman, Jan Achterberg, onbekend en Marinus de Kleuver.

Voorste rij: Bram van Oijk, Jan Willem van Capelle, Toon Bouman, Hendrik van Capelle, Bart Middelhoven, Hendrik Bouman, Achterberg, Van de Lustgraaf, moeder (Cornelia Adriana van Veldhuizen) en Ardien Takken.

maakte boter verkocht. Van mijn grootmoeder (opoe) mocht ik wel eens karnen. Ik zie nog de grote houten nap voor me, waarin de boter werd gekneet. In het huis was vóór mijn tijd ook een gelagkamer, waar men een neutje kon kopen. In het achterhuis waren de stallen en stonden, evenals in de schuin achter het huis staande grote schuur, de wagens van de vrachtrijder. Voerman Willem Brouwer, die in de Van de Pollstraat woonde, is lange tijd bij de familie Van Veldhuizen in dienst geweest.

Na het overlijden van opa zetten Jos en Gert, die ik altijd 'de jongens' heb horen noemen, het expeditiebedrijf voort. In het begin alleen met paard en wagen. Bij de dienst op Arnhem werden bij de herberg Het Planken Wambuis de paarden gewisseld. Later kwamen de vrachtauto's. De eerste vrachtauto werd gekocht uit een legerdump van de Eerste Wereldoorlog. Hij had massieve rubberen banden en werd aangedreven door een zichtbare ketting naar de achteras. Van Veldhuizen had ook een vrachtauto waar het merk Dion Bouton op de radia-

teur stond. Misschien was dat deze auto wel.

Toen ik een jaar of zes was, mocht ik wel eens mee met een T-Ford om te bezorgen. De richtingaanwijzers, die leken op de zogenaamde spiegeleieren van een treinconducateur, werden bediend door aan een touwtje te trekken.

Klepperende klompen

Opzij van de grote garageschuur van Van Veldhuizen liep een breed zandpad naar beneden, richting Duivenwei. Daar graasden de koeien van Freek Kloot. Onderaan dat langzaam aflopende pad stonden een paar woningen. In een daarvan woonde Piet van Kruistum senior. Hij was de bebaarde stoker van de Woudenbergse fabriek, zoals de Frisia toen werd genoemd.

Wanneer men op de Kerkewijk langs deze fabriek liep, kon men in het ketelhuis met het grote vlieg wiel de stoker aan het werk zien. Later werd Piet van Kruistum, de zoon van de baardman, stoker bij deze wolfabriek. Het slootje tussen de wei en het fabrieks-

terrein was vaak gevuld met veelkleurig water. Milieuregels bestonden nog niet.

Deze familie Van Kruistum woonde in 't Achterkerk tussen Veenhof de slager en Geenhuizen de kapper. Zoon Jan vertelde over het psalmgezing, dat vaak klonk uit de woning van Piet Mark. Iedereen kende alle straatbewoners. Het was een totaal andere samenleving dan die van nu. Weten we nu wie onze overburen zijn?

Door de straat klepperden de klompen. Soms al heel vroeg. Als je wakker was, kon je ze al van ver horen aankomen. De geluiden, die we nu lawaai zouden noemen, hoorden bij de straat: bolderende karrenwielen, de hamer van de smid op het aambeeld, de fabrieksfluiten, de klompen en de paardenhoeven. Op de foto's zien we de mensen van toen. Het is feest. Iedereen is op z'n zondags. De fotograaf zegt dat ze zich even niet moeten bewegen. En daar zitten ze dan: onze voorouders, de anders zo bezige werkhanden even stil op de knieën.

Eierhal

Aan het eind van de niet zo lange straat was de eierhal, een houten gebouw van ongeveer vijftien bij

dertig meter. Daarin lagen spullen van de gemeente opgeslagen. Daar stond ook de sproeiwagen. Jammer dat ik nooit een foto van dat ding ben tegengekomen. Het was een kar met een grote, groene tank gemonteerd op een onderstel. Aan beide kanten grote broezen, waarmee als met een grote gieteer de straat werd natgemaakt wanneer het heet en stoffig was. De koetsier kon de kraan vanaf de bok bedienen. Voor de jeugd was het feest wanneer de kar al sproeiend door de straten reed.

De eierhal werd ook gebruikt voor uitvoeringen van bijvoorbeeld gymnastiekvereniging Sparta. De jeugdliden van Sparta verkleedden zich op de grote zolder van het huis van melkboer Van Kampen naast de eierhal. Ook hielden scholen in de eierhal kerstvieringen. Meester Meijer en mevrouw Brouwer (van de Makelaar) vertelden daar menig kerstverhaal rond de grote potkachel.

Herinneringen

Wanneer ik in het voorjaar ergens de geur waarneem van bloeiende acaciabomen, denk ik aan de bomen van toen, om de Oude Kerk. Die karakteristieke acacia's zijn weg, opgeofferd aan de groei van

Op de achterste rij staan onder meer Jacoba Bouman en Teuntje van Veldhuizen. Daarvoor staan onder meer Geert Konings, Wim Bouman, mevrouw Jansen (van de politieagent), Marinus de Kleuver (die toen bovenaan het Boerscheland woonde), Toon Bouman, Mijnt Schram (die in een laag huisje woonde op de plek waar later de sigarenwinkel van Ab van Walssem kwam), vader Louis van Beek, Henzen, Achterberg en Teus Hiensch van de textielwinkel naast het huisje van Mijnt Schram.

Veenendaal. Ook denk ik aan de gierzwaluwen, die met grote snelheid om het hoge kerkdak snierpten. Ook die zijn bijna verdwenen. Rondom het grote pannendak zijn goten aangebracht, zodat het moeilijker is om hun nesten onder de dakrand aan te vliegen. Maar een warme herinnering blijft aan de geuren en de geluiden uit die tijd en aan de gemoedelijkheid van de mensen. Mensen zoals Jos van Veldhuizen en Willem van Manen (het Kamerlid).

Jos van Veldhuizen (rechts) en Willem van Manen.

Bronnen

Archief Teus van Beek.

Archieven enige buurtbewoners.

Gemeentearchief Veenendaal.

De foto's komen op een na uit de collectie van Teus van Beek.

Berichten uit Het Kleine Veenloo

Onlangs is afgetreden als bestuurslid mevrouw Marjon van Dam. Zij is bijna 9 jaar in het bestuur werkzaam geweest. Vanaf deze plaats bedanken wij haar nog eens voor het werk dat zij voor het museum heeft gedaan.

DOOR INGE NEDERSTIGT

Vrijwilligerswerk in het museum

Helaas is er nog geen opvolger voor Marjon van Dam gevonden. Naast de algemene zaken hield zij zich o.a. bezig met collectiewerving. Een boeiende functie! Misschien is er iemand onder u die dit werk aanspreekt? Ook wordt er nog gezocht naar een penningmeester. Verder zijn nieuwe vrijwilligers, die het leuk vinden om af en toe, en met name op zaterdag, achter de balie te helpen met het verkopen van kaartjes en het houden van toezicht e.d., ook van harte welkom. Mocht u interesse hebben in een van deze functies, dan kunt u telefonisch contact opnemen met het museum, 0318 550010, of even langs komen op het adres Markt 10.

Nieuwe wisselexpositie

Ook nu is er weer een nieuwe wisselexpositie van 15 september tot en met 10 november. De titel luidt: "Portretten, in potlood, conté, grafiet, venetians red en acrylverf". Er zijn werken te zien van de in 1949 geboren Veenendaalse schilder Wim Kroesbergen. Volgens hem is het maken van kunst "balanceren tussen fantasie en werkelijkheid".

Wim Kroesbergen schildert al sinds zijn jonge jaren. Zijn bewondering gaat uit naar de vroege impressionisten zoals Van Gogh, Monet, Gauguin en Seurat. In de beginjaren schilderde hij veel in de vrije natuur. In de jaren zestig begon hij te experimenteren met allerlei soorten materiaal, waarna hij zijn eigen weg zocht. Hoewel het figuratieve merkbaar blijft in zijn werk, schuwt hij het experiment niet. Zijn portretten zijn echter voornamelijk naturalistisch en geven een levensechte indruk.

Verzamelingen van kinderen

De jeugdexpositie van Suske en Wiske duurde tot en met 8 september en sloot goed aan bij de wissel-expositie "Beeldlezen". Kinderen die ook een leuke verzameling hebben en deze willen tentoonstellen in het museum, kunnen zich nog opgeven bij Het Kleine Veenloo, Postbus 901, 3900 AX Veenendaal.

Huisconcert

Na twee succesvolle concerten wordt er zaterdagavond 3 november weer een Huisconcert gegeven in het museum. De uitvoerenden zijn deze keer Henk Hopman, gitaar, Lianne Lugtigheid, viool, en Judith Ousoren, dwarsfluit. Deze avond zal in het teken staan van karakteristieke gitaarwerken. Gespeeld worden composities van o.a. Carlo Domeniconi, Joaquin Rodrigo en Franz Schubert. Deze werken worden toegelicht door Henk Hopman, die behalve prachtig gitaar kan spelen ook heel boeiend kan vertellen over de stukken die gespeeld worden. Kaarten à f 25,- zijn verkrijgbaar vanaf 1 oktober aan de kassa van theater De Lampegiet.

Openingstijden

Dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur. Het Historisch Museum Het Kleine Veenloo bevindt zich aan de Markt 10 te Veenendaal. Rondleidingen voor groepen op afspraak: tel. 0318 550010.

Overzicht van werkgroepen

Binnen onze vereniging is een aantal werkgroepen actief bezig met onderzoek en publicatie. In ons blad wordt regelmatig over hun activiteiten geschreven. In dit nummer gebeurt dat op de pagina's 68 en 69. Het bestuur vindt het belangrijk om ook de namen en adressen van de werkgroepleden te publiceren. Als u informatie of materiaal heeft voor deze werkgroepen of toe wilt treden tot een werkgroep, kunt u rechtstreeks contact met hen opnemen.

DOOR HET BESTUUR

Werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen

Wim Diepeveen	Emmalaan 68	3905 GS Veenendaal	0318 523745
Elly ter Haar	Tweespan 12	3902 GG Veenendaal	0318 515910
Cees van Oeveren	Julianastraat 45	3905 EL Veenendaal	0318 520670
Henk van 't Veld	Achterberglaan 31	3906 XL Veenendaal	0318 517422
Peter Will	Houtwal 5	3904 DM Veenendaal	0318 511523

Werkgroep Documentatie en Beeldmateriaal

Hennie Henzen	Kerkewijk 96	3904 JG Veenendaal	0318 517944
---------------	--------------	--------------------	-------------

Werkgroep Genealogie

Jan van Doorn	Valleistraat 61	3902 ZA Veenendaal	
Jaap Drost	Nieuwstraat 35	3771 AS Barneveld	0342 420245
Elleke van Engelenburg	Molendam 17	4051 BG Ochten	0344 645085
Jaap en Joletta van Hardeveld	Moerasmos 6	3904 BV Veenendaal	0318 517216
Cor Huurnink	Linge 40	3904 NB Veenendaal	0318 521974
Adri en Corrie van Silfhout	Verlengde Maanderweg 168	6713 LN Ede	0318 619700

Werkgroep Industriële Geschiedenis

Kees Willem Bruggeman	Fazantstraat 10	4105 WN Culemborg	0345 473129
Gert Groenleer	Driemaster 42	3904 RL Veenendaal	0318 518204
Bert de Groot	Eikenlaan 16	3901 XA Veenendaal	0318 519927
Cees Hoogenhout	Kerkewijk 85	3911 EE Veenendaal	0318 525854
Job van Schuppen	Cuneraweg 367	3911 RL Rhenen	0318 512863
Henk Veldhuizen	Van Alphenstraat 6	3906 WS Veenendaal	0318 510982
Theo Versteeg	Handjesgras 22	3902 RT Veenendaal	0318 523735

Product van de gelijknamige werkgroep, 1995.

De verzamelplaats

De zolder van de garage is zijn hobbykamer. "Zijn heilige hokje," zegt zijn vrouw. Tachtigduizend foto's, honderdzestig albums, twaalf strekkende meter: André van Dijk verzamelt kerkgebouwen in Nederland. Van kerken in Veenendaal heeft hij vijfhonderd kleurenfoto's. "Eigen foto's zijn altijd mooier," zegt André.

DOOR GERT GROENLEER

Hij is zevenenveertig, geboren in Ederveen en sinds zijn vijftiende woonachtig in Veenendaal. André: "Vroeger verzamelde ik modelauto's als een soort geldbelegging. Vijftien jaar geleden ben ik voor de aardigheid ansichtkaarten van kerkgebouwen gaan verzamelen en ook zelf kleurenfoto's van kerken gaan maken. Ik heb het geluk dat ik mijn werk kan combineren met mijn hobby: ik ben chauffeur op een touringcar en kom dus op veel plaatsen. Vorige week zaterdag (26 mei, GG) moest ik met de jeugd van DOVO naar Noordwijk voor een toernooi. Ik had de fiets bij me en heb in de omgeving vijf rolletjes volgeschoten en zo in totaal drieëndertig kerken ver-
euewugd, waarvan negen ook van binnen. En vandaag ben ik in Nieuwegein bezig geweest. Soms zeg ik het ook wel in de bus door de microfoon: "Ik heb

een hobby." Vaak levert dat leuke reacties op en een enkele keer een schenking."

Ruil je?

"Ja, ik ben lid van de club van Bas Stok, een landelijke vereniging met vierhonderd leden. Er zijn veel ouderen en de meesten hebben een kerkelijke achtergrond. In maart en november hebben we ergens in het land een ruildag, meestal in of bij een kerk en dicht bij een station. Ik loop alle ruildagen af en heb dan zo'n tienduizend dubbele foto's bij me. De eerste ruildag die ik meemaakte ging er een wereld voor me open. Nu ben ik veel kritischer en weet ik dat er ook veel slechte foto's zijn. Zelf heb ik ooit een kerk in Soest dertien keer gefotografeerd. Er stonden auto's voor. Bij mij gaat de tweede keus meteen naar de dubbele. De stand van de zon is ook belangrijk. 's Morgens kun je het beste het koor vastleggen en aan het eind van de middag de toren, want die staat meestal op het westen."

Is jouw hobby duur?

"Nee, door veel te ruilen haal ik de kosten er wel uit. Echte handelaars zijn wij niet. Je krijgt bijvoorbeeld vijftig foto's, je geeft er vijfendertig terug en je betaalt er vijftien toe. Zelf gemaakte foto's doen f 1,- of f 1,50 en ansichtkaarten in zwart-wit of kleur f 0,50 of f 1,-. Maar zwart-wit ansichtkaarten zijn er bijna niet meer. Mijn oudste is van 1908."

Eben Haëzer aan de Cuneraweg op het grondgebied van Rhenen, in gebruik geweest bij de Hervormde gemeente te Veenendaal. (Fotocollectie André van Dijk.)

De Oude Kerk. (Fotocollectie André van Dijk.)

Wat versta je precies onder kerkgebouwen?

"Kloosters, kapellen, katholieke en protestantse kerken, synagogen. En die moeten in Nederland staan. Maar anderen beperken zich tot ansichten. Of tot hervormde of katholieke kerkgebouwen. Of tot Willibrorduskerken of kerken in Friesland. Dat kan allemaal."

Wat heb je van Veenendaal?

"Van zevenentwintig Veenendaalse kerken heb ik van binnen en van buiten ongeveer vijfhonderd kleurenfoto's gemaakt. Een paar gebouwen zijn inmiddels gesloopt of staan op instorten, zoals Eben Haëzer aan de Cuneraweg, gebouwd in 1946 en buiten gebruik sinds 1986. En Rehoboth aan de Dijkstraat werd in 1947 gebouwd en is nu een woonhuis. Wat ik nog mis zijn foto's van enkele interieurs, voor de rest ben ik aardig compleet."

Wat vinden je huisgenoten van je hobby?

"Mijn vrouw vindt het wel goed, maar de kinderen roepen in de vakantie wel eens: 'Pa ziet weer een toren!' Veel interesse hebben de kinderen niet, maar dat komt misschien nog als ze ouder worden."

Wat zit er in die map 'Kerkinventarisatie'?

"Dat is een losbladige registratie van dertienduizend kerkgebouwen uit de collectie. Ik heb het kerkgenootschap genoteerd, de naam van de kerk, het bouwjaar, het adres en eventueel het jaar dat het pand is gesloten of een andere bestemming heeft gekregen. Al die gegevens zitten ook in de computer."

André laat 'Kijk op kerken' zien, een boek uit 1998 met foto's van alle christelijke gereformeerde kerken in Nederland. Negentig foto's zijn van zijn hand: de Bethelkerk in Veenendaal, maar ook kerken in Alblasserdam, Leeuwarden, Nijmegen, Utrecht en Zierikzee. En hij heeft gelijk: "Eigen foto's zijn altijd mooier." Aldus werpt zijn verzameling ook voor derden rijpe vruchten af. Wellicht ook voor de werkgroep Kerkgeschiedenis van de Historische Vereniging? Wie contact wil met André van Dijk kan bellen: 0318 523801.

Uitgelezen

Samen met de Stichting Stichtse Geschiedenis geeft Het Utrechts Archief de serie Trajecten door Utrecht uit, gidsen voor historisch onderzoek in de provincie Utrecht. De eerste twee delen, verschenen in 1998, gaan over huizenonderzoek en genealogisch onderzoek. Deel 5 dateert van dit jaar en is gewijd aan onderzoek naar migranten. Na lezing van de vorig jaar gepubliceerde delen 3 en 4 blijkt, hoe bestaat het, de ene gids de andere niet te zijn. Beide zijn eerder signaleerd in het laatste septembernummer van Oud Veenendaal.

DOOR GERT GROENLEER

Kerk in zicht. Gids voor lokaal kerkhistorisch onderzoek in de provincie Utrecht door H.L.Ph. Leeuwenberg. Geïll., 64 p., Trajecten door Utrecht 3, Het Utrechts Archief in samenwerking met de Stichting Stichtse Geschiedenis, ISBN 90-76366-03-9, f 9,95.

De gids behandelt alleen de organisatie en de uitwendige geschiedenis van de verschillende kerkgenootschappen en gaat dus niet in op de leer en de inwendige geschiedenis. Eerst krijgen we een historische schets van de rooms-katholieke en de oud-katholieke kerk, de gereformeerde (hervormde) kerk en de kleine kerkgenootschappen. In het volgende hoofdstuk dienen, ook per kerkgenootschap, de plaatselijke ambtsdragers en bestuurders zich aan: "Hoe was uw parochie, gemeente of kerk ingericht en hoe waren de bestuurlijke bevoegdheden verdeeld? Hoe werden gewone gemeenteleden aangesteld en hoe vervulden zij hun taak? Waar kwamen zij vandaan en wat was hun sociale achtergrond?" Dan komen er hoofdstukken met een tweedeling vóór en na de Reformatie over de parochianen/lidmaten, de kerkelijke goederen en de kerkelijke armenzorg. Het laatste hoofdstuk voert aan de hand van een beredeneerd bronnenoverzicht langs algemene literatuur, archieven, beeldmateriaal en museale voorwerpen. Bovendien is per hoofdstuk een overzicht van meer specifieke gedrukte bronnen en literatuur opgenomen. En daarmee zijn we er nog niet. Want de gids bevat ook fraaie illustraties, een korte beschouwing over de zin van de kerkgeschiedenis én nuttige tips

en waarschuwingen voor onderzoekers: "Voordat u gegevens gaat verzamelen, is het raadzaam eerst een systeem te bedenken om ze te ordenen. Daarbij moet ook altijd vermeld worden waar bepaalde informatie vandaan komt."

Speciale aandacht vraagt de auteur voor de, zeker bij kerkgeschiedenis, benodigde distantie: "Als u een kerk bestudeert waarvan uzelf deel uitmaakt, kan dat het begrip verhogen maar ligt subjectiviteit op de loer". Dat de auteur zelf zich in de 'Kampf der Götter' heeft gestort, kan ik niet zeggen. Wel laat hij zich zo nu en dan kennen, bijvoorbeeld als hij de doopsgezinden 'hopeloos verdeeld' noemt en de verzuiling tot twee keer toe afdoet met 'hokjesgeest'. Waar is hier de door hem bepleite afstand? Verder schrijft hij veel over rooms-katholieken en oud-katholieken en andere betrekkelijk weinig over gereformeerde en andere afscheidingskerken. Of ben ik nu te subjectief?

Een degelijk werkstuk – dat is het zeker. Een goede leidraad. Maar dan vooral voor de gevorderde onderzoeker en minder voor iemand die net begint. De auteur gaat uit van voorkennis en schrijft niet gemakkelijk. Bij het belangwekkende maar weinig toegankelijke bronnenoverzicht haakt de leek af, vrees ik.

En natuurlijk is kerkgeschiedenis in Nederland gewoon moeilijk. Kijk maar naar de wijdvertakte 'Stamboom van de reformatie' op pagina 22. De roomse en de hervormde tak zijn hier even dik. En over subjectiviteit gesproken: dit soort bomen vindt je in vele kerkelijke leer- en gedenkboekjes in vele varia-

ties. Over kerkgeschiedenis kun je menige boom opzetten.

En komt Veenendaal er nog in voor? Omdat de gids betrekking heeft op de hele provincie Utrecht kan ik in de meeste gevallen niet gedetailleerd ingaan op lokale bijzonderheden en onderzoeksmogelijkheden, zegt de auteur in de inleiding. Met betrekking tot Veenendaal noemt hij vervolgens toch de archiefstukken van de doopsgezinde gemeente in het gemeentearchief van Amsterdam, de begrotingen van de joodse gemeente en de stukken uit het archief van de provinciale synode van de Nederlandse hervormde kerk over het verstoren van de zondagsrust in de 17de eeuw. Twee keer wijst hij op het bijzondere karakter van het archief van het veenraadschap (vindplaats: gemeente Veenendaal).

Over de kerkgeschiedenis van Veenendaal is gepubliceerd door Van Barneveld en Diepeveen, Bisschop, Doolaard, Philips, Van de Pol en anderen. Van de rooms-katholieken, hervormden en gereformeerden is de 'oude' historie in hoofdlijnen wel bekend. Aan de meer recente geschiedenis van de 'grote' kerken én de geschiedenis van veel kleinere en jongere kerkgenootschappen en kerkelijke groeperingen is tot nu toe minder aandacht besteed. Wie verder wil met de Veense kerkgeschiedenis vindt veel goeds in deze gids.

Levens verhalen. Gids voor biografisch onderzoek in de provincie Utrecht door A. Pietersma en F. Vogelzang. Geïll., 64 p., Trajecten door Utrecht 4, Het Utrechts Archief in samenwerking met de Stichting Stichtse Geschiedenis, ISBN 90-76366-04-7, f 9,95.

Van deze prettig leesbare en rijk geïllustreerde gids heb ik bijzonder genoten. Hij laat zien dat biografisch onderzoek ongemeen boeiend kan zijn. Omdat er een mens van vlees en bloed uitkomt.

Letterlijk betekent biografie: levensbeschrijving. In een biografie wordt de geschiedenis van een persoon beschreven. En de biografie bloeit. Zij is een voorbeeld voor de lezer, breidt zijn ervaringswereld uit en bevredigt zijn nieuwsgierigheid. Door de individualisering komt zij ook meer en meer in de belangstelling van de geschiedwetenschap te staan.

Het is het leven van de Utrechtse rentenier Willem Jan Both Hendriksen (1780-1853) dat als een rode

draad door de gids loopt. Both Hendriksen komt in veel archiefbronnen voor, vandaar. Een vast stramien voor biografisch onderzoek bestaat niet, zeggen de auteurs. Zij behandelen de verschillende kanten van een mensenleven daarom thematisch, per hoofdstuk. Achtereenvolgens maken we kennis met het milieu, de opleiding, het beroep, de financiële positie en het maatschappelijk leven van Both Hendriksen. Ook worden we bijgepraat over psychologie, systematisch werken met bronnen, eerder verricht onderzoek, oral history, genealogisch onderzoek, huizenonderzoek en oud schrift. Informatie over beeldmateriaal, een literaturopgave en een trefwoordenindex maken de gids compleet.

Eigenaardig, alleen al de biografische onderzoeksmogelijkheden wekken Willem Jan Both Hendriksen tot leven. Zo iemand gun je een biografie. Met in elk geval een vermelding van Joachim Henricus de Bijll uit Veenendaal, die, blijkens een afbeelding van een archiefstuk uit 1797, daags na de 'hoofdpersoon' werd ingeschreven als rechtenstudent aan de Utrechtse universiteit. De vader van De Bijll was schout in Veenendaal en zelf is hij daar later raadslid geweest.

Interessant voor een biografie vinden de auteurs vooral brieven en egodocumenten: autobiografische aantekeningen, dagboeken, reisjournalen, jeugdherinneringen en memoires. Maar op zichzelf mogen die teksten er natuurlijk ook zijn. Ik denk aan de dagboeken van Anne Frank en Etty Hillesum, het reisverslag van Jacob van Lennep en Dirk van Hogendorp, de memoires van Simone de Beauvoir en de jeugdherinneringen van Teus van Beek.

Eén kritische opmerking. Waar de auteurs er impliciet van uitgaan dat alleen de elite zich leent voor biografisch onderzoek, vergissen zij zich zeer. Sjoerd de Jong bewijst dat elke week in de Rijnpost met 'Veenendaal toen'. Er schiet mij ook een egodocument te binnen: de levensvertelling van de Zeeuwse landarbeider en tramconducteur Johannis Meerman (1897-1988). Meerman eindigt met: "En de tijd gaat door. Ik kan zo nog wel een boek schrijven. Punt uit." Heeft niet ieder mens een verhaal dat waard is om opgeschreven te worden?

En biografisch onderzoek in 't Veen? Wat dacht u om te beginnen van Hannes Hu, Martinus Jongebreur, Adriaan de Kleuver en Rik Valkenburg?

De werkplaats

Binnen de Historische Vereniging Oud Veenendaal zijn diverse werkgroepen actief. Op deze plaats krijgen zij de ruimte om te vertellen waar ze mee bezig zijn. Deze keer komt de werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen aan bod. De werkgroep is binnen de Historische Vereniging bezig met een viertal onderwerpen. Dr H. van 't Veld vertelt over vorderingen en plannen.

DOOR HENK VAN 'T VELD

Dialect

Dialect, zoals dat in Veenendaal wordt gesproken, maar dat niet exclusief Veenendaals bleek te zijn, bestudeerden we aan de hand van bestaande literatuur en vragenlijsten in een groter verband: bijvoorbeeld het Vechtstreeks, Zuid-Utrechts, Niekarks, Renswouws, Schaarpezils en Neder-Betuws. Zie *Oud Veenendaal*, november 1997.

Het wordt nu tijd voor een klank- en vormleer en een 'Veens' woordenboekje. Ter illustratie hoort ook lec-

tuur in dialect hierbij. Ook in dit opzicht is een begin met eigen onderzoek gemaakt.

Een veel gekozen verhaal in het dialectonderzoek is de gelijkenis van de verloren zoon uit Lukas 15: 11-32. Het Grieks waarin dit bijbelverhaal oorspronkelijk werd geschreven, was niet het deftige, literaire Grieks van dichters als Homerus, maar het gewone volkstaal-Grieks. De Vèense versie hieronder is vooral te danken aan ons werkgroeplid Wim Diepeveen.

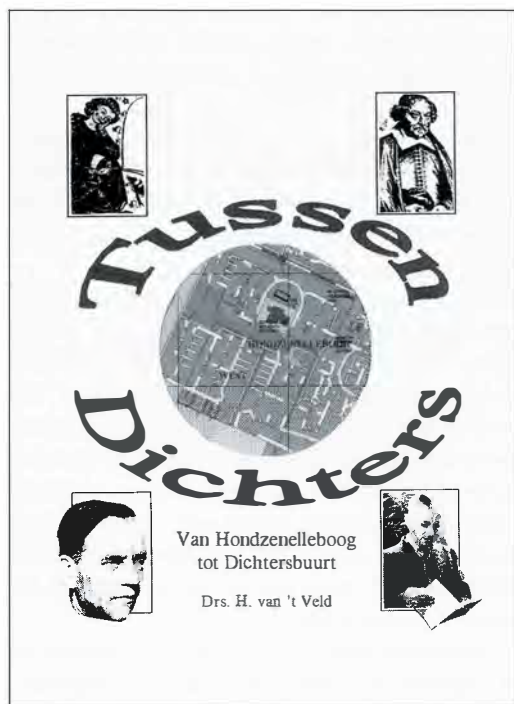
Veldnamen

Over wat er in een veldnaam zit, lichtten we een tipje van de sluier op in *Oud Veenendaal*, september 1996. Door werkgroeplid Cees van Oeveren wordt gewerkt aan een zestal deelkaarten van een topografische kaart van Veenendaal en omgeving uit 1940. Ruim 300 veldnamen, alfabetisch per deelkaart geordend, worden ingedeeld in categorieën en van verklaringen voorzien. Behalve de meer wetenschappelijke verklaringen zullen ook de volkse vermeld worden, zoals *Petenbos* = Peet z'n bos. Dankbaar gebruik wordt gemaakt van de bevindingen van de werkgroep Genealogie.

Straatnamen

Werkgroeplid Peter Will beschreef de betekenis en geschiedenis in het in 2000 gepubliceerde boekje *Veenendaal, straat in straat uit*.

Werkgroeplid Henk van 't Veld publiceerde, weliswaar niet als uitgave van de Historische Vereniging, in 1999 *Tussen Dichters. Van Hondzenelleboog tot Dichtersbuurt*.

Het dichtersboekje van Henk van 't Veld.

Bijnamen

De Veense 'uitschellen', die eer bijnamen dan echte scheldnamen zijn, stelden we al aan de orde in *Oud Veenendaal*, mei 1998. Dank zij de eigen verzameling van Wim Diepeveen, publicaties in het verleden en enkele ons toegezonden verzamelingen beschikken we nu over een bestand van plm. 700, alfabetisch geordende namen. Ook hier is aangereikt materiaal van de werkgroep Genealogie, met name vanuit het archief van de diaconie, van belang.

Met de categorisering van de soorten bijnamen, het nagaan wie de dragers waren en het zoeken van verklaringen waarom de bijnamen aan bepaalde dragers werden gegeven, is de werkgroep volop bezig.

Getracht zal worden de leden van de Historische Vereniging via de ledenvergaderingen en *Oud Veenendaal* bij een en ander te betrekken; weet men bij bepaalde namen een leuke verklaring? Het is de bedoeling in de toekomst met handhaving van de nodige privacy - dragers kunnen niet altijd vermeld worden - een boekje *Uitschelle doe gien* zeer uit te geven.

Nieuwe sporen

Andere onderzoeksvelden dienen zich aan. Welke veenderijstermen werden in Veenendaal en omgeving gebruikt? Was er een speciale vaktaal van de 'sigoaremoakers'?

Raadpleging

Meer en meer wordt de werkgroep door officiële instanties in en buiten Veenendaal geraadpleegd. Bijvoorbeeld over de oorsprong van namen als *Pekken*, *Petenbos* en *Ellekoot*.

Veenendaal, straat in straat uit

*Betekenis en geschiedenis
van de Veenendaalse straatnamen*

P. Will

Het straatnamenboekje van Peter Will.

Informatie

Wie informatie wil ontvangen, informatie kan aandragen of lid wil worden van de werkgroep, kan contact opnemen met de voorzitter, dr H. van 't Veld, Achterberglaan 31, 3906 XL, Veenendaal, telefoon 0318 517422, e-mail hvtveld@worldonline.nl.

De verloren zoon in het Vèèns

Soms hebben dialectsprekers moeite met het lezen van hun eigen dialect. De herkenning en de emotie maken echter veel goed. Voor Veenendalers komt de verloren zoon hier dichterbij.

DOOR WIM DIEPEVEEN

- 11 En Hij zeide: iemand had twee zonen.
12 De jongste van hen zeide tot zijn vader: Vader, geef mij het deel van ons vermogen, dat mij toekomt. En hij verdeelde het bezit onder hen.
13 En weinige dagen later maakte de jongste zoon alles te gelde en ging op reis naar een ver land, waar hij zijn vermogen verkwistte in een leven van overdaad.
14 Toen hij er alles doorgebracht had, kwam er een zware hongersnood over dat land en hij begon gebrek te lijden.
15 En hij trok er op uit en drong zich op aan een der burgers van dat land en die zond hem naar het veld om zijn varkens te hoeden.
16 En hij begeerde zijn buik te vullen met de schillen, die de varkens aten, doch niemand gaf ze hem.
17 Toen kwam hij tot zichzelf en zeide: Hoeveel dagloners van mijn vader hebben brood in overvloed en ik kom hier om van de honger.
18 Ik zal opstaan en naar mijn vader gaan en tot hem zeggen: Vader, ik heb gezondigd tegen de hemel en voor u,
19 ik ben niet meer waard uw zoon te heten; stel mij gelijk met een uwer dagloners.
20 En hij stond op en keerde naar zijn vader terug. En toen hij nog veraf was, zag zijn vader hem en werd met ontferming bewogen. En hij liep hem tegemoet, viel hem om de hals en kuste hem.
21 En de zoon zeide tot hem: Vader, ik heb gezondigd tegen de hemel en voor u, ik ben niet meer waard uw zoon te heten.
22 Maar de vader zeide tot zijn slaven: Brengt vlug het beste kleed hier en trekt het hem aan en doet hem een ring aan zijn hand en schoenen aan zijn voeten.

En Hij zee: Je hê un man die het twee zòòns.
De jongste van hun zee teuge zun vaoder: Vaoder, geeme mijn porssie van die goedere van de familie waar ik recht op hê / het. En hij verdeelde de boel tussen hun beichies.
En un paor daoge laoter verkocht de jongste zòòn alles wat ie ha gehad en ging naor een laand veer weg, waar die alles opmaakte an onnòdige dinge.
Toen hij alles dur deurheen gejaogd had, kwam dur in dat laand un zwaore hongersnòòd en hij begon gebrek te lije.
En hij trok dur op uit en klaampte zich vast an een van die minse van dat laand en die stuurde um naor ut veld om zun vaarrektes te hoede.
En hij begeerde z'n buik te vulle mit de schelle, die de vaarrektes vrate, maor er was dur gien een die ze an um gaf.
Hij dach bije zun eige: Die daglòòners van mun vaoder hebbe bròòd zat en ik verrek hier van de honger.
Ik zal us op gaon staon en naor mun vaoder gaon en teuge um zegge: Vaoder, ik hê gezondegd tege dun hemel en voor u,
ik bin ut nie waardig meer u zòòn te zijn; ik wouw weer gewoon komme waarreke net as de daglòòners.
En hij sting op en ging terug naor zun vaoder toe. En toen hij nog veer weg was, zag zun vaoder um an komme en die kreeg meelij. En hij kwam naor um toe, viel um om zun nek en gaf um een pakkerd.
En de zòòn zei tegen um: Vaoder, ik hê gezondugd tege dun hemel en voor u, ik bin nie meer waardig u zòòn te hete.
Maor de vaoder zee tege de knechts: Haol us gauw ut beste paak en trek ut um an en schuif hum un ring om zun vinger en geef um schoene an zun voete.

De haveloze zwerver komt thuis. (Uit: J.H. Isings, Zestig Bijbelplaten, Groningen 1977.)

- 23 En haalt het gemeste kalf en slacht het, en laten wij een feestmaal hebben,
- 24 want mijn zoon hier was dood en is weer levend geworden, hij was verloren en is gevonden. En zij begonnen feest te vieren.
- 25 Zijn oudste zoon was op het land, en toen hij dicht bij huis kwam, hoorde hij muziek en dans.
- 26 En hij riep een van de knechts tot zich en vroeg, wat er te doen was.
- 27 Deze zeide tot hem: Uw broeder is gekomen en uw vader heeft het gemeste kalf laten slachten, omdat hij hem gezond en wel terug heeft.
- 28 Maar hij werd boos en wilde niet naar binnen gaan. Toen kwam zijn vader naar buiten en drong bij hem aan.
- 29 Maar hij antwoordde en zeide tot zijn vader: Zie, zovele jaren ben ik al in uw dienst, en nooit heb ik uw gebod overtreden, maar mij hebt gij nooit een geitenbokje gegeven om met mijn vrienden feest te vieren.
- 30 Doch nu die zoon van u gekomen is, die uw bezit heeft opgemaakt met slechte vrouwen, hebt gij voor hem het gemeste kalf laten slachten.
- 31 Doch hij zeide tot hem: Kind, gij zijt altijd bij mij en al het mijne is het uwe.
- 32 Wij moesten feestvieren en vrolijk zijn, want uw broeder hier was dood en is levend geworden, hij was verloren en is gevonden.

En gaot ut gemeste kalf haole en slaacht um en laote we d'r een mooi feest van maoke mit ete en drinke, want mun zòòn hier was dòòd, maor nouw istie weer levendug, hij was verlore en is weer trug gevonde. En ze begonne feest te viere.

Zun ouwste zòòn was op ut laand, en toen die dich bij huis kwam, hoorde die meziek en daans.

En hij riep een van de knechts bij um en vroeg um, wat dur an de haand was.

Die zee tege um: U breur is terug gekomme en u voader het ut gemeste kalf loate slaachte, umdat ie um gezond en wel terug het gekrege.

Maor hij wier vinnig en wouw nie naor binne gaon. Toen kwam zun vaoder naor buite en praotte op um in.

Maor hij antwoordde en zei tegen zun vaoder: Zie, heel veul jaor hek al veur je gewaarkt en nòòt hek mun eige tege / teuge je verzet, maor mij hège nog nòòt un geitebokkie gegeve, om met mun kammerao-de feest te kunne viere.

Maor nou die zòòn van je terug is gekomme, die al wat je had het opgemaakt an slechte wijve, hij je vur hum ut gemeste kaalluf laote slaachte.

Maor hij zei tegen um: Jochie, jij bin altèd bij me en alles wak het behoort ok an jou.

Kom, we moste feest gaon viere en blij weze, want je breur hierzo was dòòd, maor is weer levendug geworde, hij was verlore en is weer gevonde.

Het laatste woord

Nu de dagen alweer korter worden, vragen we in dit nummer uw aandacht voor een tweetal interessante lezingen die wij voor u in petto hebben.

DOOR HET BESTUUR

Volgende bijeenkomst

De volgende bijeenkomst van de Historische Vereniging zal zijn op donderdag 20 september om 19.45 uur. Gert Groenleer, werkzaam bij het gemeentearchief van Veenendaal, zal ons deze avond vertellen over de criminaliteit in Veenendaal in vroeger tijden. De titel van deze lezing is: "Tegen de lamp gelopen; criminelen in Veenendaal 1878-1914" en is o.a. gebaseerd op de registers van processen-verbaal van de burgemeester. Ook is er aandacht voor de plaats van de misdaad in de literatuur en de media en worden er enkele dia's vertoond. Kortom, een boeiende avond en natuurlijk is iedereen welkom!

- **Dus: donderdag 20 september 2001**
- **de heer Gert Groenleer**
- **over criminelen in Veenendaal 1878-1914**
- **aanvang 19.45 uur**
- **in de Meent, Grote Beer 10**
- **de toegang is gratis**

Agenda

De vierde bijeenkomst van dit jaar is gepland op donderdag 15 november (en niet 22 november, zoals eerder is aangekondigd!). Tijdens deze avond zullen Tiny en Gerrit de Graaff een lezing met dia's verzorgen over het onderwerp "Portret van een Boerderij". Zij geven zelf aan wat u kunt verwachten:

"In de groene Gelderse Vallei liggen prachtige boerderijen. Tijdens de vele tochten door deze streek passeerden wij vaak het erf van zo'n oude boerenhoeve, omringd door houtwallen, bosjes, akkers en weilanden. Wij besloten de natuur rond een "onbedorven" boerderij in een fraaie omgeving vast te leggen. Na enig zoeken vonden we in het noorden van de Gelderse Vallei, in de "gouden driehoek" tussen Voorthuizen, Putten en Nijkerk, een prachtige, 400 jaar oude boerenhoeve met 3 hooibergen en 2 schaapskooien, volop in bedrijf. In een periode van 5 jaar werd o.a. de verzorging van het vee, het ploegen van de akkers, de hooibouw, de korenbouw, enz. in beeld gebracht. Talrijke luchtopnamen geven een goede indruk van de omgeving. Vlak langs de boerderij kronkelt een beekje met zeldzame planten langs de oevers. In de directe omgeving van de boerderij leven reeën, hazen, weidevogels, uilen en andere roofvogels. Ook werden opnamen gemaakt van de zwaluwen in het kippenhok en van een kunstnest waarvoor de torenvalk en de ransuil belangstelling hadden. Vanuit een ondergrondse schuilhut kregen we een goed beeld van de vogels die in de winter bij de boerderij leven."

Ziet u ze al voor u?

- 16e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Hennie Henzen
Inge Nederstigt
Johan Slok

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
W. Brands, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
D.J. Bouwhuis
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
H. Henzen
Mevr. T. Valkenburg-van Bruxvoort

Secretariaat:

Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal,
telefoon 0318 513650

Ledenadministratie:

Mevr. H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Werkgroepen en commissies:

D.J. Bouwhuis, Bezaan 1, 3904 PA Veenendaal,
telefoon 0318 528830

Postbank:

Nr. 4043117, t.n.v. Historische Vereniging Oud
Veenendaal

De contributie bedraagt f 30,- per jaar.

Losse nummers van dit blad f 7,50.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met
het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór
het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Druk: Grafisch Bureau Steitner, Veenendaal
Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

- 74 Om te beginnen
De redactie
- 75 Koukleumen in historische kledij
M. Brink
- 86 Berichten uit Het Kleine Veenloo
I.W. Nederstigt-van Vliet
- 88 Digitaal verleden tijd
J.T. Slok
- 90 Bedrijfsruimte
J.T. Slok
- 92 Veenendaal, de straat op
P. Will
- 94 Het Veense Kamerlid
J.T. Slok
- 96 Het laatste woord
Het bestuur

Om te beginnen

Je zou het zo niet zeggen op het eerste gezicht, maar dit nummer van Oud Veenendaal heeft een oranje tintje. In het hoofdartikel blikt Martin Brink terug op de Veense feestelijkheden rond het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard. Daarmee lopen we vooruit op de trouwerij van Willem-Alexander en Máxima. Soms herhaalt de geschiedenis zich. Maar laten we hopen dat het op 2 februari 2002 niet zo koud is als op 7 januari 1937.

DOOR DE REDACTIE

Uit Het Kleine Veenloo bereiken ons berichten over jeugdexposities, een nieuwe wisselexpositie over de markt en de portrettenexpositie van Wim Kroesbergen. Kroesbergen kan niet alleen schieten, maar ook schilderen. Voorts staat er weer een huisconcert op het programma.

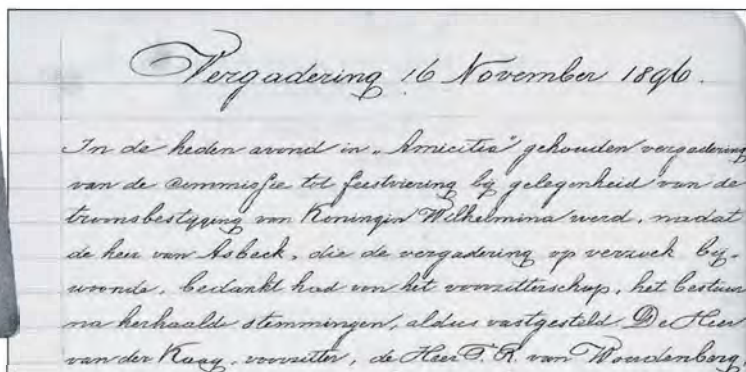
Volgens sommige kenners is de internethype alweer voorbij. Dat neemt niet weg dat de digitale mogelijkheden voor de liefhebbers van geschiedenis, museum en archief legio zijn. Op pagina 88 en 89 worden er enkele genoemd.

In de rubriek 'Bedrijfsruimte' vestigen we uw aandacht op een tweetal tabaksadvertenties. Hoewel Panter en Ritmeester uit de koker van dezelfde stamvader kwamen, trokken ze meestal apart op. Zou een van beide naar aanleiding van de advertentie uit 1937 nog de sigaar zijn geweest?

De jeugdherinneringen van Teus van Beek hebben verschillende pennen in beweging gebracht.

Allereerst die van Van Beek zelf. Hij wees ons op twee kleine onvolkomenheden op pagina 55. De panoramafoto is omstreeks 1915 gemaakt (en niet vóór 1910) en de boekwinkel onderaan was van P. Mark (en niet van Van Veldhuizen). Voor Johan Slok was het verhaal van Van Beek aanleiding tot een nadere introductie van het Kamerlid Willem van Manen. En dus kreeg de komeet uit Ede nóg een staartje. Ten slotte werd ook Peter Will geïnspireerd door Van Beek. Hij gaat in op 'De Vlas' en het Rottepad en debiteert en passant andere nieuwe feiten als aanvulling op zijn straatnamenboekje. Leuk dat we zo samen verder komen!

Zoals steeds heeft ook nu het bestuur het laatste woord. De vereniging groeit en bloeit en voor elk lid is er een cadeautje. Wie ons wil verrassen met een tekst voor het nummer van maart, moet dat doen vóór 18 januari 2001. Een hartelijke groet.

De eerste notulen van de voorloper van de Stichting Oranjedag Veenendaal. (Gemeentearchief Veenendaal.)

Koukleumen in historische kledij

Binnenkort viert Nederland feest. Dan trouwt kroonprins Willem-Alexander met zijn Máxima. Ook in het verleden waren de Oranjes menigmaal het middelpunt van een volksfestijn. Zoals in 1937, toen kroonprinses Juliana in het huwelijk trad met Bernhard. De Veenendalers pakten uit met een prachtige historische optocht. Het feest was voor de bevolking een lichtpuntje in de sombere crisisjaren en een welkome doorbreking van de grauwe fabriekssleur van alledag.

DOOR MARTIN BRINK

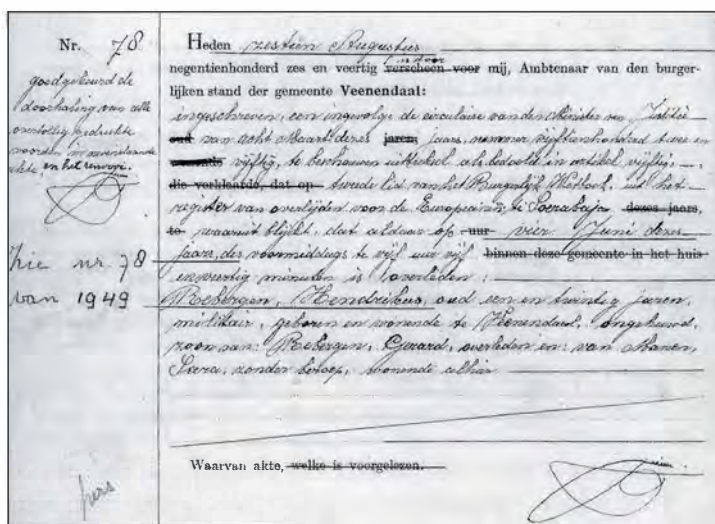
Het vorige decembern timer van Oud Veenendaal (jrg 15, nr 4) bevatte een aantal lezenswaardige verzen, vaak geschreven ter gelegenheid van hoogtedan wel dieptepunten in de Veenendaalse geschiedenis. Het is een goede gedachte van de redactie geweest om de lezers deze folklore in herinnering te brengen. (1) Immers: in vroeger dagen - toen radio en televisie nog geen gemeengoed waren - was men vooral aangewezen op krant, pen en papier. Tot in de jaren zestig werden daarom gelegenheids-gedichten gemaakt die in een enkel geval werden gepubliceerd, maar meestal in een schriftje terecht kwamen en later - helaas - als nutteloos werden weggegooid.

De gedichten vormen een tijdsbeeld: ze geven een indruk van wat op dat moment door de burger werd ervaren. De gedichten in het decembern timer zijn uiteraard maar een greep. Teus van Beek bijvoorbeeld, de bekende sigarenmaker en later eigenaar van het sigarenfabriekje Beco (Beek & Co) uit het Kostverloren, heeft veel meer gedichten gemaakt. Afdrukt op de pagina's 140 tot en met 143 is een drietal gedichten die hij schreef voor de buurtvereniging Kostverloren bij het bevrijdingsfeest in augustus en september 1945. Voor Van Beek waren kleine gebeurtenissen in

de directe omgeving of in familiekring aanleiding om die in poëzie samen te vatten. Midden jaren tachtig zijn die gedichten gebundeld en tijdens een familie-reünie verspreid.

Jongens overzee

Er zijn meer gedichten bekend. De behouden terugkomst van de 'jongens overzee' in de periode 1945 tot 1950 was voor het thuisfront aanleiding tot vreugdebetoon op papier. Het tegenovergestelde kwam ook voor. Toen de 21-jarige marinier Hendricus Rebergen op 4 juni 1946 in het verre Indië stierf, plaatste een inwoner van Veenendaal een vers in het nieuwsblad De Vallei.

Overlijdensakte van Hendrikus Rebergen. (Archieven gemeente Veenendaal 1942 - 1990, Gemeentearchief Veenendaal.)

Onderzoek

Naar de Veenendaalse jongens die niet uit Indië terugkeerden wordt op dit moment onderzoek gedaan. De omstandigheden waaronder zij stierven alsmede hun lotgevallen bij de eenheid waartoe zij behoorden, worden onderzocht in verschillende archieven. Ook via gesprekken met familieleden wordt gepoogd een beeld te schetsen van deze vergeten groep Veenendalers. Het is de bedoeling dat de resultaten te zijner tijd op passende wijze worden gepubliceerd.

De onderzoeker, tevens auteur van dit verhaal, wil hen daarmee aan de vergetelheid ontrukken. Hij is zich ervan bewust dat het om een gevoelige kwestie gaat, maar tracht op die manier een blijvend eerbetoon te geven aan de Veenendalers die hun leven gaven voor een - achteraf gezien - zinloze zaak.

Informatie is welkom bij Martin Brink, Stevenaak 6, 3904 RV Veenendaal, telefoon: 0318 524456, e-mail: veluwepost@dds.nl.

Kees Stip wordt in het decembernummer van 2000 ook aangehaald. Hij was verantwoordelijk voor het 'Veense Volkslied' (afgedrukt op pagina 130 en 131). Stip was een geboren en getogen Veenendaler. Zijn vader was voorzitter van de Vereniging Oranjedag. Stip was in zijn jonge jaren reserve-luitenant bij het 10 Regiment Infanterie (R.I.) dat in 1939/1940 in Veenendaal lag. Het regimentsbureau bevond zich bij de familie De Haas op de Markt. Kees Stip werd later landelijk bekend als medewerker van het Polygoon-bioscoopfilmjournaal (met name van de jaaroverzichten in de jaren vijftig en zestig) en als dichter van dierrijmen. Hij overleed eerder dit jaar.

In 1998 kwam het boekje 'Geen Punt' uit (Stip werd door intimi 'Punt' genoemd, vandaar de titel). Daarin kijkt hij voor het eerst terug op zijn jeugd in Veenendaal. (2) In rancune weliswaar, maar het is zijn onverbloemde kijk op gebeurtenissen en personen in Veenendaal. Het boek is het waard om gelezen te worden.

Op verzoek van zijn uitgever stelde Stip zijn memo-

res samen en het lijkt erop alsof hij zijn ladekast heeft leeggehaald. Vergeten gedichten werden alsnog gepubliceerd. De auteur van dit artikel stuurde hem jaren geleden het gedicht 'De goede herberg' op en ook dat kwam terecht in 'Geen Punt'. 'De goede herberg' duidt op het voormalige regimentsbureau, Hotel De Haas aan de Markt. Stip maakte het vers op verzoek van de club van oud-officieren van 10 R.I. Het kader hield elk jaar een reünie in het oude regimentsbureau. (3)

Zoals gemeld behoorde Veenendaler Stip (samen met de Veenendaalse dokter/kapitein C.P. Engel) ook tot deze groep. Het rijm bracht hem in conflict met zijn oude strijdmakkers. Een misverstand over wel of geen betaling voor de opdracht deed hem besluiten deze periode voorgoed achter zich te laten. Wat rest is dit vers en zijn krabbel als bewijs van zijn aanwezigheid op de presentiekaarten van de eerste reünies. Er bestaan plannen om het vers in de hal van het huidige appartementencomplex op te hangen als onderdeel van een fotoserie over de drie Korenbeurzen die op deze plek hebben gestaan.

Verder maakte een Veenendaler in 1956 een lofzang op de sloop van de pastorie op de Markt. Dat deed hij ook bij het verdwijnen van de Wilhelminaboom.

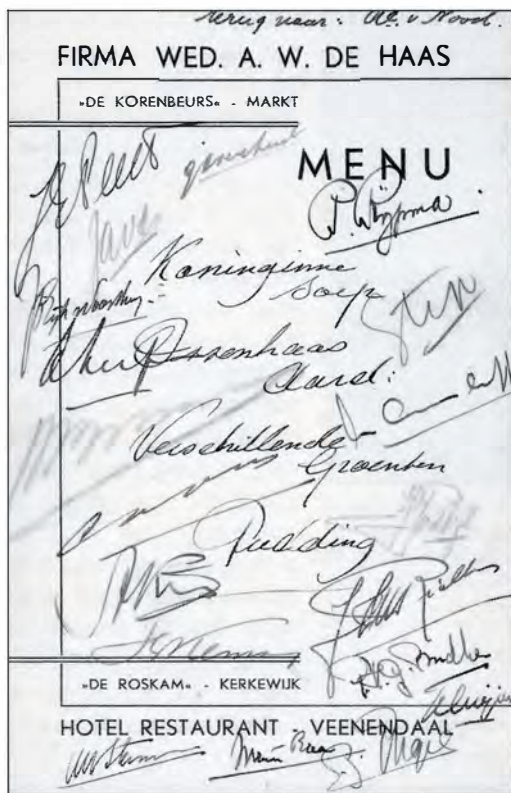
DE GOEDE HERBERG

Wie zwerft waar het geluk hem wenkt
en ziet verkleumd de sterren rijzen
die mag het lot gelukkig prijzen
dat hem de goede herberg schenkt.

De eerte strofe.

Verdwenen

Het dichten op bijzondere gebeurtenissen is vrijwel verdwenen. De moderne samenleving laat het bijna niet meer toe. Jongeren zijn vertrouwd met internet en e-mail. Een brief is haast een zeldzaamheid geworden. Het is niet voor niets dat instellingen die zich inzetten voor cultuurbehoud in Nederland, zoals

Kees Stip is een bekende Nederlandse dichter, geboren en getogen in Veenendaal. Ooit behoorde hij tot het kader van het 10 Regiment Infanterie. Zijn naam komt voor op deze 'presentielijst', gemaakt tijdens de jaarlijkse reünie van oud-officieren in het voormalige regimentsbureau Hotel De Haas aan de Markt. Als presentielijst werden de voor- en achterzijde van een menukaart gebruikt. Stip staat rechts naast de 'Koninginnesoep'. Uit de kaart blijkt ook dat de Firma Wed. A.W. de Haas eigenaar was van zowel De Korenbeurs aan de Markt als De Roskam aan de Kerkewijk. (Archief reserve-majoor en veldprediker Ad van Nood, collectie Martin Brink.)

het Nederlands Openlucht Museum in Arnhem en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht, projecten activeren om het dagelijks leven in beeld of geschrift vast te leggen. Opdat iets van de huidige jachtige tijd bewaard blijft en onderzoekers over vijftig jaar niet met een gemis geconfronteerd zullen worden.

Aanleiding voor deze inleiding zijn de foto en het vers op de pagina's 139 en 140 van het vorige decembernummer van Oud Veenendaal. Dit vers werd gemaakt door H. Gottmer te Amsterdam ter

gelegenheid van de viering van het vermeende vierhonderdjarig bestaan van Veenendaal in september 1949. (4)

Het bijschrift is niet correct, sterker nog: de foto heeft niets met het vers te maken. Het is geen groep feestvierders van 1949, maar een van de groepen van de historische-allegorische optocht ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard op donderdag 7 januari 1937. In (kranten-) publicaties van de laatste jaren wordt dezelfde fout gemaakt of helemaal geen aanleiding meer genoemd. (5) Dus is het goed dit huwelijksfeest opnieuw voor het voetlicht te halen.

Feesten

Er is in de recente Veenendaalse geschiedenis een aantal momenten aan te wijzen waarop de bevolking massaal in actie komt om feest te vieren. In 1898 was dat het geval bij de inhuldiging van koningin Wilhelmina. Veel straten hadden toen erebogen en in historische kledij uitgedoste groepen maakten zich op voor een presentatie. Burgemeester jhr mr L.H.J.M. van Asch van Wijck onthulde in die dagen de Wilhelminaboorn op de Markt. In 1923 vierde koningin Wilhelmina haar vijftienvigti jarig regeringsjubileum. Ook in Veenendaal leidde dat tot geestdriftige uitingen van liefde tot het Oranjehuis. Foto's getuigen van een feestelijk versierde Hoofdstraat.

Ook het verwelkomen van een nieuwe burgemeester - in optocht in een open rijtuig vanaf de gemeentegrens tot aan het gemeentehuis - was in vroeger dagen reden tot uitzinnige vreugde. In 1902 gebeurde dat bij de intocht van burgemeester H.A. van de Westeringh, idem in 1926 toen burgemeester mr J.J.P.C. van Kuyk in Veenendaal kwam. Het volk liep massaal uit en men werd zelfs opgeroepen om de vlag uit te hangen.

In 1913 vierde het land feest vanwege honderd jaar onafhankelijkheid. In Veenendaal vormde het fabriekspersoneel tal van historische groepen. Zo was er een rijdende drukkerij die herdenkingsdoeken fabriceerde om ze ter plaatse aan het publiek uit te delen. Voorts kwam 'Koning Willem I' per aak aan ter hoogte van het Oude Liedenhuys aan de Kerkewijk (nu het dienstencentrum aan de Duivenwal). Hij werd daar verwelkomd door het organiserend comité.

Vroeger liep iedereen uit voor een feest. Het was een leuk verzetje in de dorps gemeenschap die Veenendaal aan het begin van de vorige eeuw nog was. De Onafhankelijkheidsfeesten van 1913 werden ook in Veenendaal groots opgezet met als hoogtepunt een optocht waarin de plaatselijke industrie centraal stond. (Collectie H.A. Slok-van de Lustgraaf.)

Oudere Veenendalers herinneren zich nog de grote bevrijdingsoptochten van 1945 en 1946. Fotoreportages en filmbeelden laten zien hoe de bevrijding werd gevierd: per groep werd een episode uit de bezetting zo goed mogelijk nagespeeld. In september 1949 werd een feestweek gehouden in verband met het vierhonderdjarig bestaan van Veenendaal. Het werd een week met vele hoogtepunten. Zo verrees op de Markt een middeleeuws dorp waar men kon 'trouwen', er was een tentoonstelling met historische zaken en hedendaagse kunst, panden waren geïllumineerd en er kwam een gedenkboek uit. Recentelijk werd de feestvlag uitgehangen bij de herdenking van tweehonderd jaar zelfstandigheid van Veenendaal in 1995, toen een speciale munt werd geslagen.

Laat wakker

In januari 1937 was er ook zo'n feest waarvoor de hele bevolking in de benen kwam: het huwelijk van Juliana en Bernhard. Dit feest zou veel indruk maken, al was het maar omdat alle groepen bij de start en tijdens de optocht op de foto werden gezet. Zodoende is het een tastbare herinnering geworden, die nog in menig Veenendaals fotoalbum terug te vinden is. Het was een echt spektakel, een hele

belevens. En voor de jeugd leek maar geen einde aan de stoet te komen.

Veenendaal werd pas laat wakker om de huwelijksfeesten van het koninklijk paar te vieren. De Vereniging Oranjedag Veenendaal werd daarmee belast. (6)

Naast de gebruikelijke (jaarlijkse) programmapunten zoals het luiden van de kerkklokken, het houden van een toespraak door de erevoorzitter van Oranjedag, burgemeester Van Kuyk, een optocht en samenzang met en door schoolkinderen en zang in de 'Gemeente-muziektent' op de Markt door het mannenkoor De Veenzangers, wilde het bestuur ook iets bijzonders

presenteren. Het werd een historische-allegorische optocht.

Voorzitter J. Stip noemde in het oranjekeurige programmaboekje (prijs vijftien cent) dat ter gelegenheid van de tweedaagse feesten verscheen, de reden waarom men juist voor deze feesten koos: "De Vorstelijke Huwelijksdag is aangebroken! Dan zullen U in Veenendaal met vlaggen en dennentakken toewuiven, die met allerlei kunstige versiering ons dorp in bruidstooi hebben gezet. Dan zal ook de gewijde muziek verklanken, die op den vooravond in de tent op de Markt wordt gegeven. Het is een Nationaal feest en onze Prinses is een Nationale Bruid, die ongedwongen en eenvoudig het gansche Nederlandsche Volk deelgenoot heeft gemaakt van haar geluk: 'wij zijn het eens, zeer eens geworden'. Er is dan ook waarlijk reden om dankbaar en verheugd te zijn. Reeds ongeveer 350 jaar houden oude banden Nederland en Oranje verbonden. Een innige persoonlijke liefdesband bindt ons thans al vele, vele jaren aan onze geliefde Koningin en Kroonprinses. Worde dan ook van onze kant het driefoudig snoer: 'God, Nederland en Oranje' opnieuw bevestigd door een spontane, waardige uiting onzer afhankelijkheid op de aanstaande feesten."

PROGRAMMA

van de feestelijkheden, ter gelegenheid van de verjaardag van
H. M. DE KONINGIN en de bevrijding van ons Vaderland.

Donderdag 30 Augustus 1945

- 19.00—20.00 uur. Zang op de Markt door de Mannenzangvereniging „de Veenzangers” alhier, onder leiding van den heer G. van Zanten.
20.30 uur. Herdenkingsavond in de Ned. Herv. Kerk op de Markt.
Gecombineerde Veenendaalse zangkoren, onder leiding van den Heer G. van Zanten, met als spreker den Heer J. van de Nadort, Hoofd der Vrije Christelijke School aan de Nieuweweg. Toegangs prijs f0.25.

Vrijdag 31 Augustus 1945

- 6.30 uur. Reveille.
7.30 uur. Opening van de feestelijkheden ten gemeentehuize door den Burgemeester dezer gemeente.
8.00 uur. Kranslegging in het plantsoen nabij het station, ter eerbiedige nagedachtenis aan hen, die vielen.
8.30—9.30 uur. Wijdingsdiensten in de verschillende kerken in deze gemeente.
10.00 uur. Parade door het alhier gelegerde Canadese legeronderdeel.
Deze parade wordt afgenomen vóór het gemeentehuis door den Commandant van dit Korps en den Burgemeester.
11.00—12.00 uur. Kinderzang op de Markt door ongeveer 3500 schoolkinderen onder leiding van den Heer H. Wels. Daarna tractatie in de scholen en aanbieding van een blijvend aandenken.
12.00—14.00 uur. P A U Z E.
14.30—16.15 uur. Voetbalmatch op het terrein „de Salamander” aan de Bergweg tussen Wageningen I en Veenendaal I.
16.15—18.00 uur. Sportwedstrijden met de alhier gelegerde Canadezen en de burgers van Veenendaal op het terrein „de Salamander” aan de Bergweg. Baseball-demonstratie.
18.00—20.00 uur. P A U Z E.
20.00—22.00 uur. Concert op de Markt door het Muziekgezelschap „D.S.” alhier, onder leiding van den Heer A. J. de Goeij, met volkszang.

Zaterdag 1 September 1945

- 8.30 -- 9.30 uur. Zang op de Markt door de Chr. gemengde zangvereniging „Con Amore” alhier, onder leiding van den Heer C. Budding.
10.00 -- 12.00 uur. Grote Allegorische optocht. Deopstelling heeft plaats op het stationsemplacement
ROUTE: Station, Kerkewijk, Bergweg, P. H. van Rijnstraat, naar de Sav. Lohmanstraat, Patri-
moniumlaan, Kerkewijk, Hoofdstraat, Hoogstraat, Prins Bernhardplein, Prins Bernhardlaan tot de
Buurtsteeg, Buurtlaan, Nieuweweg oversteken, Holleweg, Vendelsweg, Julianastraat, Zandstraat,
Korte Molenstraat, Molenstraat, Achterkerkstraat, Markt, Kerkewijk, Station (ontbinding).
12.00 -- 14.00 uur. P A U Z E.
14.00--15.30 uur. Openluchtuitvoering van de Gymnastiekvereniging „Sparta”, onder leiding van
den Heer E. van Asselt, op het terrein nabij het postkantoor in de J. G. Sandbrinkstraat.
14.00--17.45 uur. Ringrijderij met jeeps door de alhier gelegerde Canadezen en niet dogcarren en te
paard door de burgers in de Hoofdstraat.
17.45 -- 18.30 uur. Estafeteloop door de gemeente.
ROUTE: Marchaussekeazerne (start), Kerkewijk, Hoofdstraat, Zandstraat, Gortstraat, Vendelsweg, Holleweg, Nieuweweg, Hoofdstraat,
Markt (finish). Afsand ± 4 km. Wisselpunten: Marchaussekeazerne, Overweg H. J. S. M., Oude Rijnsesterabriek, Markt, D.S.
(ingang), Julianastraat, Rozestraat, J. Vonk (Vendel), Ennolaan, Ger. Gem. school, Markt.
18.30 -- 19.30 uur. P A U Z E.
19.30 -- 21.00 uur. Concert op de Markt, door het Muziekgezelschap „Caccilia” onder leiding van
den Heer E. van Walsen, met volkszang.
21.00 -- 22.30 uur. Fakkeloptocht door de gemeente. Start op het stationsemplacement H. J. S. M.
ROUTE: Station, Kerkewijk, Da Costastraat, Talmplein, Talmstraat, Patrimoniumlaan, Kerkewijk, Hoofdstraat, Hoogstraat, Prins
Bernhardplein, Prins Bernhardlaan, Mulderslaan, Prinsesselaan, Ennolaan, Nieuweweg, Holleweg, Vendelsweg, Gortstraat, Zandstraat,
Boutrstraat, Achterkerkstraat, Markt, Kerkewijk, J. G. Sandbrinkstraat, vuurwerkterrein, ontbinding.
22.30 uur. Groot schitterend vuurwerk op het terrein nabij het postkantoor in de J. G. Sandbrink-
straat.
Het vuurwerk wordt afgevuurd door het afschieten van lichtkogels door de alhier
gelegerde Canadezen.
HET BESTUUR.

De groepen startten vanaf het plein van de Gelderse School. Ze werden op de foto gezet door fotograaf Voget van de Patrimoniumlaan. Dit is de groep van Instituut Van Rijswijk (De Steno-Typist), die prins Willem I met zijn gevolg uitbeeldde. (Collectie Martin Brink.)

De feestelijkheden begonnen al op woensdag 6 januari met het luiden van de klokken. Daarna had in de Oude Kerk een wijdingsavond plaats met als sprekers de predikanten S.C. van Wijngaarden en D. van Enk. Vervolgens kon men luisteren naar koraalmuziek in de muziektent op de Markt, verzorgd door het muziekgezelschap Caecilia.

Om de optocht van 7 januari in goede banen te leiden en zo groots mogelijk op te zetten, werd een uit negen personen bestaande voorbereidingscommissie geïnstalleerd. (7) Deze commissie kwam op 7 december 1936 voor het eerst bijeen. De leden hadden dus amper een maand de tijd om iets fraais tot stand te brengen. Zo'n korte voorbereidingstijd kon blijkbaar nog in die tijd.

Uit de notulen blijkt dat men, na ruggespraak met het bestuur, voor een ding zeer beducht was: uitingen van minder Oranjegezinde gevoelens, waarbij vooral de nationaal-socialistische sfeer in het oostelijke buurland in gedachten werd gehouden. In de notulen staat hierover te lezen: "Tijdens de optocht zal geen uiting van een of andere politieke richting mogen worden gegeven...". Aan de deelnemers werd dit vooraf ook nadrukkelijk kenbaar gemaakt.

Herauten te paard

Aan de optocht deden groepen van tal van bedrijven mee (zoals de Ritmeester, de VSW, de Frisia

Wolspinnerij, de firma H. & J. van Schuppen en de N.V. gebr. Van Leeuwen Wolindustrie), maar ook verenigingen (zoals gymnastiekvereniging Sparta, de Plaatselijke Rijvereening, de Veenendaalsche Lawn Tennisclub en tennisclub Bergzicht). Zij maakten de optocht tot een waar beleevingsfeest, niet alleen voor de vele toeschouwers, maar ook voor de deelnemers zelf.

Dat begon al bij het uitzoeken van de kleding. De Voorbereidingscommissie nam als eerste een kijkje bij de firma P. Schilder, het kledingverhuurbedrijf aan de Eusebiusbinnensingel 3 in Arnhem. "Een wereld van geschiedenis ging voor ons open toen we daar

op de zolder kwamen. Geweldig!" verklaarde commissielid Eef van Asselt in 1990. Daar werden de kostuums voor de verschillende groepen uitgekozen.

"De paarden werden voor zeven gulden gehuurd bij het 4 Regiment Veldartillerie in Ede waar een van de leden van Oranjedag goede contacten mee had. Een kortstondige paardrijles werd aan de deelnemers gegeven op de Salamanderhei (nu villawijk De Salamander, MB). De statige rijpaarden kwamen van een vereniging in Kesteren. Start- en eindpunt was de Gelderse School aan de Prins Bernhardlaan (nu garage Van de Weerd, MB)."

Die zevende januari begon met een rondgang door het dorp door herauten te paard. Dat gebeurde vanaf half acht. "Zij verkondigen aan de bevolking dat de hoogtijdag in Neerlands geschiedenis is aangebroken," aldus het programmaboekje. De klokken van de Oude Kerk en de Julianakerk werden geluid, waarna burgemeester Van Kuyk de feestelijkheden in gebouw Eltheto opende. Alleen genodigden waren daarbij aanwezig. Hierna begon de kinderop- tocht naar het centrum met aansluitend zang door 2500 schoolkinderen op de Markt. Het geheel stond onder leiding van meester H. Wels, onderwijzer aan de Nieuwewegeschool.

Men trof het die dag niet. Er stond een snijdende wind. Ook de deelnemers aan de historische optocht

hadden last van de ijzige januarikoude. Elke groep werd op het schoolplein op de foto gezet door fotograaf Voget (abusievelijk wordt hij ook wel Vogel genoemd), gevestigd aan de Patrimoniumlaan. Het is niet precies bekend in welke periode hij in Veenendaal zaken deed, zeker is dat dit slechts een paar jaar is geweest. Voget trok met de groepen op en fotografeerde ook tijdens de optocht.

De kostuums werden naar de Gelderse School overgebracht. Vanaf half acht kon men zich in de klaslokalen omkleden, om ongeveer tien uur moesten de deelnemers klaarstaan. De eerste plichtpleging bestond uit het poseren voor de fotograaf.

De groepen werden begeleid door twee muziekkorpsen. In de stoet reed ook de 'auto van Prins Bernhard' mee. Die werd verzorgd door garage Van

der Kolk uit Wageningen.

Fabrieken en verenigingen beeldden iets uit. De Ritmeester was vertegenwoordigd met twee groepen: ritmeester Buat en prins Willem II. De organisatie was punctueel. Eef van Asselt herinnerde zich in 1990 nog dat "de groep Buat een verkeerde kleur sjerp droeg. We hebben de handboeken er toen op nageslagen." Toch moest men het er mee doen, tijd om iets te wijzigen was er niet.

Elke groep moest haar eigen kledingstukken huren. Meestal waren de kosten voor het bedrijf of de vereniging. Het verhuurbedrijf was uiteraard zuinig op het materiaal. Van Asselt: "Na afloop stond de eigenaar van de kostuums ons al op te wachten. Alles moest direct uit!"

Hoe zo'n groep werd samengesteld, vertelt mevrouw

Voorkomt GRIEP!

DOOR „AFLUKIN“
2X DAAGS 2 PILLEN IS VOLDOENDE

VOORTS ZIJN WIJ RUIM GESORTEERD IN ALLERHANDE HOESTARTIKELEN					
HOESTPOEDERS	HOESTDRANKEN	DOOSJES	DROP		
HOESTPILLEN	BORST SIROOP	LOSSE	DROP		
HOESTCACHETS	THUJN SIROOP	DOOSJES			
ENZ.	ENZ.	ENZ.	ENZ.	HOEST BONBONS	
				ENZ.	ENZ.

DROGISTERIJ „DE VIJZEL“
HENNY JANSEN — APOTH. ASS.
Zandstraat 9 — Telef. 215 — Veenendaal

Prijs 15 Cent

6
J
A
N
U
A
R
I

1
9
3
7

Vraagt
op
de
feestdag
Wilhelmina's

Warme Chocolademelk

BEREID MET DROSTE
VERPLEEGSTER-CACAO

PER BEKER 6 EN 10 CENT

OFFICIEEL PROGRAMMA

7
J
A
N
U
A
R
I

1
9
3
7

VAN DE FEESTEN
TE VEENENDAAL

TER GELEGENHEID
VAN HET HUWELIJK
VAN H. K. H.

PRINSES JULIANA
DER NEDERLANDEN MET Z. D. H.

PRINS BERNHARD
VAN LIPPE-BIESTERFELD

UITGAVE JAC. VAN HARDEVELD — VEENENDAAL

Nadruk verboden

De omslag van het programmaboekje. (Collectie Martin Brink.)

Bezoekt 7 Januari

de Hotels

»DE KORENBEURS«

en

»DE ROSKAM«

IN BEIDE HOTELS 2 ORKESTEN
GEWONE CONSUMPTIEPRIJZEN

Ook de

DE KEGELBAAN

achter »De Roskam« is tot Hotel ingericht en voor het publiek geopend

Beleefd aanbevelend,
Fa. Wed. A. W. DE HAAS
VEENENDAAL

In de Veenendaalse horeca werd het huwelijk aangegrepen om speciale evenementen te organiseren. Vanaf De Roskam startte 's avonds een fakkeloptocht. (Advertentie in het programmaproefje, collectie Martin Brink.)

M. Scholts-Heij. Zij werkte als achttienjarig meisje op de expeditie van de Ritmeester Sigarenfabriek. In 1990 herinnerde zij zich: "Op een goed moment werden op de fabriek deelnemers gevraagd. Het leek ons wel leuk. Met drie personen van onze afdeling gaven we ons op. Ik werd uitgekozen om als edelvrouw deel te nemen." Zij deed mee aan de groep prins Willem II. "Op de Kerkewijk sloeg het paard op hol. Met moeite kon het in bedwang worden gehouden. Het was een koude maar wel gezellige dag. De jurk had ik overigens wel naar huis willen meenemen. Hij was gemaakt van die mooie dikke fluwelen stof. Enkele dagen later waren de foto's klaar. Die werden op de fabriek afgeleverd en wij mochten er een paar uitzoeken."

Na de optocht kon het publiek nog genieten van twee muziekuutvoeringen, beide in de muziektent op de Markt. Tussen vier en vijf uur zong het mannen-

koor De Veenzangers een aantal vaderlandse liederen, terwijl het koor Excelsior (een Veenendaals koor dat heeft bestaan van 1924 tot 1941) hetzelfde deed tussen zeven uur en kwart voor acht.

Na hun uitvoering volgde nog een massazang op de Markt met begeleiding van het muziekgezelschap van de DS. Begonnen en besloten werd met het Wilhelmus. Om negen uur startte vanaf de Kegelbaan achter Hotel De Roskam bij het station een fakkeloptocht. Het vreugdevuur om half elf vormde een waardig slot van de feestelijkheden.

Erebogen

Een ander aspect van de feestelijkheden in 1937 was het maken van erebogen. Daar zijn de Veenendalers goed in, want bij vrijwel alle eerdergenoemde feesten werden bogen gemaakt. In het programmaboekje wordt gemeld dat deze bogen op dinsdag 5 januari 1937 's middags bij daglicht en 's avonds om zes uur bij kunstlicht werden gekeurd. In de jury zaten de echtgenoten van een aantal Veenendaalse notabelen. Verantwoordelijk voor de keuring waren de dames: Van Kuyk geboren jkvr. Van Lennep, De Ruiter geboren Hupkes, Dekker geboren Van Ravenhorst, Middelhoven geboren Van Engelenburg en De Vries geboren Anbeek.

Voor de versieringen werden verschillende geldprijzen ter beschikking gesteld. Zo was de eerste prijs vijftig gulden, de tweede vijfenveertig gulden en de derde veertig gulden. In totaal waren er tien geldprijzen, waarvan de tiende prijs een bedrag van vijf gulden betrof. Het is niet bekend hoe de prijzen zijn verdeeld.

Van één boog is wat meer bekend. Een afbeelding hiervan is terug te vinden in deel 1 van het alleraardigste ansichtkaartenboekje 'Veenendaal. Zo was het' van Ineke van Schuppen-Diepeveen. Daarin staat de pompeuze boog die de Kerkewijk overspant.

Het immense bouwsel stond ter hoogte van kruidenier Hofland, bakker Hament en tabakswinkel De Koning en was geplaatst door buurtvereniging Over 't Spoor. Iets verderop, bij de Vaartbrug, stond een wat ieler exemplaar. Daarin waren de gekroonde letters 'J' en 'B' verwerkt. Dit zijn de enige bogen waarvan foto's bekend zijn. Of er elders in Veenendaal ook erebogen stonden, is niet bekend.

De boog van Buurtvereniging Over 't Spoor werd op

De groepen

De historische-allegorische optocht telde tweeëntwintig groepen. Vijf ervan waren andersoortige groepen: de muziekgezelschappen DS (Scheepjeswolharmonie) en Caecilia, 'de auto van Prins Bernhard met nummerplaat I. A. 107108' en een tweetal versierde landauers.

De tocht startte om elf uur en eindigde omstreeks half drie. Aan de kop van de optocht was een open landauer met daarin het bestuur van de Vereniging Oranjedag, daarachter kwamen de leden van de Optochtcommissie te paard. Zij hadden enkele dagen ervoor nog een speedcursus paardrijden gekregen op de Salamanderhei.

Zij kwamen na de herauten en het muziekgezelschap van de DS. Achtereenvolgens werd deelgenomen door de volgende groepen: tennisclub Bergzicht (zij beeldden Willem de Oude, de stamvader der Oranjes, en zijn gevolg uit), de Steno-Typist ('Prins Willem I'), Gymnastiekvereniging Sparta ('Prins Maurits'), N.V. Veenendaalsche Stoomspinnnerij en Weverij ('Burgemeester Van der Werff met schepenen'), N.V. Frisia Wolspinnerij ('Piet

Hein'), N.V. Ritmeester Sigarenfabrieken (met de groepen 'Prins Willem II' en 'Ritmeester Buat'), Modevakschool Mej. Gerrits ('Prins Willem III'), Firma H. & J. van Schuppen ('Prins Willem IV'), N.V. gebr. Van Leeuwen Wolindustrie ('Prins Willem V'), N.V. v/h Wed. D.S. van Schuppen & Zn. ('Koning Willem I'), Sigarenfabriek Cavansa ('Koning Willem II'), Plaatselijke Rijvereening ('Koning Willem III') en opnieuw Modevakschool Mej. Gerrits ('praalwagen Koningin Emma'). Groep zestien was een versierde landauer symboliserend koningin Wilhelmina en prins Hendrik. H. van Manen was de koetsier en I. van Hunnik de palfrenier.

Voorts was er een groep 'Assepoester' met S. van de Weerd als de naamgeefster en C. Gossink als de prins. Groep 20 was genaamd 'Mailcoach' en werd uitgebeeld door leden van de Veenendaalsche Lawn Tennisclub. De voorlaatste groep was de 'Laplansche Stedevaart', terwijl het laatste gezelschap een Zigeunergroep betrof. C. van de Westeringh speelde voor berenleider. A. van Hardeveld zal het die dag niet koud gehad hebben: hij kroop in de huid van een beer. Voor de historische optocht werden geen prijzen beschikbaar gesteld.

De stoet op de Markt. (Collectie gemeentearchief Veenendaal.)

Buurtvereniging Over 't Spoor maakte een erepoort aan de Kerkewijk. Van deze foto werd een ansichtkaart gemaakt. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

de foto gezet door Voget. Hij was zelf lid van deze club en het is denkbaar dat hij de bestuursleden heeft geactiveerd om er iets moois van te maken. Het is namelijk opvallend dat alleen van deze boog (beter is te spreken van een poort) een ansichtkaart werd vervaardigd.

De Vereniging Oranjedag dacht ook aan een groep die het wat minder breed had. "Tenslotte zal aan de arbeiders, te werk gesteld bij de werkverschaffing of opgenomen in de steunregeling, alsmede aan alle personen, die door een kerkelijke- of burgerlijke instelling van weldadigheid te Stichtsch- of Geldersch-Veenendaal worden ondersteund, op

woensdag 6 januari 1937 een krentenbrood en een rookworst worden uitgereikt."

Samenvattend kan worden gesteld dat de viering rond het huwelijksfeest in 1937 een lichtpunt was in de sombere crisisjaren. (8) Het leidde even af van de alledaagse werkelijkheid. En of die nu uit werkloosheid of monotone werkzaamheden tussen grauwe fabrieksmuren bestond, in beide gevallen golden de woorden van Oranjedagvoorzitter Stip, die in het feestprogramma tot besluit meldde: "Voor de zoveelste maal is bewezen dat eendracht macht maakt. Veenendaal is in bruidstooi!"

NOTEN

- (1) Naar Veenendaalse gelegenheidsverzen is nog weinig onderzoek gedaan. In buurgemeente Renswoude is dat onderzoek verder. Sjoerd Laansma - hij was voorzitter van Oud Renswoude en is kenner van de geschiedenis van het kasteeldorp - stelde enkele jaren geleden een geschrift samen met tal van gelegenheidsgedichten. Daaruit blijkt dat bijvoorbeeld het huwelijk van de burgemeester al aanleiding kon zijn voor een gedicht. Zelf voegde Laansma ook een gelegenheidsvers aan deze collectie toe.
- (2) Kees Stip: 'Geen Punt', Amsterdam 1998.
- (3) In museum Het Kleine Veenloo is nog de herinneringssteen te vinden die op 24 augustus 1946 aan de familie De Haas werd aangeboden tijdens een reünie van het 10 R.I. als dank voor het genoten verblijf in 1939/1940. Dank zij een persoonlijke actie van Jan van Hardeveld, die tijdens de sloop van De Korenbeurs in december 1985/januari 1986 aan de overkant woonde, is de steen net op tijd gered. In 1988 was er sprake van dat de herdenkingssteen ingemetseld zou worden in het appartementencomplex De Korenbeurs. De bewonerscommissie wees dat voorstel af, waarna de steen naar het museum verhuisde.
- (4) Zie voor een verslag van deze feestelijkheden, Martin Brink: 'Veenendaal hing in 1949 massaal de vlag uit'. In: Oud Veenendaal, 1995/p. 101 e.v.
- (5) Soms duikt in de literatuur een foto op van de feestelijkheden van 1937. Tot nu toe gebeurde dat zonder enige verwijzing naar het feest. Dat is bijvoorbeeld het geval in het boekje 'De Oude- of Sint Salvatorkerk. Geschiedenis van de Oude Kerk en de Markt te Veenendaal' van Henk Diepeveen, verschenen in 1986. Op bladzijde 55 zien we een open landauer onderaan de Markt met het bestuur van Oranjedag aan de kop van de optocht. Daarachter de leden van de Voorbereidingscommissie te paard. Op de foto is goed te zien hoe groot de publieke belangstelling is.
- (6) De Vereniging Oranjedag bestond op dat moment uit de volgende bestuursleden: mr J.J.P.C. van Kuyk, burgemeester van Veenendaal en ere-voorzitter; J. Stip, voorzitter; D. Blankespoor, secretaris; H.M. van Schuppen, penningmeester en de algemene leden: H.

Middelhoven, Ant. de Ruiters, G.G. de Ruijter, W.A.J. van Son en W. van de Weerthof.

- (7) Deze commissie bestond uit D.J. Anbeek, E. van Asselt, W. van Burken, G.H. Konings Hzn, St. van de Kraats, A.J. Lafeber jr, W.J. Schoemaker, F.H. van Schuppen en H.G. van Schuppen Mzn. Op de dag van de historische-allegorische optocht waren zij herkenbaar aan hun geruite broek, hoge hoed en pandjesjas.
- (8) Zie voor het sociale leven tussen 1930 en 1940 in Veenendaal onder meer Martin Brink: 'Crisis in de jaren dertig'. In: Oud Veenendaal, maart 1987/p. 4-10 en juni 1987/p. 33-40.

BRONNEN

- Artikel in Oud Veenendaal, februari 1993. Martin Brink: 'Gelderse School, vergeten gebouw met een rijke historie', p. 16.
- Notulen Voorbereidingscommissie Huwelijksfeesten 1937, 7 december 1936.
- Mededelingen Gert A. van Beek te Veenendaal inzake watersnoodramp 1855.
- Artikel in Rijnpost Weekend, vrijdag 3 augustus 1990. Martin Brink: 'Veenendaal Voorheen. Stram in de houding en sierlijk uitgedost op de gevoelige plaat'.
- Artikel in Rijnpost Weekend, vrijdag 31 augustus 1990. Martin Brink: 'Veenendaal Voorheen. Optochten lichtpuntje in sombere crisisjaren'.
- Artikel in Oud Veenendaal, november 1998. Bert Stomphorst: 'Veenendaal en de inhuldigingsfeesten 1898', p. 146 t/m 169.
- Artikel in Oud Veenendaal, september 1988. Martin Brink: 'De onafhankelijkheidsfeesten in augustus 1913', p. 66 t/m 68.
- Programmaboekje 1937: 'Officieel programma van de feesten te Veenendaal ter gelegenheid van het huwelijk van H.K.H. Prinses Juliana der Nederlanden met Z.D.H. Prins Bernhard van Lippe-Biesterfeld, 6 en 7 januari 1937'. Uitgave: Jac. van Hardeveld - Veenendaal.
- Ineke van Schuppen-Diepeveen: 'Veenendaal. Zo was het' deel I, Almere Haven 1995.
- Henk Diepeveen: 'De Oude- of Sint Salvatorkerk. Geschiedenis van de Oude Kerk en de Markt te Veenendaal', Veenendaal 1986, p. 55.

Berichten uit Het Kleine Veenloo

Nu de markt er weer opgeknapt en fris uit ziet en de vele marktkramen er weer een plaats gevonden hebben, is er ook een expositie over de markt op - jawel - Markt nummer 10.

DOOR INGE NEDERSTIGT

'Dat gaat naar de markt toe': zo heet de nieuwe wisselexpositie in museum Het Kleine Veenloo. Deze expositie loopt van 20 november tot en met 16 februari 2002. Speciale aandachtspunten zijn onder meer:

- Het ontstaan van de markt op de plek waar hij nu is
- Hoe de markt vroeger was
- Marktgelden en -verordeningen
- Speciale evenementen, zoals de kermis op de jaarmarkt
- Werken en wonen rond de markt.

Wim Kroesbergen bij de opening van zijn expositie 'Portretten' op 24 september 2001. (Collectie Inge Nederstigt.)

Hierbij wordt gebruik gemaakt van oud fotomateriaal en originele documenten uit het gemeentearchief van Veenendaal. Tevens is er een diaprojectie van de huidige markt. Kortom, een boeiende expositie die de moeite van het bezichtigen waard is!

Opening expositie Wim Kroesbergen

Op 24 september werd in het museum onder grote publieke belangstelling de expositie 'Portretten' van Wim Kroesbergen geopend. Burgemeester J.J. Spros verrichtte de officiële opening na een woord vooraf door de voorzitter van het museum, F.H.P. Jothmann. Met het wegtrekken van een laken onthulde de burgemeester tot zijn eigen verbazing een portret van zichzelf. De verrassing werd nog groter, toen Wim Kroesbergen hem dit portret aanbood. Spros sprak lovende woorden over het kunstenaarschap van Kroesbergen. Hij wees erop dat Kroesbergen tekenen en schilderen doceert aan een groeiende groep enthousiaste leerlingen. Later op de avond, die gezellig was met een hapje en een drankje, bood Wim Kroesbergen het museum nog een mooie ingelijste tekening aan van de Markt in Veenendaal. Deze tekening neemt een prominente plaats in in de wisselexpositie 'Dat gaat naar de markt toe'.

Jeugdexpositie

Na de jeugdexpositie over postzegels zijn we op zoek naar kinderen die ook iets willen laten zien in het museum. Wie een leuke verzameling heeft, kan zich opgeven bij Het Kleine Veenloo, Postbus 901, 3900 AX Veenendaal.

Huisconcert

Zaterdag 9 maart 2002 wordt voor de vierde maal een huisconcert gegeven in de sfeervolle ambiance

Boven de deur van het pand Markt 10 prijkt een fraaie levensboom. (Collectie Inge Nederstigt.)

van het museum. Het thema is: 'Liederen en chansons over Liefde en Onmin'. De uitvoerenden zijn Martine van Veen, piano, en Pauline Verburg, mezzo sopraan. Vertolkt worden werken van Poulenc, Caccini, De Falla, Bernstein, Gershwin en Shaffy. De kaartverkoop start op maandag 4 februari 2002 aan de kassa van theater De Lampegiet.

Enkele feiten en een oproep

De expositie 'Beeldlezen' van Youri Landman over strips ligt alweer even achter ons. Deze tentoonstelling, die liep van 11 mei tot 8 september, trok 1080 bezoekers. Met 'Veenendaal Artistiek' op 8 september heeft het museum 150 belangstellenden mogen verwelkomen. Lijkt het u ook leuk om af en toe bezoekers in het museum te verwelkomen? Meldt u zich dan aan als vrijwilliger! Inlichtingen zijn verkrijgbaar bij het museum.

Openingstijden

Historisch Museum Het Kleine Veenloo is geopend van dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur. Het bevindt zich aan de Markt 10 te Veenendaal. Rondleidingen voor groepen op afspraak: telefoon 0318 550010.

Digitaal verleden tijd

Het internet heeft de toekomst. Waarom zou je er in een blad dat juist het verleden belicht aandacht aan besteden? Heel simpel: omdat het internet in vliegende vaart bezig is informatiebron nummer één te worden. Brengen we straks voor onze kennis van het verleden eerder een bezoek aan het internet dan aan de bibliotheek of het archief? Hieronder vindt u een overzicht van sites die met geschiedenis te maken hebben.

DOOR JOHAN SLOK

Veel internetbezoekers gebruiken startpagina.nl als toegangspoort tot het world wide web. Een van de dochters van startpagina is <http://geschiedenis.pagina.nl>. Op deze pagina vindt u een allegaartje aan sites die met geschiedenis te maken hebben. Ze zijn geordend op tijdspanne, regio en historische figuren.

Een andere toegangspoort tot het internet is de site <http://www.historischhuis.nl>. Op deze site staan wel 3000 doorverwijzingen naar historische onderwerpen.

Ook de belangrijkste bibliografieën op het terrein van de (Nederlandse) geschiedenis zijn op het internet te raadplegen. U kunt er naartoe surfen via de

webadressen van de universiteitsbibliotheken. Deze kunt u bijvoorbeeld vinden op de site van de Koninklijke Bibliotheek: <http://www.kb.nl/>.

Ook plaatselijke en regionale historische verenigingen laten zich steeds meer op het internet zien. Een voorbeeld daarvan is de website van de Heemkundekring Bergh op <http://www.heemkunde.nl>. Ook de site van de historische vereniging Sittard is een bezoek waard: <http://www.historiesittard.nl>.

Boeken en artikelen over lokale en regionale geschiedenis worden steeds beter ontsloten. Een voorbeeld is Sabine, een digitale databank waarin alle publicaties over de geschiedenis van Utrecht worden opgeslagen. U kunt de databank raadplegen via <http://www.ubu.ruu.nl/sabine/>.

Uitnodigend is de site van het gemeentearchief Amsterdam: <http://www.gemeentearchief.amsterdam.nl/>.

Musea en archieven

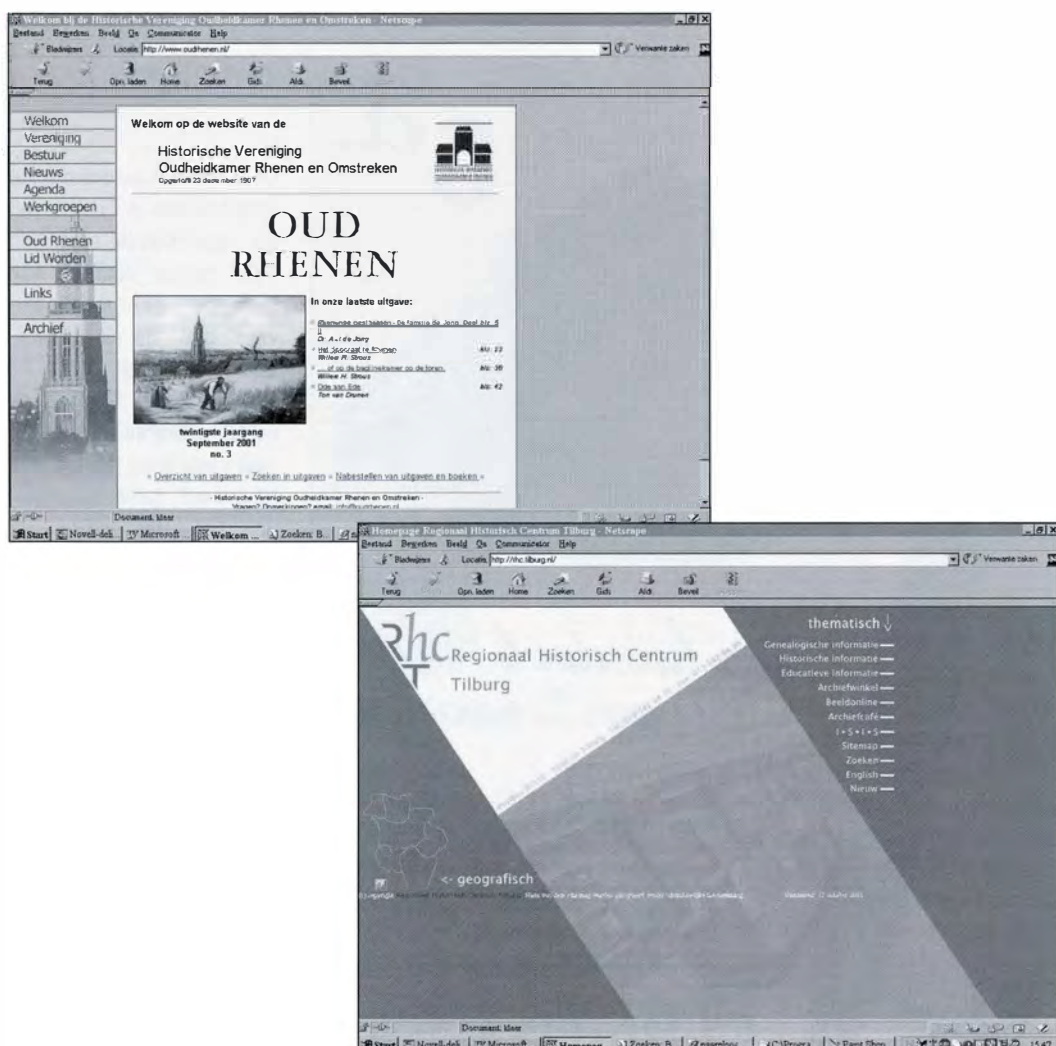
Ook musea en archieven houden zich intensief met geschiedenis bezig. Een overzicht van de musea in Nederland biedt <http://www.museumland.nl>. De collecties van de meeste musea zijn inmiddels voor het grootste deel gedigitaliseerd. Het wachten is nog op een digitale ontsluiting via het internet.

Archieven zijn daar al veel verder mee. Steeds meer archieven zetten hun bestanden op het internet. Nog een paar jaar en je hoeft niet meer noodzakelijkerwijs naar

het archief om onderzoek te doen, zo lijkt het. Lang niet alle bestanden zullen echter gedigitaliseerd worden en de echte liefhebbers hoeven dan ook niet bang te zijn dat ze het helemaal zonder originele stukken zullen moeten stellen. De computer zal nooit de sensatie van het daadwerkelijk in handen hebben van een oud stuk kunnen vervangen. Een digitaal overzicht van alle archieven in Nederland is te vinden op archiefnet: <http://www.archiefnet.nl>.

BRON

Alledaagse Dingen, nieuwsblad voor volkscultuur, regionale geschiedenis, folklore en volkskunst in Nederland, nummer 2, juli 2001.

Ook voorbeeldig zijn de sites van Oud Rhenen en Tilburg: <http://oudrhenen.nl> en <http://rhc.tilburg.nl>.

Bedrijfsruimte

Veenendaal staat bekend als een nijver dorp. Begonnen als een nederzetting van turfgravers, verdiende men later voornamelijk de kost met het spinnen van wol en het maken van sigaren. Panter en Ritmeester, de grootste sigarenfabrieken, boden vele honderden mensen emplooi. De Veenendaalse sigaren werden over de hele wereld geëxporteerd.

DOOR JOHAN SLOK

6ct.

*Een handvol
voor 2 kwartjes!*

Deze vorstelijke Vorstenlanden-Ritmeester sigaar is een tractatie voor den echten kenner, den echten rooker. Groot, kloek model. Pittig en toch mild van geur en smaak. Prijs 6 cent. Probeer deze Vorstenlanden-Ritmeester; 't beteekent

smakelijk rooken voor weinig geld!

N.V. RITMEESTER

SIGARENFABRIEK - VEENENDAAL

6
OUDE VORSTENLANDEN

Vorstenlandensigaar, 1932.

De Veense sigarenindustrie ontstond aan het einde van de negentiende eeuw. In 1887 begon Jochem van Schuppen een tabakskerverij aan de Kerkewijk. Twee jaar later richtte hij met zijn broer Marinus de eerste sigarenfabriek op. Ze noemden hun fabriek 'De Nijverheid'. Later veranderden ze de naam in 'Ritmeester'.

In de jaren twintig ging de sigarenindustrie een steeds grotere rol spelen in het zich ontwikkelende Veenendaal. Vlak voor de jaren dertig bereikte deze bedrijfstak zijn hoogtepunt. Dat kwam mede doordat de Ritmeester in 1936 de bolknak introduceerde. Deze sigaar bleek een schot in de roos, die de naam Ritmeester over de hele wereld tot een begrip maakte. Kort voor de Tweede Wereldoorlog werkten er maar liefst 1700 mensen. De Ritmeester was bepaald

Panter Mignon

10 stuks á 30 cent

blikverpakking

Ritmeester succes

10 stuks á 25 cent

Probeer bovenstaande merken,

PRIMA ZANDBLAD,

HAVANA MELANGE

Panter en Ritmeester, 1937.

niet de enige producent van Veense sigaren. Naast de Ritmeester waren er onder meer de Panter en kleinere fabrieken als de Edelman, Cavansa en Monte Christo. Panter en Ritmeester werden geleid door Van Schuppens, nazaten van de oprichters van de Ritmeester. Desondanks waren ze elkaars concurrenten. Dat maakt de advertentie uit 1937, waarin ze zich samen presenteren, heel bijzonder. De andere advertentie, voor de 'vorstelijke' Vorstenlandensigaar, is uit 1932.

Na de Tweede Wereldoorlog ging het langzaam maar zeker bergafwaarts met de sigarenindustrie. De ene fabriek na de andere sloot de poorten. Alleen de Ritmeester heeft zich, met buitenlandse steun, kunnen handhaven. Ze is het enige tastbare overblijfsel van de eens zo succesvolle Veense sigarenindustrie.

Veenendaal, de straat op

Peter Will, lid van de werkgroep Dialect, Veldnamen, Straatnamen en Bijnamen, schreef het boekje 'Veenendaal, straat in straat uit' over betekenis en geschiedenis van de Veenendaalse straatnamen. Dit boekje werd in 2000 gepubliceerd. Inmiddels heeft hij een aantal nieuwe gegevens verzameld, die hij graag doorgeeft aan de leden van onze vereniging.

DOOR PETER WILL

Sinds de voltooiing van 'Veenendaal, straat in straat uit' is mijn belangstelling voor het Veenendaalse gemeentearchief onverminderd groot. Telkens weer blijkt dat het archief nog een schat aan gegevens bevat die nog niet eerder zijn gepubliceerd. Dat zijn onder meer gegevens die te maken hebben met het onderwerp van mijn boekje. Ik wil u langs deze weg deelgenoot maken van een aantal nieuwe feiten, die u kunt beschouwen als aanvulling op het boekje.

In de inleiding van 'Veenendaal, straat in straat uit' vermeldde ik, dat de straatnamen worden vastgesteld door de gemeenteraad. Inmiddels is hierin ver-

andering gekomen. De gemeenteraad heeft deze bevoegdheid in 1999 overgedragen aan het college van burgemeester en wethouders. Het college wordt nog steeds geadviseerd door een daartoe ingestelde commissie.

Herhaaldelijk gebruikte ik de naam Justus van Broeckhuijsen, landmeter van Het Sticht ofwel Utrecht. Iemand wees mij er op dat de man Veenendaler van geboorte zou zijn.

Met betrekking tot de in het boekje genoemde straatnamen kan ik op dit ogenblik de volgende aanvullingen geven:

De Julianastraat werd vroeger ietwat denigrerend Speklappenbuurt genoemd. De foto is van rond 1940. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

De Emmalaan, hier in 1965, had als bijnaam Schul- of Schuldsteeg. (Collectie Gemeentearchief Veenendaal.)

Langelaar

Uit bescheiden in het archief van het Veenraadschap, berustend in het gemeentearchief van Veenendaal, blijkt dat in 1578 een Langelaar te Veenendaal gerechtsdienaar was. In stukken van de diaconie van de Hervormde Kerk van Veenendaal wordt in 1658 ene Langelaar als diaken genoemd.

Rottepad

Deze naam zou verband kunnen houden met het roten van vlas. Dit roten is een proces dat vlas ondergaat om de hardere vezels van de vlasstengel te ontdoen van de zachtere delen. Toen mij op deze mogelijkheid werd gewezen, vroeg ik me af of er in Veenendaal vlas is verbouwd in zodanige hoeveelheden, dat dit de naam van een weg of pad rechtvaardigde. Degene die mij op deze mogelijkheid wees, vertelde dat er in het Achterkerk een touwslagerij zou zijn geweest. Touw is een bijproduct van de vlaseelt voor linnen. De voor de linnenweverij ondeugdelijke korte vlasvezels werden (en worden waarschijnlijk ook nu nog) gebruikt voor het vervaardigen van touw. Teus van Beek maakt in zijn artikel De Achterkerkstraat: herinneringen van een oud-bewoner in Oud Veenendaal van september 2001 melding van 'De Vlas', waar voorheen vezels werden verwerkt. Het roten van vlas vindt plaats in water. Dat was voldoende bij de hand in de

Achterkerkse sloot. Een pad daarheen, het rotepad, is mogelijk in de Veenendaalse volksmond al gauw verbasterd tot Rottepad. Bewijzen vond ik niet, maar er zijn nu toch wel heel sterke aanwijzingen.

Vrekenhorst

In het archief van het Veenraadschap, hiervoor al genoemd, komt in 1677 ene Vrekenhorst, van beroep timmerman, voor.

Oproep

In mijn boekje heb ik nadrukkelijk vermeden de mij bekende bijnamen voor straten te vermelden. Ze zijn me evenwel al dikwijls onder de neus gewreven en in de

Registers op de jaargangen 1996-2000 van Oud Veenendaal kom ik er ook weer een tegen.

Voor mij is dat een aanleiding voor een oproep aan de lezers. Afgezien van de namen die eerder als officiële straatnamen werden gebruikt, zoals bijvoorbeeld Lombok voor de latere Wilhelminastraat en de mij al bekende bijnamen voor de Emmalaan (Schul- of Schuldsteeg), Fluitersstraat (Hotsel- of Hutselsteeg) Gortstraat (Papsteeg) en Julianastraat (Speklappenbuurt), zal ik graag vernemen of er nog meer straten waren, die werden vereerd met een bijnaam en om welke reden. Het vastleggen van ook deze gegevens lijkt me een zinnige bijdrage aan de geschiedschrijving van Veenendaal. Reacties zijn van harte welkom op Houtwal 5 te Veenendaal (telefoon 0318 511523).

Het Veense Kamerlid

Teus van Beek eindigde zijn artikel op pagina 61 van het vorige nummer van Oud Veenendaal met een foto waarop onder meer Willem van Manen stond. 'Het Kamerlid', schreef Van Beek er tussen haakjes bij. Sommige lezers hebben zich wellicht afgevraagd: hoe kwam Van Manen aan de bijnaam 'het Kamerlid'? Soms moet je voor de verklaring van een bijnaam niet te ver zoeken: de Veenendaler Van Manen was in 1909 een paar dagen lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal. (1)

DOOR JOHAN SLOK

Nederland kende in 1909 voor de verkiezingen een districtenstelsel. Het land was verdeeld in districten. Elk district koos een eigen vertegenwoordiger in de Tweede Kamer. G.J.A. Schimmelpenninck was in juni tot Kamerlid gekozen als vertegenwoordiger van het district Ede, waartoe ook Veenendaal behoorde. Hij zou op de Derde Dinsdag in september, bij de opening van het nieuwe parlementaire jaar, jonkheer Van Citters opvolgen. Van Citters werd in juli Commissaris van de Koningin in Gelderland. Omdat

Schimmelpenninck pas in september begon, zou het district Ede dus een paar maanden niet vertegenwoordigd zijn in Den Haag. Dat was echter geen bezwaar, omdat er in die periode slechts een zitting van de Tweede Kamer zou zijn. De politieke partijen besloten daarom geen kandidaten te stellen voor de opengevallen plaats. Daarmee kon een kostbare verkiezingsprocedure achterwege blijven.

Alles leek in kannen en kruiken, totdat er een kandidatenlijst werd ingediend met daarop de naam van W. van Manen, kleermaker te Veenendaal. Op de ingediende lijst stonden voornamelijk handtekeningen van Veenendaalse fabrieksarbeiders. Vermoedelijk wilden zij een grap uithalen. Gevolg was echter wel dat Van Manen bij gebrek aan tegenkandidaten werd benoemd tot Kamerlid voor een zitting.

Het geval haalde de grote landelijke kranten. Een journalist van het Algemeen Handelsblad toog naar Veenendaal voor een interview. 'In het bij die gelegenheid gevoerde gesprek zeide het nieuwe Kamerlid, dat hij wat zijne verkiezing betrof aan het geheele geval eigenlijk geen schuld trof. Voordat hij zich nog goed de werkelijkheid had voorgesteld, was hij al Kamerlid; alles had zich binnen een paar dagen afgespeeld. Hem voor zich was het, hij wou dat graag bekennen, om de "centen" te doen en om daar goed gebruik van te maken bijv. tot het aankopen van stoffen in zijn kleermakersvak enz. Of hij naar Den Haag ging den 16en? "Zeer zeker mijnheer! Nu ik eenmaal Kamerlid ben, hoop ik mijn plicht te vervullen.'" Van Manen vertelde de journalist dat hij tot geen enkele partij behoorde. Hij was gereformeerd en van huis uit antirevolutionair, maar

Links: Willem van Manen. (Collectie Teus van Beek.)

Volg- num- mer.	GESLACHTSNAAM. (Gezichtsnaam der vrouw)	VOORNAMEN. (Voluit geschreven.)	Geslacht. M. mannelijk. V. vrouwelijk.	Betrekking der leden tot het hoofd van het huisgezin. (Art. 24, 3e lid, sub c.)	Geboorte.		Burgerlijke staat voor ongeschonden met U, voor de gehuwden met H, voor ongeschonden met W, voor gescheiden men van echt met S, voor huwelijksontbin- ding na vijfjarige schei- ding van tafel en bed met T.		Kerk- gezo- ten- schap of vereen- ding met god- dien- stige doel (in onder- scheid- den volgens art. 24, 3e lid, sub f).	Nationaliteit door in te vallen: Nederlands, Duitsche, Fransche, enz.
					Dagte- kening en jaar der geboorte.	Plaats ¹⁾ van geboorte.	Tijds de in- schrij- ving.	Veranderingen van hare dagtekening.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1	Manen van	Willem	M	hoofd	5.2.02	Veenendaal	H	19/11/15	gk	Ned
2	Erens	Evertje	V	vrouw	14.5.02	Ede	H	19/11/15	"	"
3	Manen van	Salije	V	dochter	15.9.17	"	O	"	"	"
4	"	Albertus	M	zoon	16.9.17	"	"	"	"	"
5	"	Pijbertus	M	zoon	20.7.26	"	"	"	"	"

N. S. no. 1354.
13)

1) Te vermelden: den naam der gemeente van Netherland — eventueel ook het daarbij betrokken onderdeel — benevens dien der provincie, is de plaats buiten Nederland gelegen, dan bij te voegen den naam van het Rijkgebied buiten Nederland, dan wel dien van het vreemde land.

De komeet uit Ede in het bevolkingsregister van Veenendaal 1921-1940. (Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941.)

die partij kon hem de laatste tijd niet meer zo beko-
ren: 'Zij bracht niets tot stand voor den minderen
man.'

De komeet uit Ede

Van Manen is inderdaad in 's lands vergaderzaal
aanwezig geweest. 'Het vooruitzicht van de "komeet
uit Ede" voor ene korte wijle aan het parlementaire
firmament te zien prijken; vervolgens, naar den aard
aller kometen, voorgoed te zien verdwijnen in de
onmetelijke ruimte der vergetelheid, - 't had de tribu-
nes doen volstromen. (...) De afgevaardigde van
één dagsch actief bestaan heeft rustig en beschei-
den, op een der achterste bankjes van rechts, z'n
handschoenen al aan- en uittrekkend, zitten luiste-
ren. Hij heeft z'n "centjes" binnen voor de grondstof;

zal z'n zondagse pakje wel weer netjes in de plooi
hebben gevouwen.'

De bijnaam 'het Kamerlid' raakte Van Manen in
Veenendaal nooit meer kwijt, zoals ook bleek uit het
artikel van Teus van Beek. Dank zij dat artikel keer-
de de "komeet uit Ede" nog één keer terug uit de
onmetelijke ruimte der vergetelheid.

(1) Slok, J.T., Kerk en fabriek in de politiek. Het poli-
tieke leven in Veenendaal 1880-1920
(Veenendaal 1987).

Het laatste woord

Zaterdag 6 oktober hield de HVOV een geslaagde ledenwerfactie in de Corridor. Eens te meer bleek dat de vereniging en de Veense historie leven als nooit tevoren.

DOOR HET BESTUUR

Ledenwerfactie

De actie begon om tien uur en dus waren we om half tien bezig de stand op te zetten. Om kwart voor tien hadden we al twee nieuwe leden genoteerd, hetgeen bemoedigend genoemd mocht worden. Aan het eind van de dag waren in totaal 23 namen op de ledenlijst bijgeschreven: een mooi resultaat. Uitgedeelde en terug te ontvangen inschrijfformulieren leveren wellicht nog meer ledenwinst op. Al met al kunnen we terugkijken op een misschien wel vermoeiende, maar zeker ook succesvolle dag. De Historische Vereniging Oud Veenendaal telt nu zo'n 725 leden.

De stand in de Corridor trok veel bekijks. (Coll. H. Henzen.)

Volgende bijeenkomst

Zoals u in het septembernummer al hebt kunnen lezen, is de volgende bijeenkomst op donderdag 15 november. Tijdens deze avond verzorgen Tiny en Gerrit de Graaff een lezing met dia's over het onderwerp "Portret van een Boerderij". De boerderij ligt in het noorden van de Gelderse Vallei, in de "gouden driehoek" tussen Voorthuizen, Putten en Nijkerk. Het is een prachtige, 400 jaar oude boerenhoeve met akkers, hooibergen, schaapskooien, zwaluwen en uilen.

- Dus: donderdag 15 november 2001
- de heer en mevrouw Gerrit en Tiny de Graaff
- over "Portret van een Boerderij"
- aanvang 19.45 uur
- in de Meent, Grote Beer 10
- de toegang is gratis

Agenda

De data van de bijeenkomsten in 2002 zijn al bekend, zodat u die alvast in uw agenda kunt noteren. Over de invulling van de avonden kunnen we nog geen mededelingen doen. Meer informatie vindt u in het komende nummer. De data zijn: 21 maart, 13 juni, 19 september en 21 november

Aanbiedingen

Medio november komt de tweede druk van Geschiedenis van Veenendaal uit. Het naslagwerk is voor f 85,- verkrijgbaar in alle Veenendaalse boekwinkels. Bij Koolboeken te Ederveen verschijnt op 7 december een monumentaal boek over de geschiedenis van Joods Veenendaal. Leden van de Historische Vereniging krijgen f 10,- korting en betalen slechts f 49,95. U kunt intekenen op 15 november in de Meent of rechtstreeks reserveren bij Kool, telefoon 0318 574290/513978. De aanbieding geldt tot 15 december.

Eindejaarsgeschenk

Zoals u al gezien zult hebben, is bij dit blad weer een eindejaarsgeschenk ingesloten. Deze keer vier mooie reproducties van ansichtkaarten uit Veenendaal. De afbeeldingen dateren van rond 1900 en geven een fraai beeld van het dagelijks leven in die tijd. De kaarten komen uit de collecties van Hennie Henzen en Ineke van Schuppen. Wij wensen u alvast prettige Kerstdagen en een voorspoedig 2002.

Onderstaande uitgaven zijn als 'eindejaarsgeschenk' aan de leden toegezonden met het laatste nummer van de erachter vermelde jaargang van *Oud Veenendaal*

verkrijgbaar bij de adminstrateur (adres: zie binnenzijde vooromslag);
alle genoemde prijzen zijn exclusief verzendkosten

• *Tekening van de 'Nieuwe Molen' te Veenendaal (1986)*

door J.W. van Hardeveld (formaat A3; hxb 43x30 cm)
Prijs: f 5,- (kan niet per post worden toegezonden)

• *Verkleind model van de bovenstaande tekening (formaat A4)*

Prijs: f 5,-

• *Kaart van de gemeente Veenendaal uit de Gemeente-atlas van J. Kuijpers van 1865 (1987)*

Plattegrond op chamois karton (formaat A4)
Prijs: f 5,-

• *Vier pentekeningen van tot gemeentelijk monument verklaarde gebouwen (1988)*

door E. Ooms - in envelop met tekening van de Oude Kerk; Marechausseekazerne; Frisia villa; voormalige pastorie (thans museum) op de Markt en arbeiderswoningen Parallelweg (ansichtkaartformaat)
Prijs: f 5,-

• *Twee reproducties van kaarten en twee van ansichtkaarten van Veenendaal (1992)*

kaart ± 1600, anoniem; detail van de 'Caarte van den Slaperdijk' uit 1705 van Justus van Broeckhuijsen; ansicht Markt met Hervormde Kerk, begin 1900 en Benedeneind, rond 1900 (ansichtkaartformaat)
Prijs: f 5,-

• *Twee reproducties van tekeningen van A.P. de Kleuver (1993)*

De Molenbrug te Veenendaal ca. 1800 en Fazantehaan (ansichtkaartformaat)
Prijs: f 2,50

• *Kleurenreproductie schilderij 'Vluchtelingen uit Veenendaal in de Geertekerk te Utrecht'*

door W.C. van Dijk, 1856 (formaat hxb 20x23 cm)
Reproductie is opgenomen geweest als middenpagina in het jubileumnummer van *Oud Veenendaal* van november 1995
Prijs: f 5,-

Publicaties over de geschiedenis van Veenendaal

verkrijgbaar bij de adminstrateur (adres: zie binnenzijde vooromslag);
alle genoemde prijzen zijn exclusief verzendkosten

• dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)

Prijs: f 4,95

• dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten en de transcripties daarvan, 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)

Prijs: leden f 20,-; niet-leden f 25,-

• Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal - deel 1* (40 pagina's; inventarisatie van de eigenaren van graven uit 1690, met veel voor genealogen interessante gegevens; transcripties van de oorspronkelijke registraties)

Prijs: leden f 10,-; niet-leden f 15,-

• Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Eigenaren van graven in de Kerk te Veenendaal - deel 2* (33 pagina's; aanvullingen op de leggers van graven uit 1683 en transcripties van de leggers 1710-1754, 1754-1818 en 1790-1858. Bevat tevens gegevens betreffende de ligging van graven in de Oude of Salvatorkerk)

Prijs: leden f 10,-; niet-leden f 15,-

• P.G. Doolaard, *Tot tijd en wijle... Een bloemlezing uit een eeuw Gereformeerd kerkelijk leven in Veenendaal, 1887-1987* (179 pagina's)

Prijs: f 15,-

• J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)

Prijs: f 3,50

• *Selectie van illustraties van A.P. de Kleuver* (bevat reproducties van 15 tekeningen die dienden als illustraties bij kranten- en tijdschriftartikelen en in boeken van De Kleuver (1911-1980), amateur-bioloog, -historicus, -archeoloog, -musicus enz.)

Prijs: leden f 5,-; niet-leden f 7,50

• Werkgroep Genealogie van de Historische Vereniging Oud Veenendaal, *Luid- en begraafgeldten te Veenendaal, 1574-1812* (312 pagina's; met veel voor genealogen interessante gegevens)

Prijs: leden f 50,-; niet-leden f 60,-

• P. Will, *Veenendaal, straat in straat uit. Betekenis en geschiedenis van Veenendaalse straatnamen* (96 pagina's).

Prijs: f 15,-

• R. Valkenburg, *Toen de vloed over het land raasde. Verhalen, tekeningen, foto's, impressies en documentatie over de watersnood van 1855* (191 pagina's)

Prijs: leden f 7,50; niet-leden f 9,50

Historische Vereniging Oud Veenendaal

